

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urban Suša

Foucaultov koncept vladnosti in premestitve suverenosti nacionalne
države v pogojih globalizacije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urban Suša

Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

Foucaultov koncept vladnosti in premestitve suverenosti nacionalne države v
pogojih globalizacije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Foucaultov koncept vladnosti in premestitve suverenosti nacionalne države v pogojih globalizacije

Magistrsko delo zajema tri izjemno obsežna področja teoretskega preučevanja v okvirih sodobne politologije in mednarodnih odnosov, pa tudi širših filozofskih, socioloških, kulturoloških, ekonomskih in drugih humanističnih razmislekov – politično misel Michela Foucaulta, koncept suverenosti nacionalne države in globalizacijo. Z analitičnega vidika poskuša avtor te elemente strniti ter do njih pristopa bolj specifično, v funkciji pojasnjevanja izhodiščne teze, po kateri je mogoče Foucaultov koncept vladnosti uporabiti kot analitično orodje za iskanje premikov suverenosti v sodobnem globaliziranem okolju.

Raziskovalno vprašanje, ki si ga zastavlja, je naslednje: ali danes klasična paradigma suverenosti moderne nacionalne države še vedno "drži" ali je na tem, da jo preplavi in v temelju spremeni skupek novih fenomenov, ki zaznamujejo sodobni svet, začenši s tistimi, ki so zbrani pod konceptom globalizacije. V magistrskem delu tako poskuša ugotoviti, koliko je mogoče Foucaultov pristop vladnosti preslikati na mednarodno oziroma globalno raven in preko te izpeljave potegniti sklep o tem, kako daleč je že segla tako imenovana erozija suverenosti nacionalne države, če je o takšni eroziji sploh mogoče govoriti.

Struktura naloge se deli na tri sklope. Prvi je namenjen konceptu vladnosti ter poskusu njegove opredelitve in vzpostavitve za osrednjo metodološko os preučevanja. V ta sklop se uvršča tudi nekoliko podrobnejša predstavitev politične misli Michela Foucaulta in njegovih teoretskih prispevkov ter poskus splošnejše umestitve njegovega dela v okvire discipline mednarodnih odnosov.

V drugem sklopu je predstavljen koncept suverenosti, ki se ga avtor loteva nekako v *genealoški* maniri ter sledi na eni strani evoluciji samega koncepta in na drugi strani njegovi diskurzivni razsežnosti, ki je sicer deležna posebne pozornosti. Polje suverenosti in mednarodnih odnosov se v delu tudi širše obravnava z nekoliko parcialnejših stališč mednarodne politične teorije, za katero je sicer značilno, da suverenost ohranja kot konstitutivno pravilo mednarodne ureditve, a jo v sodobnosti vseeno problematizira kot temeljno moderen koncept in ji zoperstavlja različne postmoderne politične koncepte.

Tretji sklop je namenjen širši kontekstualizaciji analize v sodobnih razpravah o globalizaciji, pri kateri se ne more izogniti digresijam na polje sociologije, prava in ekonomije, pa tudi ideologije, kjer je globalizacija najprej postavljena kot *tópos koinós* oziroma sodobna diskurzivna krajina. V nadaljevanju se do nje pristopa na ravni diskurza – *logosa* – prek Foucaultovega koncepta vladnosti, nato pa se na tej podlagi tentativno vzpostavi analitični pristop, ki se nadalje aplicira na diskurz nove javne uprave in njene vloge v povladnenju režima Organizacije združenih narodov ob prelomu tisočletja.

Na podlagi te sinteze poskuša avtor v sklepu s spekulativno izpeljavo odgovoriti na zastavljeno raziskovalno vprašanje, pri čemer se opre na analizo povladnenja mednarodnega režima oziroma sledi vladnosti v polje mednarodnega, kjer naposled ugotovi, da se številne donedavne domene moderne države, ki so predstavljale podlago njene politične avtoritete, in torej s tem tudi vidiki njene suverenosti postopoma pomikajo v domeno mednarodnih režimov.

Ključne besede: vladnost, suverenost, globalizacija, Michel Foucault

Foucault's concept of governmentality and shifts of nation-state sovereignty in the context of globalization

The master's thesis deals with three fields of expansive in intensive activity in contemporary political sciences and international relations, but also within broader philosophical, sociological, cultural, economic and other humanistic approaches, namely, the political theory of Michel Foucault, the concept of state sovereignty, and the phenomenon of globalization. Through his analysis the author attempts to find the intersection of these elements with the aim of eventually elaborating and explaining the assumption, at the origin of the thesis, of whether Foucault's concept of governmentality can serve as an analytical tool for identifying shifts of sovereignty in the contemporary globalized environment.

The author undertakes to answer the following research question: is the classical paradigm of the modern nation-state sovereignty still relevant today or is it about to be undermined and radically changed by an onset of new phenomena that define the modern world, starting with those clustered around the concept of globalization. The thesis aims at establishing whether Foucault's understanding of governmentality can be projected in the international arena or even onto a global scale, and to use the related findings when drawing conclusions related to the erosion of nation-state sovereignty, if one can speak of such an erosion at all.

The thesis consists of three parts. The first one focuses on the concept of governmentality and attempts to establish the concept as the central methodological axis of research. It also offers a more detailed insight into Michel Foucault's political thought and his theoretical legacy as well as an attempt at positioning him within the broader context of the discipline of international relations studies.

The second part presents an attempt of a genealogy of the concept of sovereignty, following on one side the evolution of the concept itself, and on the other its discursive dimension. The thesis approaches sovereignty and more generally international relations from the perspective of international political theory, wherein sovereignty is considered to be constitutive of the international order but is nonetheless constantly challenged as an essentially modern concept.

The third part establishes the current globalization debates as a broader context of analysis, thus inevitably venturing in the fields of sociology, law and economy as well as ideology. Here globalization is first approached as *tópos koinós* or modern discursive landscape and further on as *logos* or discourse in the foucauldian sense to finally serve as the basis for an attempt of applied analysis (*techne*) of the governmentalization of the United Nations regime through the doctrine of *new public management*.

Building on such an insight – chiefly about the gradual transition of certain aspects of political authority – the author attempts to draw the relevant conclusions and answer his research question.

Key words: governmentality, sovereignty, globalization, Michel Foucault

Kazalo

1 UVOD	6
2 POLITIČNA MISEL MICHELA FOUCAULTA	12
2.1 Foucault in preučevanje mednarodnih odnosov	12
2.2 Foucaultova politična teorija	15
2.3 Metoda.....	21
2.3.1 Arheologija.....	22
2.3.2 Genealogija.....	26
2.3.3 Zgodovina sedanjosti.....	29
3 VLADNOST	33
3.1 Umetnost vladanja.....	34
3.3 Mikrofizika oblasti	38
3.4 Genealogija vladnosti	41
3.2 Država kot mehanizem vladnosti	43
3.4.1 Pastoralna oblast.....	44
3.4.2 <i>Raison d'état</i>	47
3.4.3 Liberalna vladnost	50
4 SUVERENOST	57
4.1 Suverenost in prehod v moderno.....	58
4.2 Politična teorija suverenosti	64
4.3 Vestfalski sistem in moderna država.....	70
4.4 Notranja in zunanja razsežnost suverenosti	77
5 GLOBALIZACIJA.....	81
5.1 Tópos	81
5.1.1 Globalizacija kot diskurzivna krajina.....	81
5.1.2 Evolucija razprav o globalizaciji.....	84
5.2 Logos	90
5.2.1 Diskurz(i) globalizacije	90
5.2.2 Vladnost in globalizacija	94
5.3 Techne	97
5.3.1 Hegemonski diskurz NPM	97
5.3.2 Povladnenje režima OZN	99
6 SKLEP	112
7 LITERATURA.....	119

1 UVOD

Michel Foucault (2007, 129) je slušateljem enega svojih predavanj na *College de France* v letniku 1977–78 prostodušno navrgel, kako bi „če bi predavanja, ki sem se jih lotil letos, hotel nasloviti natančneje, zagotovo ne [bil] izbral besed "varnost, ozemlje in prebivalstvo". To, česar bi se zares rad lotil zdajle, je nekaj, kar bi poimenoval "zgodovina vladnosti" [*gouvernementalité*]"¹. Takrat si najbrž še zdaleč ni predstavljal, da bo že četrto stoletje pozneje ravno ta niz predavanj in ta del njegovega akademskega opusa postal navdih in podlaga uveljavljene usmeritve politološkega teoretiziranja, preučevanja in raziskovanja, ki je – zlasti v anglo-saksonskem svetu – znana pod skupnim nazivom *študije vladnosti*².

Neologizem *vladnost*, s katerim poskuša zajeti področje raziskovanja, ki ga označuje kot racionalnost vladanja oziroma upravljanja, je Foucault skoval med predavanji, ki jih je izvajal na *College de France*³ v letih 1977–78 in ti pozneje izidejo pod naslovom *Varnost, ozemlje, prebivalstvo* (Foucault 2004a), v naslednjem letniku predavanj 1978–79, ki potem izide pod naslovom *Rojstvo biopolitike* (Foucault 2004b)⁴, pa koncept podrobneje razvije. Čeravno mu obsežnega gradiva ni uspelo urediti v skladnejši knjižni projekt, je mogoče iz objavljenih predavanj verodostojno povleči ključne značilnosti koncepta, ki ga je v teh letih razvijal. V širšem kontekstu Foucaultovega dela lahko koncept vladnosti razumemo kot svojevrstno povezavo med njegovima bolj poznanima projektoma, ki sta sledila objavi dela

¹ Foucault vpelje pojem „la gouvernementalité“, v katerem poskuša nekako združiti izraza „gouverner“ (vladati) in „mentalité“ (mentaliteta), da bi z njim opredelil tehnike vladanja. Kot ugotavlja že M. Dolar (2010, 76), je težko najti ustrezen slovenski izraz, ki bi zajemal obe plati tega neologizma, zato se „moramo zadovoljiti s [...] približki“. To pomeni, da v pričujočem besedilu sledimo prevajalcem zbornika *Življenje in prakse svobode* (Foucault 2007), ki so se odločili za izraz „vladnost“.

² Kot praktično vse, kar je tako ali drugače povezano s filozofijo Michela Foucaulta, so kakopak tudi Governmentality Studies dobile svojo genealogijo (Jardim 2013). Začetek *študij vladnosti* v politologiji sicer velja postaviti nekako v prvo polovico 90. let prejšnjega stoletja in objavo prelomnega zbornika *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (Burchell in drugi 1991). Razcvet pa so študije, ki epistemološko črpajo iz koncepta vladnosti, doživele z objavo predavanj iz letnikov 1977–78 in 1978–79 v knjižni obliki, sprva v francoščini leta 2004 (dotlej so bila ta dostopna zgolj kot zvočni posnetki) in nato leta 2007 oziroma 2008 v angleščini. To časovno sovпада s prvimi obsežnejšimi poskusi aplikacije in sistematizacije uporabe koncepta v mednarodnem okolju z zbornikoma *Global Governmentality: Governing international spaces* (Larner in Walters, 2004) in *Foucault and International Relations: New Critical Engagements* (Kiersey in Stokes, 2004).

³ Michel Foucault je na *College de France* predaval od januarja 1971 do svoje smrti junija 1984, izjema je leto 1977, ko je bil upravičen do prostega študijskega leta. Njegov predmet se je imenoval *Zgodovina sistemov misli* [*Histoire des systèmes de pensée*], ki ga je generalna skupščina profesorjev *Collegea* potrdila novembra 1969, ko je nadomesti predmet *Zgodovina filozofske misli*, ki ga je do svoje smrti izvajal Jean Hyppolite.

⁴ Odličen slovenski prevod Aljoša Kravanje (Michel Foucault (2015) *Rojstvo biopolitike. Kurz na College de France, 1978–1979*. Ljubljana: Založba krtina) je na žalost izšel šele, ko je bila pričujoča naloga oziroma tisti njen del, v katerem se v največji meri ukvarjamo s temi predavanji, večidel že zaključena. Navajanja in citati v nadaljevanju se tako nanašajo na francosko izdajo iz leta 2004, prevodi pa so avtorjevi.

Nadzorovanje in kaznovanje (2004c). Na eni strani gre za njegovo zanimanje za politične racionalnosti in „genealogijo države“, kar raziskuje v vrsti predavanj, člankov in intervjujev (Foucault 1991a). Na drugi strani je osredotočanje na etična vprašanja in „genealogijo subjekta“, kar je tema njegovega knjižnega projekta *Zgodovina seksualnosti* (2000). Člen, ki povezuje ti dve raziskovalni usmeritvi, je problematizacija oblasti/vlade/vladanja (*gouvernement*). Da gre za člen, potrjuje dejstvo, da ga Foucault uporablja ravno za analizo povezav med tistim, kar imenuje tehnologije sebstva, ter tehnologijami dominacije, konstitucijo subjekta in oblikovanjem države (Burchell in drugi 1991; Lukšič in Kurnik 2000; Dreyfus in Rabinow 1982).

Vladnost je analitični koncept, namenjen pojasnjevanju vladanja kot oblike oblasti. Foucaultova formulacija koncepta je bila usmerjena specifično v analiziranje sprememb v zgodnjemoderni državi kot funkcije sprememb v praksah vladanja (Gordon 1991, 4). Za pričujoče delo je to prikladno, saj nam omogoča izrekanje o spremembah suverenosti in odnosih med državnimi in nedržavnimi akterji skozi osredotočanje na procese globalnega upravljanja. Foucault (2007, 154–181) pokaže, kako je ključno vlogo pri uveljavitvi zgodnjemoderne države v šestnajstem stoletju odigrala njena sposobnost, da je svojo moč povečala s tem, da je „vpregla družbo“. Ta pojav je slejkoprej še vedno prisoten oziroma sami ne vidimo razloga, zaradi katerega bi izginil, zato gre pričakovati, da ga bomo zasledili tudi sedaj, ko se država sooča z novimi izzivi globalizacije. Zato bi pričakovali pojavljanje novih praks vladanja, pri katerih se na globalni ravni uveljavljajo novi akterji, ki služijo nalogam vladanja.

Obravnava vladnosti implicira vsaj troje. Najprej gre za usmerjenost v preučevanje specifičnih praks in tehnik vladanja kot empiričnega pojava, s čimer se poskuša z osredotočanjem na prakse nadomestiti osredotočanje na institucije. Nadalje se poskuša prepoznati *mentaliteto* oziroma racionalnost, ki zaznamuje sistematično razmišljanje in vednost, ki različne prakse vladanja omogočata in sta zanje značilna. Naposled gre za to, da se z njo ne nadomešča niti suverenosti niti discipline, ki v Foucaultovi interpretaciji predstavljata svojstveni obliki oblasti (Gordon 1991, 7). Kot pravi Mitchell Dean (1999, 20) „namesto, da bi disciplino ali suverenost nadomestila, ju moderna umetnost vladanja preoblikuje s skrbjo za populacijo in z njeno optimizacijo (z vidika blaginje, zdravja, sreče, bogastva, učinkovitosti), pa tudi z oblikami vednosti in tehničnimi sredstvi, ki so temu primerna.“ Suverenost in disciplina se potemtakem preoblikujeta s tem, kot pravi Foucault (2007, 117), da bistveni vidik vladanja postane „vpeljava ekonomije v politično prakso“.

Pomemben *caveat* magistrskega dela je dejstvo, da je za Foucaulta na splošno značilna velika pragmatičnost z vidika strukturiranja, formuliranja in prilagajanja metod in konceptov, kar še toliko bolj velja za vladnost. Ne gre namreč za teorijo v tradicionalnem pomenu besede, saj uporabniku ne ponuja sprotne razlage družbenih sprememb. Še manj je vseobsegajoča filozofska interpretacija realnosti oziroma družbenih sprememb in ravno tako ne goji aspiracij, da bi napovedovala prihodnost. Nekoliko bolj skromno bi jo nemara veljalo opisati kot analitični pripomoček, skupek konceptov, ki jih je mogoče uporabiti za izboljšanje pronicljivosti analize in kritike preteklih in sedanjih oblik vladanja. Še pomembneje pa je, da nam ta pripomoček omogoča nekaj povsem novega – razumevanje vladanja niti kot niza institucij niti z vidika nekaterih ideologij, temveč kot izrazito praktično dejavnost, ki jo je mogoče preučevati, iskati njeno zgodovino in natančno pojasnjevati na ravni racionalnosti, programov, tehnik in subjektivnosti, na katere se opira in ki ji dajejo obliko in težo. Skozi prizmo vladnosti se navsezadnje lahko pokaže, kako je vladanje heterogena in prežemajoča dejavnost, ki se nikakor ne omejuje na formalne aparate politike in vlade (Kurnik 2005). V najširšem pomenu je vladnost sinonim in vodilo projekta, v katerem Foucault preučuje izvajanje oblasti z vidika "upravljanja delovanja" (*conduite des conduites*) (Foucault 1991).

Onkraj teh konkretnih poudarkov iz politične misli Michela Foucaulta je v kontekstu pričujočega dela pomembna njegova vloga v sodobnih obravnavah mednarodnih fenomenov, in sicer zlasti njegov prispevek z vidika odpiranja prostorov v epistemološkem smislu. Z njim so namreč alternativni pristopi in viri vednosti dobili težo in legitimnost v okvirih discipline, ki je bolj kot večina drugih dovzetna za vplive državne oblasti. V desetletjih od njegove smrti se je povrh tega pokazalo tudi, da Foucaultovo delo ponovno uveljavlja določen intelektualizem (tudi v svoji gverilski obliki), ki se zoperstavlja obćim in vseprisotnim nagnjenjem glavnega toka, da bi lastna protislovja prikril v poenostavitvah in varčnemu izkrivljanju. Pri čemer je namen teh vratolomnih izpeljav pogosto zgolj ohranjanje legitimnosti na eni strani in zavraćanje možnosti delovanja drugi strani. V takšnem kontekstu teorija postane kritika, posredovanje, odpor in solidarnost s tistimi, ki jih zatirajo "samoumevnosti" drugih.

Foucaulta tako prištevamo med "botre" zgodnjih (post)strukturalistićnih pristopov k preučevanju mednarodnih odnosov, ki se mestoma oznaćujejo tudi kot postmodernistićni oziroma, bolj jedrnato, kritićni pristopi. V njihovem izhodišču poleg Foucaultovih del pomembno mesto zaseda teoretiziranje Jacquesa Derridaja, pri čemer so za slednje bolj znaćilni poudarki na interpretiranju sveta kot teksta ter nedoloćenosti in nestabilnosti

tekstovnih pomenov, medtem ko je pri teorijah, osnovanih na Foucaultovem delu, bolj izpostavljena diskurzivna konstitucija institucij in praks, ki strukturirajo mednarodno politiko in njeno teoretsko proučevanje (Brglez 1996; Jarvis 2000). Za te pristope značilno zavračanje ločevanja vprašanj o tem, kaj je, od diskurzov o tem, kaj je, si nekako postavljamo za vodilo tudi v pričujočem podjetju in lahko bi rekli, da se na ravni discipline mednarodnih odnosov s pričujočim delom poskušamo umestiti v okvire novejših kritičnih pristopov.

Raziskovalno vprašanje, ki si ga tukaj zastavljamo, je namreč naslednje: ali danes klasična paradigma suverenosti moderne nacionalne države še vedno "drži" ali je na tem, da jo preplavi in v temelju spremeni skupek novih fenomenov, ki zaznamujejo sodobni svet, začenši s tistimi, ki so zbrani pod konceptom globalizacije. Predstava paradigmatskega preskoka (*paradigmatic shift*), ki jo pogosto srečamo v literaturi, nas (seveda metaforično nekako v kuhnovski maniri) napeljuje na obstoj nekakšne prehodne faze, v kateri je stara paradigma soočena s številnimi odkloni in fenomeni, ki zahtevajo dodatne (*ad hoc*) interpretacije, izjeme. Torej gre za situacijo, ki navadno predhodi formiranju/rojstvu nove paradigme. V magistrskem delu tako poskušamo ugotoviti, koliko je mogoče Foucaultov pristop vladnosti preslikati na mednarodno oziroma globalno raven in preko te izpeljave potegniti sklep o tem, kako daleč je že segla tako imenovana erozija suverenosti nacionalne države, če o takšni eroziji sploh lahko govorimo.

Struktura naloge sledi tako zastavljeni raziskovalni podmeni in se v grobem deli na tri sklope. V prvem, ki zajema 2. in 3. poglavje, se poleg arheologije in genealogije – tem namenimo ustrezno pozornost, saj sta neobhodni z vidika širše opredelitve in umestitve Foucaultovega dela (Foucault 1991; Foucault 2001; Foucault 2004c; Foucault 2010) – zlasti posvetimo konceptu vladnosti ter ga poskušamo opredeliti in prilagoditi, da bi ga nato vzpostavili za osrednjo metodološko os preučevanja in končno ugotovili možnost njegove uporabe v vlogi diagnostičnega orodja (Bartelson 1995; Walters 2012).

V drugem sklopu predstavljamo koncept suverenosti do katerega poskušamo pristopati nekako v *genealoški* maniri ter sledimo na eni strani evoluciji samega koncepta in na drugi strani njegovi diskurzivni razsežnosti. Ta je za nas še posebej zanimiva, saj v izhodišču velja, da se tudi teoretske tradicije, ki imajo sicer kaj malo skupnega, strinjajo, da je definirajoča značilnost modernega mednarodnega sistema njegova razdelitev na suverene države. Navkljub razlikam glede vloge suverenosti in države v mednarodni areni pa je definicija, ki jo ponuja John Ruggie (1986), ko pravi, da gre za „institucionalizacijo javne oblasti v okvirih vzajemno izključujočih se jurisdikcijskih domen“, bržkone sprejemljiva najširšemu krogu. Sami bomo seveda to upoštevali, a k polju suverenosti in mednarodnih odnosov vseeno

pristopali z nekoliko parcialnejših stališč mednarodne politične teorije (Brown 1992; Brown 2002; Bull 1977; Wight 1991, Williams 1996). V teh okvirih suverenost sicer ostaja konstitutivno pravilo mednarodne ureditve, a se danes problematizira kot temeljno moderen koncept, to pa na podlagi poskusov oblikovanja različnih postmodernih političnih konceptov skozi preizpraševanje tistih modernih.

V to polje se uvršča tudi pričujoče magistrsko delo, v katerem bomo zato poskušali širšo kontekstualizacijo – v tretjem sklopu – kolikor je mogoče čvrsto zasidrati v sodobnih razpravah o globalizaciji, ki jo nekateri poimenujejo tudi mondializacija (Negri in Hardt 2003). Pri tem se ne bomo mogli izogniti digresijam na polje sociologije, prava in ekonomije, pa tudi v preučevanje ideologije (Benko 2000; Ferrari-Bravo 2001; Hart in Negri 2009; Kratochwill 1989). V ta namen poskušamo globalizacijo najprej postaviti kot *tópos koinós* oziroma sodobno diskurzivno krajino ter v nadaljevanju do nje pristopati na ravni diskurza – *logosa* – prek Foucaultovega koncepta vladnosti in tentativno vzpostaviti analitični pristop, ki ga naposled apliciramo na diskurz nove javne uprave in njene vloge v povladnjenju režima Organizacije združenih narodov ob prelomu tisočletja. Na podlagi te sinteze nato s spekulativno izpeljavo poskušamo odgovoriti na naše raziskovalno vprašanje.

Do predmeta preučevanja pristopamo analitično, kar pomeni, da poskušamo tolmačiti in analizirati dela Michela Foucaulta, v nadaljevanju pa tudi izbranih predstavnikov politične teorije oziroma teorije mednarodnih odnosov. To velja tudi za vidike premikov v suverenosti držav v optiki delovanja mednarodnih organizacij. Raziskavo bomo utemeljili na pristopu do študija jezika in tekstov kot oblik diskurza, ki pomaga ustvarjati in reproducirati/obnavljati sisteme socialnega pomena. To pomeni, da bomo do jezika v družbenih razmerjih zavzeli kritično in interpretativno stališče. Pri tem velja naznačiti, da na jezik gledamo kot na družbeno prakso, ki aktivno ureja in oblikuje odnos ljudi do njihovega družbenega in materialnega sveta (Foucault 2001; Foucault 2010). Glede na to, da se suverenost držav kot naš predmet preučevanja v določenih kontekstih kaže tudi kot vprašanje simbolov, utegnejo biti s tega stališča za nas pomembne tudi določene vzporednice (diskurzivne analize) s semiotiko, ki se sicer prvenstveno osredotoča na vizualne tekste, in analizo pogovora. Lahko bi rekli, da se bomo posvečali oblasti, dominaciji, hegemoniji, neenakosti in diskurzivnim procesom njihovega razglašanja, prikrivanja, legitimiranja in reproduciranja ter se zlasti osredotočili na subtilne pomene, s katerimi teksti in govor „upravljajo z umom in ustvarjajo konsenz“ (van Dijk 1993).

Analizo jezika bomo, skladno s splošnim pristopom kritične diskurzivne analize postavili v ospredje, in sicer na podlagi podmene, da je značilnost družbeno-kulturnih

procesov in struktur (tudi) jezikovno-diskurzivna. V tem smislu bomo do diskurza pristopali kot do oblike družbenega delovanja in družbene prakse, ki je v dialektičnem odnosu z drugimi družbenimi dimenzijami. To pomeni, da raba jezika igra pomembno vlogo pri reproduciranju ali spreminjanju družbeno-kulturnih razmerij oblasti (Fairclough 1995).

Pri izvedbi dela se bomo oprli na dokaj obsežen korpus literature o globalizaciji, ki je nastal v zadnjih desetletjih in obravnava različne vidike tega fenomena. V določeni meri podobno velja tudi za teorije mednarodnih odnosov in mednarodne politične teorije, pri katerih se bomo na eni strani osredotočali na tekste klasikov discipline in enako na dela njihovih (neoliberalnih in neorealističnih) naslednikov. Po drugi strani bomo poskušali s primerno selekcijo zaobseči karseda širok in obenem tehten ter reprezentativen krog avtorjev mednarodne politične teorije, v katerega prav tako lahko uvrstimo zelo obsežno in raznoliko literaturo, ki je nastala v zadnjih dveh desetletjih.

Izpostavili bi še, da se bomo pri poskusu kontekstualizacije naše raziskave oprli tudi na historično analizo in opis razvoja moderne (nacionalne) države od vzpostavitve koncepta v pogodbah Westfalskega miru, do danes. Skratka, pri našem delu se bomo večidel naslanjali na tolmačenje in analizo primarnih in sekundarnih virov ter v sklepnem delu poskušali sintetično potegniti konsistentne zaključke o premikih suverenosti.

2 POLITIČNA MISEL MICHELA FOUCAULTA

2.1 Foucault in preučevanje mednarodnih odnosov

Kimberly Hutchings (1999, 77) ugotavlja,⁵ da gre pri postmodernističnem obratu v teoriji mednarodnih odnosov za dokaj eklektično podjetje, čeprav so pri tem kot izhodišče še posebej pomembna predvsem dela Jacquesa Derridaja in Michaela Foucaulta. Teoretiziranje, ki se opira na Derridaja (1994, 2008), poudarja interpretiranje sveta kot teksta ter nedoločenost in nestabilnost tekstovnih pomenov. Tako institucije kot prakse, ki tvorijo vidike mednarodne politike in teoretične pristope se v teh okvirih preučujejo skozi dekonstrukcijo. Po drugi strani teorije, osnovane na Foucaultovem delu, poudarjajo diskurzivno konstitucijo institucij in praks, ki strukturirajo mednarodno politiko in teorije, ki to poskušajo pojasnjevati. Te se nadalje preučujejo z uporabo foucaultovskih pristopov arheologije in genealogije.

Postmodernistični avtorji torej, če si dovolimo skrajno poenostavitev, vztrajajo na nemožnosti ločevanja vprašanj o tem, kaj je, od diskurzov o tem, kaj je. Za njih pred-diskurzivna realnost ne obstaja in je torej razprava o mednarodni politiki nujno tudi razprava o številnih možnih načinih, na katere je ta tekstualno in diskurzivno producirana in reproducirana kot objekt/subjekt. O postmodernističnih pristopih v disciplini mednarodnih odnosov Brglez (1996, 30) pravi, da „zavračajo že samo misel na enotno in integralno teorijo, ki bi povezala dogodke z vzroki v mednarodni areni. Njihova teoretična refleksija reformulira osnovna vprašanja modernističnega razumevanja in poudarja zgodovinske, kulturne in jezikovne prakse, ki konstruirajo subjekte in objekte, dejstva in vrednote ter teorijo in prakso. V raznoterosti, kjer ni karizme, kot je Habermas pri kritičnih pristopih, velja posebej omeniti Der Derianovo (1987) foucaultovsko genealogijo diplomacije ter Walkerjevo (1993) analizo odnosa teorije mednarodnih odnosov in politične teorije, nasploh pa tudi problematizacijo "velikih tekstov" tradicije in znanosti mednarodnih odnosov in temeljnih realističnih konceptov – suverenosti, anarhije ter samo konstrukcijo drugačnosti/Drugega“. Ravno Walker (1993, 23) pravi, da se mu Foucault zdi „še posebej izzivalen in občutljiv vstop v načine

⁵ Na Hutchingsovo se sklicujemo, ker Foucaulta eksplicitno postavlja za enega od (dveh poglavitnih) virov tako imenovanega »postmodernističnega obrata«. Drugi avtorji namreč Foucaulta v mednarodnih odnosih prepoznavajo zgolj implicitno. Jarvis (2000, 121-122) na primer, govori o tem, da je mogoče pri Ashleyu (1984) »prepoznati, kako se Foucaultova senca preko genealoškega pristopa tihotapi v mednarodno teorijo... katera ne more več zajemati realnosti v eni sami naraciji, razvojnemu zakonu ali viziji napredka človeštva proti določenemu cilju.«

razmišljanja o jeziku, identiteti in oblasti ter je neobhoden za razmišljanje o politiki v poznem dvajsetem stoletju.“

Walkerja sicer skupaj z Richardom Ashleyem (1984) uvrščamo med najvidnejše zgodnje poststrukturalistične kritike⁶ glavnega toka teorije mednarodnih odnosov. Podrobnejše branje njegovih prispevkov razkriva občutne foucaultovske vplive, ki so bili po svoje ključni pri prevetritvi metanaracij, značilnih za teorijo mednarodnih odnosov. V enem od najzgodnejših in najbolj prodornih napadov na neorealizem se denimo Ashley (1984) sklicuje na Foucaulta, Derridaja in vrsto drugih poststrukturalističnih teoretikov ter oporeka veljavnosti domnev/predpostavk takrat prevladujoče usmeritve v teoriji mednarodnih odnosov. Pri tem poskuša predvsem podrobno razdelati načine, na katere so bile postavljene osrednje trditve/postulati o mednarodni politiki, ter podreti navidezno skladnost in enotnost diskurzov *anarhije* in *suverenosti*. Predstavljanje teh pojmov kot samoumevnih, neproblematičnih in zedinjenih izhodišč po njegovem mnenju učinkovito preprečuje oblikovanje alternativnih konceptualizacij mednarodnega.

Ashleyeva kritika neorealizma se močno opira na Foucaultovo trditev, da so utemeljitveni pojmi politične teorije Zahoda – racionalni človek, svoboda, legitimnost in suverenost – kontingentni in ne fiksirani. Konstituirali so se namreč skozi mešanico prisile, izključevanja, bojov in strateških vzgibov, ki so v različnih zgodovinskih kontekstih prevzemali različne oblike. Z njim so namreč alternativni pristopi in viri vednosti dobili težo in legitimnost v okvirih discipline, ki je bolj kot večina drugih dovzetna za vplive državne oblasti. S tem, ko je potrjeval razdelitev sveta na egoistične nacionalne države je neorealizem, kot dominantna paradigma vednosti dejavno konstituiral, kaj se o mednarodnem lahko izgovori in misli. Kot pokaže Walker (1993, 10), tega prostovoljnega epistemološkega zaprtja ni moč spraviti s sodobnimi gibanji na polju mednarodnega v smeri vedno večje pretočnosti dobrin, ljudi in tehnološkega napredka. Raznolikost, negotovosti in spremenljivost, ki jih vsebuje izraz mednarodno, kot kaže potrebujejo omejitev raznovrstnih analitičnih in eksistencialnih možnosti. Tudi suverenost države postavlja določene konceptualne, prostorske in časovne meje identitete, ali kot zatrdi Walker (1993, 162) „ta proliferacija, ki jo utrjujejo predstave moderne države kot [...] posode za vse kulturne pomene in kraj suverene

⁶ Izraz *poststrukturalizem* se v tem kontekstu samo deloma uporablja v povezavi s Foucaultovim delom, deloma pa poskušamo z njim zajeti tudi vpliv pretežno francoskih dekonstrukcionistov in literarnih teoretikov, kot sta Jacques Derrida in Roland Barthes. Izpostavljeni teoretiki mednarodnih odnosov, kot sta denimo Walker in Ashley, so namreč iskali navdih pri različnih poststrukturalističnih filozofih in Foucaultov vpliv, četudi občuten, je različen pri različnih avtorjih.

jurisdikcije nad teritorijem, lastnino in abstraktnim prostorom ter posledično nad zgodovino, možnostmi in abstraktnim časom, je tisto, kar še vedno oblikuje našo sposobnost, da afirmiramo tako partikularne kot kolektivne identitete“. Vloga državne suverenosti, ki so jo teoretiki mednarodnih odnosov postavljali za neprekinjen utemeljitveni postulat, je še krepila konceptualizacijo identitet, kot vzajemno izključujočih se in konfliktnih. Sama podlaga za teorijo mednarodnih odnosov je tako soudeležena pri oblikovanju in vzdrževanju medsebojno izključujočih se identitet, ki si morajo medsebojno nasprotovati v anarhičnem okolju.

Poleg strukturalistične kritike kaže izpostaviti vpliv Foucaulta tudi na polju aplikacije analize diskurzov, ki je vir obsežnega korpusa preučevanja mednarodnih odnosov od 1990-ih let dalje. V tem okviru so se pristopi pogosto osredotočali na arbitrarno naravo razlikovanj in ločevanj, ki so jih uvajale tradicionalne razlage mednarodne politike, pri tem pa so se lotevali dekonstrukcije pojmov fiksnih kulturnih in nacionalnih identitet. Pogosto so se osredotočali na jezikovne strategije, skozi katere se je konstituirala drugost oziroma sovražno. Raziskovanje se tako usmeri v „odnose oblasti, telesa, sile in nas same, kot objekte diskurza“ (Brass 2000, 316). Diskurzi nudijo horizont razumevanja, postavljajo pravila in meje ter označujejo identitete posameznikov, skupaj z njihovo lokacijo v socialnem sistemu in na diskurzivnem polju. V tem smislu sledijo Foucaultu, ki v *Arheologiji vednosti* (2001) v bistvu pravi, da je diskurz podlaga, na kateri se vzpostavijo razlike in podobnosti in na kateri se objekti organizirajo, da bi ustvarili oblike vednosti, s katerimi je mogoče upravljati. S te perspektive objekti, subjekti, države, živa bitja in materialne strukture skozi jezik dobijo pomen in partikularno identiteto, za diskurze pa se šteje, da so neizbežen medij, skozi katerega se realnost osmišlja in reproducira. Diskurzivna analiza je v mednarodnih odnosih izhodišče kritičnih pristopov, oporekanje nevtralnosti znanosti in objektivnega značaja družbenega sveta pa je v podlagi kritike tako empirizma kot pozitivizma (Ashley in Walker 1990). Zato številni avtorji, ki izhajajo iz tega pristopa, kritizirajo načine, na katere dominantne oblike predstavljanja mednarodnih odnosov sodelujejo pri reproduciranju pravih tistih realnosti, za katere trdijo, da jih zgolj pojasnjujejo.

S koncem bipolarnosti se namnožijo kritike neorealizma na številnih področjih in s številnih pozicij, pri čemer pa so vidnejši prispevki poststrukturalističnih komentatorjev. Ti razkrivajo krhkost domnev, na katerih slonijo znanstveni in racionalistični pristopi k mednarodnim odnosom. Takrat se začne tudi živahna epistemološka razprava, ki traja še danes. Pri teh kritičnih podjetjih je Foucault služil za navdih, zato mu lahko pripišemo tudi določeno težo pri "odprtju" in redefiniranju discipline kot celote.

2.2 Foucaultova politična teorija

Z vidika politične teorije Foucault odpre naslednje vprašanje: kako misliti politiko in kako delovati politično, če ne vzamemo za izhodišče subjekta? Moderna politična misel in praksa sta po njegovem organizirani okoli mehanizma posredovanja in reprezentacije. V izhodišču je človek–subjekt, ki je zamišljen kot človeška narava, kot bistvo človeka in kot njemu inherenten sistem odnosov, ki se v političnem procesu organizira v državo. Vsa historično–politična dinamika moderne dobe se odvija znotraj reprezentativnega in mediacijskega mehanizma. Človekova narava je lahko vrednotena kot pozitivna in kreativna ali kot negativna in destruktivna, v obeh primerih gre za to, da se skozi politični proces vzpostavi državna organizacija družbe, ki bodisi obvaruje človeka pred samouničenjem bodisi končno zruši družbeno in politično organizacijo, ki zatira človeka kot generično svobodno in kreativno bitje in vzpostavi takšno družbeno in politično organizacijo, ki je utemeljena na pozitivni viziji človeka (Lukšič in Kurnik 2000, 209). V obratu, ki je slejkoprej značilen za njegov celoten opus, pa Foucault zavrne teoretiziranje o teh političnih organizacijah in postavi lastno perspektivo:

Suveren, zakon, prepoved, vse to je izoblikovalo sistem reprezentacije oblasti, ki so ga v naslednjem obdobju razširile teorije prava: politična teorija ni nikoli nehala biti obsedena z osebo suverena. Takšne teorije se še danes kar naprej ukvarjajo s problemom suverenosti. Toda to, kar potrebujemo, je politična teorija, ki ne bi bila zgrajena okoli problema suverenosti in zato je tudi okoli problemov zakona in prepovedi ne. Kralju je treba odsekati glavo: v politični teoriji se to še vedno ni zgodilo (Foucault 1991, 65–66).

Zato Foucault – kot bomo videli v nadaljevanju, gre za *običajen* postopek njegovega teoretiziranja – zase lahko v nekem trenutku zatrdi, da „splošna tema [njegovega] raziskovanja ni oblast, temveč subjekt“ (1991, 103), nakar podrobneje pojasni, da pri njegovem delu ne gre niti za analizo fenomena oblasti niti za utemeljevanje take analize. Si pa za smoter postavi zapisati zgodovino različnih načinov, na katere v naši kulturi ljudje postanejo subjekti.

Foucault nikoli ne opredeli oblasti same, ampak jo investira z njej lastnimi kreativnimi močmi. Nima kraja, kamor bi bila dokončno umeščena, saj mora koncept oblasti dokazovati oblikovanje vseh logično mogočih subjektivitet. Ni niti blago niti struktura, saj mora biti sposobna pojasniti tudi svojo komodifikacijo in pa nastanek vseh logično mogočih struktur. Če je hotel definicijo oblasti uporabiti pri študiju objektivacije subjekta, jo je moral nujno zamejiti (Lukšič in Kurnik 2000, 182). „Potrebujemo novo ekonomijo oblastnih razmerij“

pravi in zraven opozarja, da besedo ekonomija uporablja v teoretičnem in praktičnem smislu. Nato zavzame svoj položaj v zgodovini evropske filozofije: „Od Kanta naprej je vloga filozofije preprečiti umu, da bi šel preko tistega, kar je dano v izkustvu; a od istega trenutka – se pravi od razvoja moderne države in političnega urejanja družbe – je vloga filozofije tudi, da bdi nad prekomerno oblastjo/močjo politične racionalnosti“ (Foucault 1991, 104).

Moderni tip oblasti torej po njegovem ni nastal kot posledica zavestne odločitve univerzalnih subjektov niti kot neposredna posledica in v funkciji določene stopnje ekonomskega razvoja z določenim tipom produkcijskih razmerij. Ne gre torej niti za strukturo, ki bi bila izraz družbene pogodbe niti za nadstavbo. Moderna oblast kot velika in obča shema podrejanja se je konstituirala na osnovi lokalnih in razpršenih oblik podrejanja. Gre za množstvo oblasti, odnosov podrejanja na mikro ravni, ki skupaj sestavljajo oblastno mrežo v družbi (Lukšič in Kurnik 2000, 184). Kot pravi sam, želi „ugotoviti, kako se določajo področje prakse vladanja, njeni različni objekti, splošna pravila, obči cilji, da bi se vladalo na kar najboljši možni način. Skratka [...], gre za študijo racionalizacije prakse vladanja [*pratique gouvernementale*] pri uresničevanju politične suverenosti“ (Foucault 2004c, 4). Pri tem predpostavlja, da "vladati" [*gouverner*] ni isto kot "gospodovati/kraljevati" [*régner*] in ni isto kot "ukazovati" [*commander*] ali "delati zakone" [*faire la loi*]. Predpostavlja, da vladati ni isto kot biti suveren, suzeren, gospod, sodnik, general, lastnik, mojster, profesor. Pri vladanju gre potemtakem za nekaj posebnega. Sedaj bi veljalo nekoliko podrobneje uvideti, kakšno vrsto oblasti zajema ta pojem. Skratka, analizirati odnose oblasti (Foucault 2004c, 119).

V svojih delih Foucault večkrat pojasni, da ne poskuša oblikovati teorije oblasti. Enkrat govori, da so to le elementi za teorijo, ki jo bo šele treba izdelati, drugič se zdi, da je kompletna teorija oblasti nemožna iz načelnih razlogov, zaradi narave predmeta, ki se ga je mogoče lotiti le lateralno in parcialno, tako da je poglobljena zabloda, ki se je je treba znebiti pri analizi oblasti, nemara predvsem v tem, da je potrebno in možno o oblasti napraviti neko koherentno in celovito teorijo. Vsekakor meni, da je odveč in napačno *klasično* vprašanje, *kaj je oblast?*, ter predlaga manj ambiciozno: *kako oblast deluje?* Tako ugotovi, da oblast predvsem nima bistva, ni neka substanca, da bi se dalo izluščiti njen "kaj", a kljub temu deluje, obstoji zgolj v delovanju in učinkovanju.⁷ Odsotnost neke celovite teorije oblasti je tako predvsem znamenje tega, da oblast sama ni nekaj koherentnega in celovitega, zagata

⁷ „Kako“, ne v smislu „Kako se manifestira?“, temveč „S kakšnimi sredstvi se izvršuje?“ in „Kaj se dogaja, ko individui uveljavljajo (kot se reče) oblast nad drugimi?“ (Foucault 1991, 110).

teorije o oblasti pa je nazadnje, refleksivno, že zagata njenega objekta, same oblasti (Dolar 2010, 25).

Navidez trivialen obrat premestitve analitične osi na vprašanje „kako“ pomeni radikalen premik predpostavke o temeljni oblasti. Objekt analize namreč postanejo oblastna razmerja, ne pa sama oblast:

Za nekatere vpraševanje „kako“ v zvezi z oblastjo pomeni omejitev na opis učinkov, ne da bi te učinke povezali z vzroki ali s kako temeljno naravo. Tako bi oblast postala skrivnostna substanca, ki bi se jo obotavljali preučevati, nedvomno zato, ker bi je najraje *ne* postavili pod vprašaj. To postopanje, ki ni nikdar eksplicitno upravičeno, kaže, da sumijo na prisotnost neke vrste fatalizma. Toda mar njihovo nezaupanje ne kaže na predpostavko, da je oblast nekaj, kar izkazuje tri posebne lastnosti: svoj izvor, svojo temeljno naravo, svoje manifestacije? (Foucault 1991, 110).

Pri preučevanju oblasti torej Foucault v privilegiran položaj postavlja vprašanje „kako“, a ne zato, ker bi v zvezi s tem želel ignorirati vprašanji „kaj“ in „zakaj“. Slednji želi namreč postaviti na drugačen način. Kot pravi sam, tako zaporedje v izhodišče analize postavi podmeno, da oblast kot taka ne obstaja in da je mogoče z vprašanjem, čeravno prozaičnim, „Kaj se dogaja?“ natančneje opraviti kritično raziskavo tematike oblasti (Foucault 1991, 111). Tako postavljena pa ima Foucaultova *teorija* oblasti predvsem negativen značaj – govori predvsem o tem, kaj vse oblast ni, katere so prevladujoče napačne koncepcije o oblasti in zakaj niso uspešne.⁸

Pojmu oblasti in s tem politike Foucault nameni povsem novo vsebino. Naslika jo kot strateško konstelacijo sil, kot spopad in boj. Spopad, dominacija, skratka oblast, pa oblikujejo realnost, ki jo živimo, vse do naše identitete. Takšno realnost nam resda slika kot pošasten dispozitiv, ki nenehno eksponentno raste, a to še ne pomeni, da gre za povsem negativen in odvečen vložek v našo družbeno eksistenco. Oblast je namreč zanjo konstitutivna in Foucault zato pozove k sprostitvi želje do oblasti (Lukšič in Kurnik 2000, 218–219).

⁸ „Izvrševanje oblasti ni preprosto povezava med individualnimi ali kolektivnimi partnerji, je način, kako določena delovanja modificirajo druga delovanja. To seveda pomeni, da tisto, kar se imenuje Oblast – z veliko začetnico ali ne, in kar naj bi obstajalo univerzalno, v koncentrirani ali razpršeni obliki – ne obstaja. Oblast obstaja le, ko deluje, čeprav je seveda integrirana v od sebe različno polje možnosti, ki se uveljavljajo nad permanentnimi strukturami. To pomeni tudi, da oblast ni funkcija privolitve. Sama na sebi ni odpoved svobodi, prenos pravic, delegiranje oblasti nekoga in vseh na manjšino (kar ne izključuje možnosti, da je privolitev pogoj za obstoj ali ohranitev oblasti); oblastna povezava je lahko rezultat apriorne ali permanentne privolitve, vendar po naravi ni manifestacija konsenza.“ (Foucault 1991; 113.).

Če učinke oblasti definiramo kot represijo, privzamemo docela pravno koncepcijo oblasti; oblast poistovetimo z zakonom, ki pravi ne; nanjo gledamo predvsem kot na silo prepovedi. Po mojem pa je to povsem negativna, ozka, groba koncepcija oblasti, ki pa je prav nenavadno razširjena. Če bi bila oblast zgolj represivna, če ne bi nikoli počela ničesar drugega razen tega, da reče ne, mar zares mislite, da bi jo tedaj sploh kdo ubogal? Razlog, da se oblast tako dobro drži, da je sprejeta, je preprosto dejstvo, da ne pritiska na nas samo kot sila, ki pravi ne, temveč da preči telesa, proizvaja stvari, da vzbuja ugodje, izoblikuje vednost, proizvaja diskurz. Veliko bolj kot negativno instanco, katere funkcija je represija, jo je treba obravnavati kot produktivno mrežo, ki teče skozi celotno družbeno telo (Foucault 1991, 64).

Mladen Dolar (2010, 26) karseda strnjeno povzame Foucaultove negativne opredelitve oblasti:

Oblast ne more biti v posesti nekoga, niti v posesti vladarja niti določene skupine niti določenega razreda. Je le neka strategija, neka mreža razmerij, katere rezultat je šele določena razporeditev moči, toda ta strategija, ta mreža preči vse razrede in skupine (mislimi "oblast brez kralja", pravi Foucault). Oblast ne deli enostavno vladajočih od vladanih, temveč preči oboje. Iz tega tudi izhaja, da se oblasti ne da lokalizirati – ni določenega privilegiranega mesta oblasti, recimo države, vladarja ali nasploh vrha piramide, od koder bi se oblast izvajala od zgoraj navzdol.

Metodološko se Foucault analize oblasti loteva od spodaj navzgor in se odreče spontanemu pogledu, po katerem se oblast izvaja od zgoraj navzdol. Zanj oblast nima centra in ni nič globalnega. O njej je treba razmišljati kot o nečem lokalnem, regionalnem, perifernem, disperznem, kot o heterogenem polju sil, saj ni proizvod neke zavestne intence ali interesa. Povedano poenostavljeno, za razumevanje oblasti je forma njenega delovanja bolj pomembna kot sama vsebina. Ravno zato ni mogoče misliti subjekta neke obče strategije oblasti, saj je treba slednjo razumeti kot *dispozitiv sil*, v katerem se prepletajo elementi in lokalni učinki.

Ravno tako zavrača obravnavo oblasti v okvirih juridičnega modela in tradicionalno levičarsko dvojno koncepcijo oblasti kot takšne ali drugačne zmesi represije in ideologije. Slednje je za Foucaulta posledica določenega polja sil, ne pa izhodišče zanj. Oblasti potemtakem ne gre enačiti z nasiljem, še več, vsako enačenje oblasti in represije nasploh je odveč – temu Foucault namenja obsežno kritiko "represivne hipoteze" v delu *Zgodovina seksualnosti 1 – Volja do znanja* (2000), kjer se zlasti zoperstavi uveljavljenemu prepričanju, da oblast tlači seksualnost.

Foucault torej poskuša na različne načine pojasniti, kaj vse oblast ni. Enako pomemben pa je njegov odmik od koncepcije oblasti kot nečesa negativnega, saj zanj oblasti ni nekaj kar tlači in zatira, temveč v prvi vrsti nekaj, kar proizvaja, spodbuja, ustvarja. Ključno pri tem je namreč, da „oblast šele konstituira tisto, kar naj bi bilo predmet represije. Iz oblasti pa se tako tudi ne da izstopiti ali organizirati družbo brez oblasti, možno in potrebno pa se je določeni oblastni strategiji postaviti po robu z drugo“ (Dolar 2010, 27).

Zato predlaga drug način približevanja novi ekonomiji oblastnih razmerij, ki ga označi kot bolj empiričnega in neposredno povezanega s sedanjo situacijo in ki naj bi impliciral tesnejšo zvezo med teorijo in prakso. Gre za to, da si za izhodišče postavi oblike odpora proti različnim oblikam oblasti, oziroma, kot to slikovito opiše z eno od svojih metafor: „pot je v tem, da odpore uporabimo kot kemične katalizatorje, da bi odkrili oblastna razmerja, določili njihovo pozicijo, da bi odkrili mesto njihove aplikacije in metode, ki so pri tem uporabljene. Prej kot za analiziranje moči s stališča njene notranje racionalnosti gre za analizo oblastnih razmerij preko antagonizma strategij.“ Preko tega sklepanja pa nazadnje pride do bržkone najbolj poznanega postulata svoje misli, namreč: „Če hočemo izvedeti, kaj naša družba pojmuje z normalnostjo, bi nemara morali raziskati, kaj se dogaja v polju norosti. In kaj pojmuje z legalnostjo, v polju ilegalnosti. In da bi razumeli oblastna razmerja, bi nemara morali raziskati oblike odpora in poskuse, da bi ta razmerja razklenili“ (Foucault 1991, 105).

Preučevanju oblasti se torej ne more odtegniti. Lahko bi rekli, da Foucaultova misel konceptualizira oblast v strogi soodvisnosti z vednostjo (oziroma obratno) ter obravnava oblast in vednost kot vzajemno generirajoči se (nekako *ahistorično*), tako v okviru diskurza kot v ne-diskurzivnih praksah. Zanj je oblast v svojem bistvu produktivna: producirati mora realnost preden lahko nad njo izvaja prisilo, ravno tako mora najprej producirati resnico, preden jo lahko zatira ali prikriva (Bartelson 1995, 80).

Potemtakem ne gre govoriti o tem, da sta oblast in vednost identični ali da sta postavljeni v določeno oziroma zgodovinsko tesno medsebojno razmerje. Foucaultova analiza oblasti in vednosti se namreč osredotoča na naključno artikulacijo in prehajanje, do katerih skozi zgodovino prihaja med njima. Oblast na vsaki točki predvideva in proizvaja vednost ter ravno zato ni kraja, ki ga oblast ne bi bila kontaminirala in s katerega bi bilo mogoče opazovati njene odnose z oblastjo. Oblast in vednost sta povezani spričo razlike med njima, a prva ima vseeno prednost pred drugo. Odnosi oblasti bi zbledeli ali ostali nerazviti brez delovanja vednosti, ki jih integrira in razpršuje. A če ne bi obstajali diferencialni odnosi oblasti, vednost ne bi imela kaj integrirati, aktualizirati in redistribuirati. Oblasti in vednost

zato predpostavljata druga drugo, vendar ene ni mogoče zvesti na drugo. Njuna medsebojna artikulacija izključuje popolno istost in sovpadanje, a razlika med njima je mogoča zgolj skozi to artikulacijo. Za oblast/vednost ni zunanosti – druga drugi sta notranjost (Bartelson 1995, 80–81).

Nemara bo konkreten primer pomagal pojasniti, kaj vse to pomeni. Foucault v delu *Besede in reči* (2010) postavi vrsto trditev na podlagi podrobne in celovite analize niza diskurzov, ki so se razvili v Evropi po koncu 16. stoletja in so sčasoma privedli do nastanka sodobnih humanističnih znanosti. Trdi, da so bile oblike vednosti, značilne za renesanso, pa potem tiste, značilne za klasicizem, in nazadnje tiste, značilne za moderno, strukturno ločene in različne ter so vključevale različne "episteme" in temu primerno različne načine urejanja misli in proizvodjanja diskurza. Prva (oblika) je bila organizirana okrog "podobnosti" med stvarmi, ki so bile zajete v jeziku. Druga je temeljila na "reprezentaciji" prek diskurza, ki je odlikaval svet. Tretja pa je bila organizirana okrog podobe "človeka", ki je bila tako znotraj kot zunaj vednosti, kot subjekt, nosilec vednosti, in kot poznani objekt.⁹

Diskurzi o življenju, jeziku in delu, ki so se razvili skozi čas in iz katerih so se sčasoma rodile biologija, lingvistika in ekonomija so opisani v kontekstu vsakega od teh treh obdobj in – kot to prikaže Foucault – kažejo, kako imajo več skupnega med seboj znotraj vsakega posameznega epistemološkega obdobja, kot imajo skupnega z diskurzi o istih zadevah, ki so bili značilni za obdobja prej ali pozneje. Povedano drugače, strukturni vzorci, ki so povezovali različne diskurze znotraj renesanse ali klasicizma ali moderne, so bili močnejši in očitnejši, kot interne kontinuitete, ki so zaznamovale vsakega od teh diskurzov, ko se je razvijal skozi čas. Sinhrono podobnosti *med* disciplinami v istih obdobjih so bolj očitne kot diahrono podobnosti *znotraj* disciplin skozi čas.

Za Foucaulta vsa realnost obstaja in se konstituira v diskurzu, zato se s produkcijo novih besed, novega imaginarija – torej s produkcijo diskurza – v sedanjosti ustvarja prihodnost. Teorijo diskurza, ki je artikulacijska praksa vsakokratne dejanskosti, je Foucault

⁹ Ferrari-Bravo ponudi zanimiv marksistični pogled na *foucaultovski pristop* in z njim povezano sosledje, ki po njegovem omogoča branje razvoja moderne družbe ter kakšen je v tem okviru odnos med državo in družbo tja do zgodovinskega nastopa fordizma. Pri tem zadnjem prostorsko-časovna konstitucija moderne masovne produkcije pridobi neposredno politično veljavo s tem, ko definira ravno disciplinarno obzorje za družbo v njeni celovitosti. Ta perspektiva se pokaže kot povsem skladna z marksistično obravnavo prehoda od formalne k materialni subsumpciji dela in z marksistično definicijo tovarne (ta je bila potem v središču obnove italijanskega marksizma v šestdesetih letih; pa tudi na primer francoske šole politične ekonomije *l'école de la régulation*, četudi ob vprašljivem poudarjanju strukturalnih komponent analize na račun tistih genealoških) (Ferrari-Bravo 2001, 338).

razvil kot izhod iz modernega sistema mišljenja z analitiko končnosti in podvojenostmi, ki jih implicira. Epistemološka mutacija na prehodu iz osemnajstega v devetnajsto stoletje je omogočila vzpostavitev individua kot subjekta in objekta lastne vednosti. S tem se rodi moderna doba, ki jo označuje ideja podvrženega suverena, bitja, ki je suvereno zaradi lastne zaslužjenosti. Vztrajanje na poziciji človeka kot univerzalnega in transcendentnega subjekta, potem ko se degradira na golo empirijo, ki je objekt spoznanja, je za Foucaulta preprosto absurd. V Foucaultovem poskusu preseganja takšne absurdnosti moderne misli je igral ključno vlogo diskurz, ki je prekinil s kontinuiteto in teleologijo v zgodovinski analizi ter z enotnostjo in univerzalnostjo subjekta (Lukšič in Kurnik 2000, 218).

Foucault se je z diskurzom, ki se odkrito spogleduje z mitom, umestil v miselni tok, ki ga zaznamuje kritika celotnega zahodnega racionalizma. Za ta tok je značilno (po Schopenhauerju in Nietzscheju), da je radikalno zastavil in na novo definiral vprašanje volje v zahodni misli. Foucault je svojo voljo do vednosti, ki je več ne označuje ljubezen do spoznanja, temveč boj, dominacija in oblast, dokončno vstopil na polje politike. S tem, ko je anonimna pravila, ki določajo pojavnost temeljnih instanc diskurzivnih formacij (objekt, subjekt, koncept, teoretična izbira), identificiral kot odnose oblasti, je njegov spoznavni model postal matrika za zastavitev politike, ki bi presegla vladajoče, moderne predstave (Lukšič in Kurnik 2000, 218).

2.3 Metoda

Po običajnih normah akademske produkcije lahko na Foucaultov opus gledamo z zadržanostjo, saj se je, kot priznava tudi sam, ogibal sofisticiranemu citiranju in razpravam o avtorjih, ki so nanj vplivali. Namesto citiranja Marxa, Kanta, Nietzscheja ali Althusserja in pojasnjevanja, kako se njihovi koncepti ujemajo z njegovimi, ali razlikujejo od njih, je enostavno uporabil orodja, ki so jih ti avtorji zasnovali, in jih spotoma še preoblikoval in prilagajal svojim potrebam.¹⁰ Za razumevanje Foucaultovega aparata je zato prikladno najprej opozoriti na njegovo pragmatičnost pri razvijanju teorij in uporabi konceptov. Na podlagi tega je na „teorijo“ gledal kot na zbirko orodij oziroma bolj ali manj uporabnih instrumentov, pri čemer je bilo vsako konceptualno orodje prilagojeno delu na specifičnem problemu in

¹⁰ „Pogosto citiram Marxove koncepte, besedila in stavke, a se ne čutim zavezanega dodati nalepke, ki bi v opombi to potrdile, in ta citat potem še pospremiti s pohvalno frazo. Dokler nekdo to počne, se ga šteje za nekoga, ki pozna in časti Marxa, ter ga bodo tako imenovane marksistične revije temu primerno počastile. Jaz pa citiram Marxa, ne da bi to povedal, brez navednic, in ker ljudje niso sposobni prepoznati Marxovih besedil, se name gleda kot na nekoga, ki ne citira Marxa. Ko fizik piše delo o fiziki, ali se mu zdi potrebno citirati Newtona in Einsteina?“ (Foucault 1980; 52).

napredovanju določenih raziskav, nikoli pa ni predstavljalo intelektualnega podviga po sebi ali gradnika *velike teoretske zgradbe*. Ena od posledic takšnega pragmatičnega pristopa je ta, da ni „Foucaultove teorije“, ki bi jo izluščili iz njegovega opusa, ni že pripravljenega teoretskega sistema, ki bi ga drugi lahko „uporabili“. Namesto tega nam ponuja vrsto specifičnih, natančno teoretsko utemeljenih analiz, pri katerih je vsaka rezultat metodologije, ki je bila ukrojena po meri ravno za iskanje odgovorov na problem, ki je bil v teoriji opredeljen s *strateškega* položaja raziskovanja. Ravno s takšnim pristopom, usmerjenim v reševanje problemov – ki je bilo pri Foucaultu pospremljeno tudi z izjemno plodnim razmišljanjem – je razvijal nove (ali temeljito revidirane) koncepte za vsak nov projekt, ki se ga je lotil, in za vsako novo vrsto pojavov, ki jih je poskušal pojasniti.

2.3.1 Arheologija

Foucault je v delih *Zgodovina norosti v času klasicizma* (1998), *Rojstvo klinike* (2009) ter *Besede in reči* (2010) postavil temelje svoje analitične metode, ki jo opredeli kot arheologijo. Z njo sledi novemu razumevanju zgodovine, ki je svoj vrh doseglo v strukturalizmu, enemu najmočnejših miselnih tokov 20. stoletja. Vendar pa ga ni zanimalo, kako dogodkovni zgodovini zoperstaviti analizo struktur, temveč je pod vplivom epistemologije znanosti našel svoje mesto v zgodovini idej, mišljenja in znanosti. Torej tam, kjer je epistemološka mutacija v zgodovinisju „razkrojila dolge serije, ki jih je ustvaril napredek zavesti, teleologija razuma ali evolucija človeškega mišljenja“ (Lukšič in Kurnik 2000, 146).

Z izrazom arheologija Foucault označi metodo raziskovanja in analize zgodovine misli, ki jo je sam razvil. Z njo se pogloblja globoko v zgodovino in razkriva diskurzivne sledi različnih zgodovinskih obdobj, ki jih nato ponovno sestavi, drugo na drugo, pri čemer vsaka izkazuje samosvoj vzorec izjav, svojstven red diskurza. V vrsti del, ki so vrhunec dosegla v knjigi *Besede in reči* (2010), je diskurze renesanse, klasicizma in moderne, zlasti diskurze humanističnih znanosti, podvrgel neke vrste kantovski analizi, ki je imela za cilj razkriti epistemološke pogoje možnosti – zgodovinski *a priori* –, na katerih so temeljili ti diskurzi. Trdil je, da je za vsako zgodovinsko obdobje in vsako "arheološko plast" značilna svojstvena epistemološka struktura – "episteme" –, ki uravnava, kako misleci razmišljajo, kako nastajajo izjave in kako se oblikuje diskurz, ne da bi pri tem posegala neposredno v zavest samih mislecev.

Po Foucaultovem mnenju bi bilo to zanimivo ugotovitev mogoče najlažje razumeti s tem, ko bi si predstavljali močno strukturo misli v podlagi – zgodovinsko specifičen red besed in stvari –, ki je oblikovala diskurz in izkušnje določenega obdobja, a se je sama v temelju spreminjala in šla skozi zgodovinske prelomnice, ki so privedle do nastankov novih sistemov misli in novih načinov izkustva sveta. V vsakem zgodovinskem obdobju silovita "episteme" ali generalizirana struktura misli uveljavlja svoje vzorce na diskurze tega obdobja in to počne na načine, ki so bolj siloviti, kot so teme ali vsebine – življenje, jezik, delo –, ki povezujejo vsakega od teh ločenih diskurzov, ko se razvijajo skozi čas. Naloga arheologa, kot jo opiše Foucault je ta, da ne sledi procesom spremembe – to je naloga konvencionalnega zgodovinarja –, temveč da ločuje med temi zgodovinskimi obdobji in sledi različnim logikam vsake od njihovih struktur. Izkopavanje posebnih diskurzov iz vsakega od teh zgodovinskih obdobji zato spominja na arheološke sloje, enega nad drugim, kjer vsak izkazuje svojstvene vzorce in strukture.

Ta arheološka raziskava je v *episteme* zahodne kulture pokazala na dve veliki diskontinuiteti: na prvo, s katero se začne klasična doba (proti sredini 17. stoletja), in na drugo, ki na začetku 19. stoletja zaznamuje prag naše lastne modernosti. Red, na podlagi katerega razmišljamo mi, ne obstaja na enak način kakor red klasikov. Ne drži tedaj, da je gibanje evropskega *ratia* od renesanse do danes neprekinjeno, da je Linnejeva kolikor toliko urejena klasifikacija v grobem veljavna še danes, da teorijo vrednosti pri Condillacu deloma najdemo tudi v marginalizmu 19. stoletja, da je Keynes prepoznal sorodnost svojih lastnih analiz s Cantillonovimi analizami in da predmet Splošne slovnice (ki ga najdemo pri avtorjih Port-Royala ali pri Bauzeeju) ni tako zelo daleč od naše sodobne lingvistike – vsa ta kvazikontinuiteta na ravni idej in tematik je brez dvoma zgolj površinski učinek; na arheološki ravni namreč opazimo, da se je na prehodu iz 18. v 19. stoletje sistem pozitivnosti korenito spremenil. To ne pomeni, da je razum napredoval, temveč da se je način obstoja reči in reda, v skladu s katerim so razporejene in ponujene vednosti, globoko spremenil (Foucault 2010, 13–14).

Ni torej presenetljivo, da se nam v svojih delih kaže kot zgodovinar, ki si v svojih študijah ne dovoli digresij v polje političnega in skozinskoz ostaja osredičen na obravnavano vprašanje, ki ga s preučevanjem obskurnih avtorjev in pozabljenih arhivov vedno znova temeljito in neizprosno ožema. Takšen pogled pa utegne biti zavajajoč, saj je podlaga njegovih del vedno politična:

Lahko si vsaj malo ogledamo, čemu služi ta analiza, ki sem jo morda preko neke precej svečane igre krstil z „arheologija“ [...] Izhajal sem iz nekega relativno preprostega problema:

skanzije diskurza skladno z velikimi enotnostmi, ki niso bile enotnosti del, avtorjev, knjig ali tem. In tako sem zgolj s ciljem, da jih vzpostavim, zgradil neko celo serijo pojmov (diskurzivne formacije, pozitivnost, arhiv), definiral neko področje (izjave, izjavljano polje, diskurzivne prakse), poskusil sem izpostaviti specifičnost metode, ki ne bi bila niti formalistična niti interpretativna; na kratko, skliceval sem se na neki celotni aparat, katerega težavnost in nedvomno bizarna mašinerija sta zamotani. Iz dveh ali treh razlogov: obstaja že dovolj metod, ki so sposobne opisati in analizirati govorico, tako da bi neizbežno izgledalo naduto, če hočemo dodati še eno. Poleg tega sem podvomil v enotno diskurza, kot sta „knjiga“ ali „delo“, ker sem domneval, da niso toliko neposredne in evidentne, kot so izgledale (Foucault 2001, 145).

Z arheologijo Foucault individualizira in opisuje diskurzivne formacije, kar pomeni, da jih primerja in zoperstavlja v sočasnosti, v kateri so predstavljene, jih ločuje, če so diahrone, ter povezuje z nediskurzivnimi praksami, ki jih obdajajo in služijo za splošni kontekst. Arheološko preučevanje je vselej v množini, saj se izvaja v množstvu registrov, poteka po presledkih in razmikih ter se osredotoča na točke, kjer so enotnosti zoperstavljene, ločene, fiksirane, soočene in med seboj puščajo prazne prostore. V tem se še vedno razlikujejo od epistemoloških oziroma „arhitektonskih“ opisov, s katerimi se analizira notranja struktura neke teorije. „Ko se arheologija naslavlja na nek singularni tip diskurza (na diskurz psihiatrije v *Zgodovini norosti* ali diskurz medicine v *Rojstvu klinike*), to počne zato, da bi s primerjavo ugotovila njihove kronološke meje; to počne tudi zato, da bi istočasno z njimi in v korelaciji z njimi opisala institucionalno polje, celoto dogodkov, praks, političnih odločitev in navezovanje ekonomskih procesov, v katerih figurirajo demografske oscilacije, tehnike pomoči, potrebe po delovni sili, različne ravni brezposelnosti ipd“ (Foucault 2001, 168). Ko se jim tako približuje „od strani“ (kot denimo v *Besedah in rečeh*), pa se lahko posveča tudi različnim pozitivnostim in skozi določeno obdobje primerja spremljajoča stanja in jih primerja z drugimi tipi diskurza (Foucault 2001, 168).

V *Arheologiji vednosti* (2001) Foucault na neki točki poskuša postaviti splošno predstavitev svoje metodologije in v tem smislu sistematizirati in fiksirati svoje koncepte. A ta poskus lahko štejeemo za neuspešen, saj v knjigi nato predela zamisli, ki jih je nameraval predstaviti, in jih v procesu predstavitve dopolni. Kot programski tekst njegove teorije in metodologije je bilo torej delo zastarelo, takoj ko je izšlo, saj se je s predelanimi metodami in koncepti nato lotil novih in obsežnejših zgodovinskih raziskav.

Načela arheologije, kot jih predoči Foucault (2001, 149–151), so sicer naslednja:

1. Z arheologijo ne poskuša opredeljevati mišljenj, predstav, podob, tem in preganjanj, ki bi bila v diskurzih skrita ali manifestna, ampak poskuša definirati same diskurze, tudi kot prakse, za katere veljajo določena pravila. Diskurz obravnava neposredno „v njegovi lastni razsežnosti, kot *spomenik*“. Arheologija noče biti niti interpretativna niti alegorična in ne išče nekega „drugega diskurza“, ki bi bil manj skrit.
2. Z arheologijo ne poskuša odkrivati prehajanja, ki bi bilo nepretrgano in neopazno ter bi diskurze povezovalo s preteklimi, naslednjimi ali sočasnimi. Ne išče trenutkov njihovih transformacij in izginotja. Nasprotno – poskuša jih definirati v njihovi specifičnosti, in sicer tako, „da pokaže, v čem je igra pravil, ki jih diskurzi uporabljajo, nezvedljiva na vsako drugo [...]. Ne prehaja, preko počasnih napredovanj, od zmedenega polja mnenja k singularnosti sistema ali dokončne stabilnosti znanosti; niti neka „doksologija“; temveč diferencialna analiza modalnosti diskurza“.
3. Definira tipe in pravila diskurzivnih praks, ki prečijo individualna dela, ki jih včasih v celoti obvladujejo in jim vladajo, ne da bi jim karkoli ušlo; ki pa včasih vladajo zgolj enemu delu teh del. Instanca kreativnega subjekta je kot razlog obstoja nekega dela in kot načelo njegove enotnosti arheologiji tuja
4. Naposled arheologija ne teži k obnovi(tvi) izrečenega, k predložitvi neke dognane identitete in povrnitvi oddaljene, nejasne in skoraj izbrisane svetlobe izvora. Je samo in zgolj *vnovična pisava* – urejena transformacija tistega, kar je že bilo zapisano v ohranjeni formi zunanosti. Ne predstavlja torej vrnitve k sami skrivnosti izvora, ampak sistematičen opis nekega diskurza–objekta. (Foucault 2001, 149–151).

Foucaultove analize v tej "arheološki fazi" njegovega dela so, kljub originalnosti in posebnosti, prepoznaven del uveljavljene francoske tradicije zgodovine znanosti, kot so jo razvili Gaston Bachelard, Georges Canguilhem in Louis Althusser – gre za tradicijo, za katero je značilno poudarjanje obstoja strukturno ločenih "problematik" oziroma konceptualnih okvirov, radikalnih zgodovinskih prelomnic oziroma "epistemoloških prelomov" ter različnih stilov sklepanja oziroma "racionalnosti". Navzven so njegove zamisli tudi podobne zamislim Thomasa Kuhna (1998), ki s svojo znano teorijo "paradigmatskega prehoda" v zgodovini znanosti ravno tako poudarja prelome v kontinuiteti in strukturne razlike. A medtem ko se Kuhn osredotoča na znanstvene primere in skupno razumevanje, ki povezuje skupnosti znanstvenikov v znanstvenih procesih akulturacije in replikacije, se Foucaultova analiza osredotoča na ne-zavestno operacijo zgodovinsko specifičnih

epistemoloških struktur, ki delujejo kot "ne-mišljeni" pogoji za možnost obstoja posebnih načinov delovanja in oblikovanja izjav.

2.3.2 Genealogija

Nadzorovanje in kaznovanje predstavlja prelom s tem zgodnejšim arheološkim delom in tradicijo zgodovine znanosti, iz katere je izšlo. Foucault se poslovil od *arheologije* ter njenih strukturalističnih podtonov in poudarjanja diskontinuitete ter jo nadomesti z novejšim, bolj ničejanskim konceptom – genealogijo¹¹. Od sredine 1970-ih let naprej je Foucault svoje delo zastavil kot genealogijo, kot novo "genealogijo morale", s čimer je nakazal svojo namero in se poklonil zgledu Nietzscheja¹². Do tega obrata je pri Foucaultu prišlo razmeroma pozno – sledil je štirim obsežnejšim knjižnim delom o občutno drugačnem arheološkem modelu, a „prestrukturiranje“ njegove misli je slejkoprej manj radikalno, kot se nemara zdi na prvi pogled. Omeniti velja na primer, da je „genealoški“ cilj uporabe zgodovinskih konceptov za prevetritev sodobnih dojemanj in za spremembe nastopal že v njegovih arheologijah, čeravno je bil bistveno manj izpostavljen. V *Rojstvu klinike* (2009, 35) denimo pravi: „Raziskovanje, ki ga opravljam tukaj [...] vključuje projekt, ki je namerno zgodovinski in kritičen, saj se ukvarja [...] z določitvijo pogojev možnosti medicinskega izkustva v modernih časih“. V uvodu dela *Besede in reči* (2010, 16) pa pravi: „Ko poskušamo osvetliti to globoko denivelacijo zahodne kulture, vrnemo svojim tihim, naivno negibnim tlem njihove razpoke, njihovo nestabilnost in njihove prelome; tla pod našimi nogami se tako spet majejo.“

Arheologiji in genealogiji je torej, kljub razlikam, skupna določena kritična namera v odnosu do sedanjosti, dasi vsaka metoda po svoje zasleduje svoje zgodovinsko-kritične cilje. *Arheologija* hoče razkriti strukturni red, strukturne razlike in diskontinuitete, ki sedanjost raz-

¹¹ Ta prehod je napovedal že v svojem predstavitevni predavanju na *College de France* (1971), istega leta pa je bil objavljen tudi esej Nietzsche, genealogija, zgodovina (Foucault 2008, 87–109).

¹² „Biti ničejanec torej ne pomeni razmišljati kot on, ampak od njega dalje. Povedano drugače, tako da, poznavajoč njegove analize in ugotovitve, razmišljamo ob upoštevanju njegovih temeljnih odkritij: njegove utemeljene in dosledne diagnoze evropskega nihilizma; njegove pozive k preseganju asketskega ideala judeo—krščanstva; njegov predlog novih vrednot in novih možnosti eksistence; njegove radikalno imanentne ontologije; njegove strasti za predsokratsko grško filozofijo; njegovo uničenje vsake zahodne metafizike v korist fizike volje do moči; njegov strah pred socializmom, ki se napaja iz virov nihilizma in hrani z žalostnimi strastmi; njegova strast do sredozemske svetlobe zoper meglice severa; njegova misel, ki ni niti optimistična niti pesimistična, temveč tragična; njegovo vabilo k filozofskemu življenju, njegova umetnost misliti zunaj univerzitetne institucije; njegova pojava filozofa-umetnika; njegovo pojmovanje bolečine kot priložnosti za moč – famozni „kar ne ubija, krepi“ iz *Die Froehliche Wissenschaft*, in številne druge arhitektonske ideje izveninstitucionalne misli.“ (Michel Onfray 2015; 68-69)

ločujejo od (njene) preteklosti. *Genealogija* pa poskuša pokazati na "izvor/poreklo" in "nastanek" ter kako naključnosti v teh procesih še naprej oblikujejo/vplivajo na sedanost.¹³

Genealogija torej ni povsem nova tema v Foucaultovem delu, a kaj natanko pomeni? Zanj je bila genealogija metoda pisanja kritične zgodovine – način uporabe zgodovinskega gradiva, s katerim je poskušal priti do "prevrednotenja vrednot" v sedanosti, zato jo v nekem trenutku tudi označi za "zgodovino sedanosti". Genealoška analiza sledi temu, kako so sodobne prakse in institucije izšle iz specifičnih bojov, konfliktov, zavezništov in izvrševanja oblasti, med katerimi so številni danes pozabljeni. Tako *genealogu* omogoča, da sklepa – ne z normativnimi utemeljitvami, ampak s predstavitvijo vrste neprijetnih asociacij in povezav –, da so institucije in prakse, ki jih danes cenimo in štejemo za samoumevne, dejansko bolj problematične oziroma "nevarnejše", kot se zdi sicer.

To je skladno s siceršnjim značajem Foucaultove genealogije kot metode, ki jo zaznamuje tesna povezava med vednostjo in etično-politično akcijo. Njen cilj je dvosmeren, in sicer po eni strani "zajeti" sedanost in razumeti ali proizvesti določeno vednost o naravi sodobne realnosti, po drugi strani pa "transformirati" to realnost z odpiranjem novih možnosti za razmišljanje in delovanje. Ti dve plati pa gre razumeti skupaj – kot pravi Foucault – genealoško preučevanje poskuša "transformirati" sedanost tako, da poskuša čim bolj v celoti "razumeti, kaj ta je".

Genealogija je Nietzschejev izraz in z njim se Foucault deklarativno postavlja v Nietzschejevo nasledstvo. Z genealogijo Foucault ne piše zgodovine (v smislu zgodovinopisja), temveč skoznjo podaja rodovnik porekla, poreklo idej in vrednot pa je vse prej kot nekaj idealnega in vrednega, drži se ga neizbrisen madež boja in nasilja, in prav temu je na sledi genealogija. Nietzsche je za Foucaulta tako pomemben, ker s svojo idejo genealogije prebije metafizični horizont smisla in izvora, njune fatalne povezave, in tako predstavlja nemara prvega misleca proti izvoru (Dolar 2010, 67). Genealogijo tudi sam opiše s pomočjo ene od Nietzschejevih poznanih metafor, ko pravi da je ta "siva", saj poskuša dešifrirati zgodovino človeštva, ki ni niti črna (torej povsem nepoznana) niti bela (torej

¹³ Foucault je s kritičnim odnosom do sedanosti in njenim preučevanjem nadaljeval do konca svojega življenja, tudi ko se je posvečal preučevanju antike in zgodnje krščanske cerkve. A če je njegove genealoške študije v poznih 1970-ih poganjal odkrit ničejski navdih, se v sklepnem obdobju svojega življenja Foucault vrne h kantovskim koreninam in Kaj je razsvetljenje? postavi v izhodišče filozofske tradicije, ki sprašuje „Kaj se dogaja danes? Kaj se dogaja sedaj? Kaj je ta "sedaj", v katerem živimo, in s kakšnega mesta, s katere točke pišem?“ Svoje delo Foucault opiše kot prizadevanje za razumevanje sodobne (pričujoče) realnosti in oblik resnice in subjektivnosti, ki se v sedanosti pojavljajo.

povsem jasna). Zato je potrebno – da bi odkrili pomen preteklosti – temeljito raziskovanje in za genealogijo je tako potrebno veliko potrpežljivosti in poznavanja podrobnosti ter obsežno kopičenje virov. Ravno zaradi te detajlnosti se sprva zdi, da se genealogija ne ukvarja s pomembnimi vidiki realnosti, temveč s trivialnimi vsakodnevnimi pojavi. A genealogija svoj značaj pridobi ravno s sledenjem tistemu, za kar načeloma menimo, da nima zgodovine – na primer čustvom, ljubezni, zavesti, instinktom (Foucault 2008, 87).

Pri genealogiji je pomembno, da se ne išče "izvor". Tako Foucault kot Nietzsche se dobro zavedata razkoraka, ki ločuje izvorno rabo ali pomene pojavov ter poznejše pomene in namene, ki so jih pridobili. Kot napeljuje že ime, gre pri njej bolj za procese *provenience* (*ursprung*) in *pojavljanja* (*entstehung*) (Foucault 2008, 92). Gre za to, da se sodobnega pojava ne povezuje z njegovim izvorom, kot bi prikazovali stavbo, ki stoji na svojih temeljih, stavbo, trdno utemeljeno v preteklosti in usmerjeno v prihodnost. Gre pa za sledenje zmedenim in neenakomernim procesom, v katerih je preteklost postala sedanjost – pogosto pot *provenience* in *pojavljanja* polna naključij, iz katere je razvidna naključnost sedanjosti in odprtost prihodnosti. V tem smislu je genealogija „dejanska zgodovina“, saj je njena namera problematizirati sedanjost z razkrivanjem razmerij moči/oblasti, od katerih je odvisna, in naključnih procesov, ki so jo uresničili. Kot piše Foucault (2008, 93): „Raziskava *provenience* ne prinaša temeljev, prav nasprotno: vznemirja tisto, kar je veljalo za negibno, fragmentira to, kar smo imeli za enotno, kaže heterogenost tega, kar je veljalo za skladno samim s seboj.“

Cilj genealogije je slediti bojem, premikom in procesom spreminjanja namembnosti, iz katerih so izšle sodobne prakse, in kazati na zgodovinske pogoje obstoja, od katerih so odvisne sodobne prakse. Genealogija razume procese nasledstva kot rezultat bojev za oblast in bitk za dominacijo, uporabo in pomen. Sodobnost so torej oblikovala kompleksna razmerja moči in boji. „Genealogija pa ponovno vzpostavlja različne sisteme namenskosti: ne kot anticipatorno moč smisla, ampak kot naključno igro dominacij.“ (Foucault 2008, 95). Foucaultove genealogije končno obravnavajo tudi *telo*, ki ga konceptualizira kot materialno površino, meso, na katerem mikrofizike oblasti puščajo svoje sledi: „Telo: površina vpisovanja dogodkov (medtem ko jih govorica zaznamuje in ideje razpustijo), prostor disociacije jaza (ki mu skuša pripisati himero substancialne enotnosti), volumen v nenehnem drobljenju. Genealogija kot analiza *provenience* je torej v pregibu telesa in zgodovine. Pokazati mora telo, potiskano z zgodovino, in zgodovino, ki uničuje telo“ (Foucault 2008, 94).

S ponovnim povezovanjem sodobnih praks (ali sodobnih teles) z zgodovinskimi boji in izvajanjem oblasti, ki so izoblikovali njihov značaj, nas *genealog* usmerja v bolj kritično razmišljanje o vrednosti in pomenu teh pojavov. „Izkušnje me učijo, da včasih zgodovina različnih oblik racionalnosti učinkovitejše zamaje naša prepričanja in dogmatizme kot abstraktna kritika,“ pravi Foucault leta 1979 (cf. Garland 2014, 373). Istega leta doda, da je „mogoče z zgodovinsko analizo proizvesti pomembne, celo neprecenljive politične učinke... Problem je, kako vednosti prepustiti obravnavanje izkušenj sedanjosti“ (Ibid.).

Genealogijo motivira kritično prizadevanje za razumevanje sedanjosti, ne pa nujno zgodovin(ar)ski interes do preteklosti, četudi mora biti vsaka zgodovinska trditev, ki jo postavi, veljavna. Poskuša slediti silam, ki so ustvarile naše sodobne prakse in prepoznati zgodovinske okoliščine, od katerih so še vedno odvisne. Njen namen ni zgodovinsko razmišljanje o preteklosti, temveč uporaba zgodovinskih gradiv za ponoven razmislek o sedanjosti. Kot bi rekel Nietzsche – ne gre za to, da bi se ukvarjali s starinami iz nekega drugega časa, v katerih ni več življenja, temveč se spoprijemamo s silami, ki so dejavne v sedanjosti (Garland 2014, 373).

2.3.3 Zgodovina sedanjosti

Pristop „zgodovine sedanjosti“ in razliko od standardnega zgodovinopisja lahko ponazorimo z dvema primeroma iz dela *Nadzorovanje in kaznovanje* (2004c): (1) Foucaultovo obravnavo Benthamovega panoptika in (2) mestu, ki ga Foucault namenja „disciplinam“ v svoji genealogiji sodobnega zapor.

V Foucaultovi analizi modernih tehnik nadzora igra panoptik – zapor, ki ga je Jeremy Bentham zasnoval ob koncu 18. stoletja – vlogo izjemno pomembnega zgodovinskega elementa. V *Nadzorovanju in kaznovanju* (2004c) mu tako namenijo osrednje mesto in ga obravnava kot vzorec in programski načrt, ne le za zapore poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja, temveč za moderni zapor kot takšen in pravzaprav za moderno "panoptično" družbo nasploh.

Za pričujoč poskus orisa genealogije kot metode pa so nemara enako pomembne pripombe, ki so jih na Foucaultovo razpravo ponudili številni zgodovinarji. Ti so izpostavili zgodovinsko dejstvo, da Benthamov načrt zapor nikoli ni bil uresničen, saj ga je britanska vlada štela za nepraktičnega in predragega. Dodali so tudi, da je Bentham sam finančno skoraj propadel v prizadevanjih po uresnitvi svojega načrta, da so njegovo radikalno zasnovo redko kopirali pri gradnji zaporov drugje in da na splošno Foucault daje preveliko težo nečemu, kar

so Benthamovi sodobniki šteli za ekscentričen projekt, ki se je klavrno končal. Takšna kritika, četudi tehtna in po svoje veljavna, pa je zgrešena, saj gleda na Foucaultovo delo kot na delo konvencionalnega zgodovinopisja, ki zgolj dodaja že znanemu iz obstoječih zgodovinskih študij o zaporih. Foucaultova obravnava zgodovinskih gradiv je namreč povsem drugačna tako z vidika zastavitve preučevanja kot njenega namena.

Foucault si tako ne prizadeva – kot *običajen* zgodovinar – ugotoviti pomen in usodo Benthamovega projekta, kot so tega razumeli v njegovem izvirnem družbenem in intelektualnem kontekstu. Poskuša pa pokazati na vlogo, ki jo je panoptik imel pri oblikovanju naše sedanjosti. „Panoptik je nekakšno "Kolumbovo jajce" v redu politike. Dejansko se je zmožen integrirati v katerokoli funkcijo (vzgojno, terapevtsko, produkcijsko, kazensko); izboljšati to funkcijo, tako da se intimno zveže z njo; vzpostaviti mešan mehanizem, v katerem se lahko oblastna (in vrednostna) razmerja natančno, prav do podrobnosti, prilagodijo procesom, ki jih je treba kontrolirati; uveljaviti neposredno sorazmerje med "presežno oblastjo" in "presežno produkcijo". Skratka, deluje tako, da se izvrševanje oblasti ne dodaja funkcijam, v katere se umešča, od zunaj, kot toga prisila ali kot obremenitev, temveč tako, da je v njih subtilno navzoč, da poveča njihovo učinkovitost, sam pa poveča število svojih oprijemov. Panoptični dispozitiv ni preprosto pregib ali posrednik med oblastnim mehanizmom ali funkcijo. Je način, ki omogoča, da oblastna razmerja delujejo v funkciji, funkcija pa s pomočjo teh oblastnih razmerij“ (Foucault 2004c, 226–227).

Skratka, Foucaultovi rabi Benthamovega panoptika nima smisla oporekati, češ da je premalo pozornosti posvetil "resničnemu življenju" v zaporih devetnajstega stoletja. Ni njegov namen opisovati to "resnično življenje", temveč razkriti program za nadzor ljudi v zaprtih prostorih.

Panoptik je privilegiran kraj, ki omogoča eksperimentiranje z ljudmi in docela zanesljivo analiziranje sprememb, ki bi jih lahko dosegli pri njih. Panoptik je lahko celo mehanizem, ki nadzoruje svoje lastne mehanizme... Panoptik deluje kot nekakšen laboratorij oblasti. S pomočjo opazovalnih mehanizmov se povečata njegova učinkovitost in zmožnost za prodiranje v obnašanje ljudi; ob vseh prodorih oblasti se poveča vednost in na vseh površinah, na katerih se ta oblast izvršuje, odkriva objekte, ki jih je treba spoznati (Foucault 2004c, 224).

Foucault objektom svojega preučevanja ne namenja pomena in važnosti, ki bi bila značilna za zgodovinska obdobja, ko so se te prakse prvič pojavile, temveč do njih odločno pristopa z vidika sedanjosti. Te prakse so bile nemara obstranske v družbenem in političnem

življenju 17. in 18. stoletja, a Foucault jih razume kot absolutno središčne za genealogije in delovanje režimov oblasti–vednosti, ki delujejo v sedanjosti. Načela opazovanja in individuacije, vidnosti in discipline, oblasti in vednosti, ki jih najde v Benthamovi zasnovi, ponujajo aparat za razumevanje, kako oblast deluje v naši sodobni družbi. Ne gre za to, da bi kot zgodovinar zagrešil anahronizem in projeciral sedanjost v preteklost, ampak vodi zgodovinsko–kritični projekt iskanja sledi preteklosti (zgodovinskih bojev za oblast, načinov nadzora, zavezništev in povezav) in njihovo nadaljnje delovanje v sedanjosti.

Druga ponazoritev analitičnega pristopa je Foucaultov nadroben opis genealoških procesov, iz katerih je nastal sodoben zapor. V okvirih konvencionalne zgodovine se je vedno domnevalo, da je mogoče izvor kaznilniškega gibanja v poznem 18. stoletju vezati na penološke zamisli reformatorjev iz obdobja razsvetljenstva, kot so bili Beccaria, Mably, Le Peletier in Servan, oziroma na vpliv zgodnjemodernih zaporniških ustanov, kot so bile nizozemska Rasphuis, angleška Bridewell in vatikanski zapor. Foucault pa je s svojim branjem zgodovinskih virov zamajal in podvomil v tovrstne standardne interpretacije. Najprej je pokazal, kako reformni predlogi ideologov iz časa reformacije sploh niso bili usmerjeni v gradnjo zaporov in kaznilnic. Ravno nasprotno, večina reformatorjev je bila zelo sumničava do odvzema prostosti in se je raje nagibala k sankcijam, ki tega niso vključevale, denimo globe ali javna dela oziroma „analogne“ kazni, ki bi bile zasnovane tako, da bi mimoidoče *izobraževale* s tem, ko bi bili prestopniki kaznovani na načine, ki bi odražali njihove zločine. Tudi sicer vztraja, da je bilo pred dramatičnim širjenjem zaporov v poznem 18. stoletju:

to, da je zapor koloniziral kaznovalnost, precej presenetljivo zato, ker zapor ni bil tak, kakor so si zamišljali kazen, ki naj bi se že bila trdno uveljavila v kazenskem sistemu vse do smrtne kazni in ki naj bi zapolnila vrzeli, ki so nastale z odpravo mučenj. Zapor je imel v sistemu kazni pravzaprav zgolj omejen in obroben položaj – in veliko dežel je bilo glede tega v enakem položaju, kakor Francija (Foucault 2004c, 132).

Pri tem, ko je zapor hitro postal najpogostejša kazenska sankcija v reformiranih kazenskih zakonikih zahodnih držav v zgodnjem 19. stoletju, gre torej za dogodek, ki ga ni mogoče pojasniti niti s sklicevanjem na vpliv idej razsvetljenstva niti s postopkom enostavne nadomestitve, ki naj bi bila sledila pojemanju telesnih in smrtnih kazni, niti ni pojav sodobnega zapora zgolj posledica zgodnjemodernih oblik odvzema prostosti, saj za te ustanove (zapore) niso značilne niti osnovne lastnosti modernih ustanov, kot so zapiranje v celice, tesen nadzor in individualizirana disciplina (Garland, 2014: 376). Kako torej pojasniti nastanek in razširjenje modernega zapora?

Tukaj nas Foucault odvrne od idej in intelektualnih utemeljitev in usmeri na polje praks in tehnik ter specifičnih načinov izvajanja oblasti in pridobivanja vednosti. In v ostrem nasprotju s konvencionalnimi zgodovinarskimi pojasnili, ki kažejo na „penološki“ izvor zapora, nam ponudi povezavo nastanka modernega zapora s pojavom *tehnike discipliniranja*, ki so bile razvite v različnih nekazenskih okoljih, kot na primer v vojašnicah, učilnicah, samostanih in manufakturah. Trdi, da je moderni zapor od začetka disciplinarna institucija, ki v svojem zaprtem prostoru kondenzira celo vrsto disciplinarnih praks, kot so individuacija, nadzor, preučevanje, usposabljanje, dresiranje, popravništvo in normalizacija. V tej genealoški razlagi zapor ni povezan z idejami razsvetljenstva niti z naprednjaškimi predstavami zakonov in pravice, temveč z izvajanjem oblasti in vednosti nad telesi v prostoru in z uporabo niza disciplinarnih praks, ki bi jih lahko označili za „politično anatomijo telesa“. Učinek te premestitve (v poudarku) pa je ta, da sproži premik v našem razumevanju sodobne institucije. Namesto humane, reformne ustanove, ki pooseblja moderno, razsvetljeno senzibilnost in označuje progresivni napredek glede na bolj nasilno kaznovanje, značilno za *ancien regime*, nam Foucaultova genealogija ponudi vrsto disciplinarnih praks, normalizirajočih znanj in kapilarnih oblasti, ki „kaznovala naj ne bi nič manj, pač pa bi naj kaznovala bolje“ (Foucault 2004c, 93).

3 VLADNOST

Foucault je koncept vladnosti razvil v zadnjih letih svojega življenja, zlasti med predavanji, ki jih je izvajal na College de France v letih od 1977 do 1984, pri čemer nastavke koncepta poda med predavanji v letih 1977–78 in ti pozneje izidejo pod naslovom *Varnost, ozemlje, prebivalstvo* (*Sécurité, territoire, population – Cours au collège de france*, 2004a). Kot navrže sam bi, „[Č]e bi želel nadeti natančnejši naslov predavanjem, s katerimi sem začel letos, gotovo ne [bi] bil izbral *Varnost, ozemlje, populacija*. Kar bi želel početi sedaj, [...] bi bilo nekaj, kar bi poimenoval zgodovina *vladnosti*“ (Foucault 2007, 129). V naslednjem letniku predavanj 1978–79 koncept podrobneje razvije in ta potem izide pod naslovom *Rojstvo biopolitike* (*Naissance de la biopolitique – Cours au college de france*, 2004b). Čeravno mu obsežnega gradiva ni uspelo urediti v skladnejši knjižni projekt in je ostalo v razdrobljeni obliki, je mogoče iz objavljenih predavanj verodostojno povleči ključne značilnosti konceptov, ki jih je v teh letih razvijal.

V francoščini je izraz vladnost [*gouvernementalité*] izpeljanka iz besede *gouvernemental* in pomeni „v zvezi z vlado“. Obstajal je sicer že prej, saj je denimo v 50-ih letih 20. stoletja ta „barbarski, a neizogiben neologizem“ uporabil Roland Barthes (2015, 184)¹⁴, da bi označil ideološki mehanizem, ki vlado predstavlja kot izvor družbenih odnosov. Zanj vladnost pomeni poskus dnevnega tiska, da bi „vlado predstavil kot Bistvo učinkovitosti“.

Foucault prevzame (2004a, 119) to "grdo besedo" [*vilain mot*], a jo iztrže iz semiotičnega konteksta. Vladnost se pri njem tako ne nanaša več na mitološko simbolično prakso, ki depolitizira socialne odnose, temveč predstavlja „racionalizacijo vladne prakse pri izvajanju politične suverenosti“ (Foucault 2004b, 4).

Z besedo „vladnost“ mislim na tri stvari. Najprej mislim na skupek, sestojec iz ustanov, postopkov, analiz in premislekov, računov in taktik, ki omogočajo izvajanje te zelo posebne, dasi zelo zapletene oblasti. Ta ima prebivalstvo za svojo glavno tarčo, politično obliko za svojo poglavitno obliko vednosti in varnostni aparat za svoje bistveno tehnično orodje. Potem z „vladnostjo“ mislim na težnjo, na linijo moči, ki na Zahodu kar naprej in že zelo dolgo vodi k prevladi tiste vrste oblasti, ki jo lahko imenujem „vladanje“. To je tisto, kar je po eni strani pripeljalo do razvoja specifičnih aparatov vladanja, po drugi strani pa do razvoja cele vrste vladnosti. In končno menim, da bi z vladnostjo morali razumeti tudi proces ali bolje rezultat procesa, ki je srednjeveško državo zakonitosti pripeljal do upravne države v 15. in 16. stoletju, države, ki je postopoma postala „vladnostna“ (Foucault 2007, 129).

¹⁴ V kontekstu Barthesovih *Mitologij* (2015) je napeljevanje na mentaliteto, ki ga vsebuje izraz *gouvernementalité* v francoščini, nemara še bolj izrazito, zato naj kot zanimivost omenimo, da se je v tem primeru slovenska prevajalka odločila za bolj neposreden prevod s skovanko *vladomiselnost*.

Koncept vladnosti nato uporabi kot vodilo za „genealogijo moderne države“, v katero nato zajame obdobje od antične Grčije do sodobnih oblik neoliberalizma (Foucault 2004a, 354). V širšem kontekstu Foucaultovega dela lahko koncept vladnosti razumemo kot svojevrstno povezavo med njegovima bolj poznanima projektoma, ki sta sledila objavi dela *Nadzorovanje in kaznovanje* (1975). Na eni strani gre za njegovo zanimanje za politične racionalnosti in „genealogijo države“, kar raziskuje v vrsti predavanj, člankov in intervjujev. Na drugi strani je osredotočanje na etična vprašanja in „genealogijo subjekta“, kar je tema njegovega knjižnega projekta *Zgodovina seksualnosti* (2000). Člen, ki povezuje ti dve raziskovalni usmeritvi, je problematizacija oblasti. Da gre za člen oziroma povezavo, potrjuje dejstvo, da Foucault to uporablja ravno za analizo povezav med tistim, kar imenuje tehnologije sebstva, ter tehnologije dominacije, konstitucijo subjekta in oblikovanjem države (Lemke 2007, 50).

S semantično povezavo vladanja (*gouverner*) in načinov mišljenja (*mentalité*) pokaže, da ni mogoče preučevati tehnologije oblasti, ne da bi analizirali politično racionalnost, na kateri temelji. Za pojem vladanja pravi, da gre „za dejavnost, ki si za cilj postavi voditi posameznike skozi njihova življenja, tako da jih postavi pod avtoriteto vodiča, odgovornega za to, kar počnejo, in za to, kar se z njimi dogaja“ (2004a, 121). Obstaja pa tudi drugi, enako pomemben, vidik. Foucault uporablja pojem vladanja v vseobsegajočem pomenu, ki je močno vezan na njegov starejši pomen in nakazuje tesno povezavo med oblikami oblasti (*pouvoir*) in procesi subjektifikacije. Medtem ko beseda vlada (*gouvernement*) danes poseduje izključno političen pomen, je Foucault sposoben dokazati, da se problem vladanja (v francoščini ravno tako *gouvernement*) še globoko v 18. stoletju obravnava v občutno širšem kontekstu. *Vladanje* je bil pojem, o katerem se ni razpravljalo zgolj v političnih razpravah, ampak tudi v filozofskih, religioznih, medicinskih in pedagoških tekstih. Poleg upravljanja države ali administracije je *vladanje* (*gouvernement*) pomenilo tudi vprašanje samo-nadzora, vodenja družine in vzgajanja otrok, upravljanja z gospodinjstvom, usmerjanja duše/duha itd. Zato Foucault definira vlado (ponovno *gouvernement*) kot upravljanje ali – bolj natančno – "upravljanje delovanja" (fr. *la conduite de la conduite*) in torej kot pojem, ki se razteza od "upravljanja s sabo" do "upravljanja z drugimi" (Foucault 1991, 114–115).

3.1 Umetnost vladanja

S konceptom vladnosti nam torej ponudi inovacijo na področju analize vladanja in tu se zdi pomembno opozoriti na dva vidika njenega potenciala. Prvi je ta, da Foucault z njim

potrdi svojo delovno hipotezo glede vzajemne konstitucije tehnik oblasti in oblik vednosti ter režimov predstavljanja in načinov posredovanja. Z *vlado* je tu mišljeno diskurzivno polje, na katerem se izvajanje oblasti „racionalizira“. Med načine, kako do tega pride, sodijo opredeljevanje konceptov, določanje objektov in meja ter predstavljanje argumentov in utemeljitev. Tako se vladanju omogoči, da dani problem obravnava in da ponudi strategije za njegovo obvladovanje ali reševanje (Lemke 2007, 44).

Drugi vidik pa je ta, da Foucault ne predstavi analize razvoja in transformacij politično-upravnih struktur, temveč se osredotoči na večkratne in raznolike odnose med institucionalizacijo državnega aparata in zgodovinskimi oblikami subjektivacije. Poskuša pokazati, kako moderna suverena država in moderni avtonomni posameznik sodoločata pojav drug drugega. Zanimajo ga dolgotrajni procesi vzporednega razvoja moderne države in moderne subjektivnosti in v ta namen analizira heterogene in pluralne "umetnosti vladanja" (Foucault 2004b, 4).

Ta pogled kaže politično oblast kot nekaj, kar vedno deluje v okvirih specifičnih racionalizacij in je vedno usmerjena v cilje, ki se znotraj teh racionalizacij pojavijo. Analiza vladnosti potemtakem poskuša prepoznati te različne sloge misli, pogoje njihovega nastanka, načela in vednosti, katerih se poslužujejo in katere proizvajajo, prakse, ki jih tvorijo, načine, kako se izvajajo, nasprotovanja in zavezništva z drugimi „umetnostmi vladanja“. S tega vidika se pokaže, da vsaka formulacija „umetnosti vladanja“ eksplicitno ali implicitno uteleša odgovor na naslednja vprašanja: Komu ali čemu naj se vlada? Zakaj naj bi se jim vladalo? Kako naj bi se jim vladalo? S kakšnimi cilji naj bi se jim vladalo? Tisti, ki se jim vlada pa so tako lahko pripadniki črede, ki jih je treba gojiti ali med njimi izvajati selekcijo, pravni subjekti, katerih ravnanje/vedenje je treba omejevati z zakoni, posamezniki, ki jih je treba disciplinirati, ali preprosto ljudje, ki jih je treba osvoboditi (Rose in drugi 2006, 84–85).

Ta pristop, poleg tega, ne razume enega samega telesa – denimo države – kot odgovornega za upravljanje vedenja/ravnanja državljanov, ampak prepozna celo vrsto različnih avtoritet, ki upravljajo različna področja v povezavi z različnimi cilji. Zato se tukaj pojavi drugi niz vprašanj: Kdo vlada čemu? Po kakšni logiki? S kakšnimi tehnikami? Za kakšne cilje? Kot perspektiva za analizo torej vladnost še zdaleč ni teorija oblasti, avtoritete ali celo upravljanj. Postavlja pa vprašanja o pojavih, katere poskuša razumeti, vprašanja, na katera je moč z empiričnim raziskovanjem podati natančne odgovore (Rose in drugi 2006, 85).

Če smo že pri arheologiji in genealogiji ugotovili, da je za Foucaulta značilna velika pragmatičnost – lahko bi rekli celo kaotičnost – z vidika strukturiranja, formuliranja in prilagajanja metod in konceptov, ki jih je uporabljal, to še toliko bolj velja za vladnost. Ne gre namreč za teorijo v klasičnem pomenu besede, saj *uporabniku* ne ponuja sprotne razlage družbenih sprememb. Še manj je vseobsegajoča filozofska interpretacija realnosti oziroma družbenih sprememb in ravno tako ne goji aspiracij, da bi napovedovala prihodnost. Nekoliko bolj skromno bi jo nemara veljalo opisati kot analitični pripomoček, skupek konceptov, ki jih je mogoče uporabiti za izboljšanje pronicljivosti analize in kritike preteklih in sedanjih oblik vladanja. Še pomembneje pa je, da nam ta pripomoček omogoča nekaj povsem novega – razumevanje vladanja niti kot niza institucij niti z vidika nekaterih ideologij, temveč kot izrazito praktično dejavnost, ki jo je mogoče preučevati, iskati njeno zgodovino, in natančno pojasnjevati na ravni racionalnosti, programov, tehnik in subjektivnosti, na katere se opira in ki ji dajejo obliko in učinek. Skozi prizmo vladnosti se navsezadnje izkaže, kako je vladanje heterogena in prežemajoča dejavnost, ki se nikakor ne omejuje na formalne aparate politike in vlade (Lemke 2007, 45).

Pričujoče delo, a tudi obsežen korpus literature, ki je nastala v zadnjih dveh desetletjih, nemara res poskuša vladnost uporabiti kot diagnostični pripomoček (Rose in drugi 2006; Larner in Walters 2004). Vseeno jo je nujno – tako za boljše razumevanje koncepta samega kot zaradi – že nakazane – *fragmentarnosti* Foucaultove misli, vedno novih vidikov, s katerih je pristopal k preučevanju, skratka odsotnosti sistema – kontekstualizirati v širšem okviru njegovega dela. Lahko bi rekli, da ima v tej povezavi vladnost posebno mesto, saj je ključna pri njegovi analizi oblasti. To pa z več vidikov: ponuja pogled na oblast, ki presega perspektivo, osredotočeno bodisi na konsenz bodisi na nasilje, povezuje tehnologije sebstva s tehnologijami dominacije – konstitucijo subjekta z oblikovanjem države – in končno pomaga razlikovati med oblastjo in dominacijo (Gordon 1991, 3–4).

V najširšem pomenu je vladnost sinonim in vodilo projekta, v katerem Foucault preučuje izvajanje oblasti z vidika „upravljanja delovanja“ (Foucault 1991, 114–115). V tem okviru začne z ugotovitvijo, da je vladanje zelo razširjen pojav, ki nikakor ni omejen na sfero države, temveč se pojavi vsakič, ko poskušajo posamezniki ali skupine oblikovati svoje delovanje ali delovanje drugih (na primer v družini, na delovnem mestu, v šoli itd.). Vladanje bi načeloma lahko preučevali z uporabo vrste različnih metod in z različnih kotov. Foucault, ki se je pri svojem preučevanju osredotočal zlasti na besedila oziroma „arhiv“, kot temu pravi sam, je k vladanju pristopal z vidika praks, tehnik in racionalnosti, ki se uporabljajo za

določanje delovanja v teh konkretnih kontekstih. Kot raziskovalec se v to *domeno* praks pogloblja z branjem ustreznih besedil, priročnikov, poročil, vodičev in filozofskih razprav, v katerih najde raznovrstne strokovnjake in mislece, ki razmišljajo o tem, kako upravljati delovanje. Pri tem razkriva številne vire, ki se nam danes zdijo izjemno obskurni, a njemu in nam ponujajo bistven vpogled v oblike razuma in režime resnice, ki so delovali v določenih zgodovinskih trenutkih (Foucault 2004b, 180).

Opozoriti velja, da vladnost v tem najširšem smislu obravnava številne oblike razmerij oblasti, nikakor pa ne vseh oblik in v vseh kontekstih. Ne gre za pojem, ki bi zajemal vse (Foucault 2004a, 120). Ne ukvarja se denimo s stanji popolne dominacije, ko subjekti nimajo nikakršnega manevrskega prostora (pri čemer gre resda za redke, mejne primere), niti se prvenstveno ne osredotoča na „strateške igre med svoboščinami“ (Foucault 2007b, 257–8), ki so nenehno odvijajo v parih, družinah ali skupnostih. Vladnost obravnava območje med tema dvema poloma „strateških odnosov“ in „dominacijskih stanj“ in temu Foucault pravi „vladne tehnologije“ ali „racionalnosti“ in „umetnost vladanja“. Ko je govora o tehniki ali umetnosti, je predpostavka, da se je pri določeni praksi opravila določena mera preiskovanja, kritične refleksije in nemara preračunanega rafiniranja. Z otroci lahko, na primer, upravljamo na načine, ki se nam zdijo kar spontani in naravni. A po Foucaultu bi lahko rekli, da tehnike in umetnosti upravljanja z otroci obstajajo, bolj ko se prakse oblikovanja njihovega delovanja oblikujejo kot predmet bolj ali manj formaliziranih korpusov znanja/vednosti, kot je denimo pedagogika, ter se posredujejo z vodiči, priročniki, spletnimi stranmi in podobnim. Pogosto te tehnike tekmujejo med seboj (ibid.).

Pri tej ravni realnosti – refleksijah, racionalnostih in tehnikah – gre za vladnost v njenem najširšem pomenu. Ključno je prepoznati, da vladnost vedno predvideva obstoj določene stopnje svobode, najsi bo ta še tako majhna, na strani tistih, ki si prizadevajo vladati/upravljati, in na stani onih, katerih ravnanje se poskuša upravljati, da vedno ostajajo mogoči drugi načini upravljanja s sabo ali z drugimi. „Če pa oblasti ne poskusite analizirati na podlagi svobode, strategij in vladnosti, temveč na podlagi politične institucije, si lahko subjekt zamislite edinole kot pravni subjekt [...], ki pravice bodisi ima bodisi jih nima.“ (Foucault 2007b, 258).

Pod vladnost torej lahko uvrstimo to zelo široko polje praks in tehnik vladanja/upravljanja, a raziskave, ki jih je v tem natančnem okviru opravil sam Foucault, so zadevale predvsem eno področje upravljanja – upravljanje držav in s strani držav. V dveh nizih predavanj, kjer najbolj natančno razvije koncept vladnosti, o tej razpravlja kot o okviru,

s katerim ustvarja novo perspektivo obravnavanja države (Foucault 2004a, 122; Foucault 2004b, 4–7). Za Foucaulta je vladnost tesno povezana z idejo „genealogije moderne države“ (Foucault 2004a, 360), v kateri države ne vidi kot skupka institucij in gotovo ne kot nespremenljiv sistem, ampak poskuša zajeti njeno zgodovino in njen obstoj na ravni posebnih umetnosti, praks in tehnik, ki so se na različne načine in v različnih obdobjih kombinirale in iz nečesa, kar imenujemo država, napravile nekaj, o čemer je mogoče razmišljati in kar nosi pomen, pa tudi okvir, v katerem je mogoče upravljati človeško ravnanje. V tem smislu vladnost raziskuje pogoje za možnost moderne države.

Na nekaterih mestih Foucault uporablja vladnost v povezavi s prav določeno „skupino“ tehnik vladanja držav in subjektov. Pri tem o vladnosti razpravlja kot o sinonimu z izvajanjem liberalnega pristopa k upravljanju, in sicer takšnem, ki se je prvič pojavil v osemnajstem stoletju. Očitno je ključen del Foucaultovih prizadevanj razvoj pronicljivejšega razumevanja liberalizma in kako ta vpliva na spremembe v moderni državi in politični subjektivnosti. Običajno to počne tako, da zoperstavlja liberalizem nekaterim drugim praksam upravljanja (npr. policija), ki jih umešča v to širšo zgodovino vladnosti, ter kaže na linije nasledstva in izvora, ki liberalizem povezujejo s temi praksami.

3.3 Mikrofizika oblasti

Foucaultov interes za vladnost zaznamuje občutno spremembo njegove analize oblasti in oblastnih razmerij – projekta, ki je bil rdeča nit njegovega dela sredi 1970-ih. V knjigah, kot sta *Nadzorovanje in kaznovanje* (2004b) ter *Zgodovina seksualnosti 1 – Volja do znanja* (2000), pa tudi v številnih intervjujih in predavanjih, nenehno govori o omejitvah tistega, čemur pogosto pravi „pravno“ razumevanje oblasti. Na podlagi slednjega se oblast pogosto razumeva kot nekaj, kar je zgoščeno v središču ali kar je v posesti nekega telesa/organa (npr. vlade ali velike korporacije), in deluje predvsem v obliki represije, prepovedi ali zanikanja. V tej povezavi ponudi tudi slavno pripombo, da je – kar zadeva privrženost tej predstavi, vsaj na polju politične teorije in politične imaginacije – kralju šele treba odsekati glavo. Kot alternativo zato skuje nadomestno pojmovanje „mikrofizike oblasti“ (Foucault 2004c, 34). V okviru te mikrofizike med drugim poziva k analizi, ki oblast razume kot multiplo, relacijsko, heterogeno in prežemajočo. V nominalističnem pogledu na svet, ki ga je gojil Foucault, oblast ni splošna, ker njeni učinki vedno sodijo k specifičnim „dispozicijam, k manevrom, k taktikam, k tehnikam, k delovanjem; da v njej bolj razberemo mrežo razmerij, ki so vselej napeta, vselej dejavna, kot pa privilegij, ki bi ga kdo lahko imel“ (ibid.), raziskovalec pa jih

mora temeljito kartografirati in razločevati. Zato Foucault svoje delo pogosto označi za „analizo oblasti“, katere namen je razumeti posebnosti različnih taktik in strategij oblasti, ne pa splošne teorije oblasti.

„Mikrofizika“ torej ne izhaja iz predpostavke, da nekateri oblast imajo, medtem ko drugi ne. Usmerja pa se v analizo, ki se začne z domnevo o nezvedljivih krajih, okoliščinah, poljih in razmerjih – tovarna, zapor, družina. Tu naletimo na igre moči, boje, večje in manjše asimetrije ter obrate, pobege, zavračanje. Naletimo na uporabo določenih tehnik, povezanih z vednostjo (industrijska psihologija, pedagogika), ki se uporabljajo pri poskusih gospodovanja nad posamezniki, skupinami in okoliščinami. Istočasno pa lahko odkrijemo tudi taktike, ki so se oblikovale iz nasprotovanja tem tehnologijam ali njihovega subvertiranja. Včasih se iz teh soočenj rodijo čudna in nepričakovana zavezništva, včasih se pojavijo in utrdijo nove tehnike oblasti.

Foucaultovo razmišljanje o mikrofiziki je mogoče bolje razumeti kot nekakšen hevristični niz metodoloških smernic za raziskovalne projekte kot pa zelo sistematizirano teorijo oblasti. Bistveno je, da mikrofizika ne trdi, da širši vzorci oblasti ne obstajajo, da ne bi smeli več govoriti o oblasti na ravni družb ali celo mednarodnih režimov. Vztraja pa, da gre pri vsaki ureditvi na makro ravni za premično, začasno konstelacijo; za prekrivanje množice linij, konfrontacij in srečanj, ki jih mikrofozoka poudari. „Pomembnejše dominacije so hegemonski učinki, ki jih podpirajo vse te konfrontacije“ (Foucault 2000, 94). Zato se vsak večji sistem nenehno spreminja. Ni toliko izhodiščna kot končna točka preučevanja odnosov oblasti.

V obravnavo vprašanj vladnosti je Foucault prenesel številne teme in koncepte iz obravnave mikrofizike. Kot na primer v zgodnejših razpravah o odnosih oblasti bo tudi v tej povezavi poudarjal, da gre pri upravljanju za izjemno pasivno in heterogeno dejavnost. Podobno bo na ravni metode vztrajal, da je treba analizo oblasti umestiti v preučevanje določenih praks in tehnik. Z razvojem koncepta vladnosti pa je lahko odpravil nekatere težave in slabosti iz svojih zgodnejših del (prim. Foucault 2007b, 256–259).

Ena od teh težav izhaja iz Foucaultove rabe imaginarija in metafor vojne za konceptualizacijo oblasti – gre za jezik, ki ga je v veliki meri privzel pri Nietzscheju in ga prilagodil ter uporabil zlasti v *Nadzorovanju in kaznovanju*, pa tudi v predavanjih o rasnih bojih, suverenosti in biopolitiki. Pri svojem „obratu“ k vladnosti Foucault ostaja kritičen do pravne koncepcije oblasti, a poskuša tudi odpraviti omejitve, ki jih predstavlja razumevanje oblastnih razmerij v izrazju vojne. Nemara je Foucault v svoj raziskovalni projekt dodal nove

koncepte zato, ker vojni modeli in metafore ne omogočajo zadostnega analitičnega prostora za navzočnost subjektov, ki razpolagajo z določeno stopnjo svobode, za območje etičnega, kjer subjekti „delajo na sebi“. Na kratko gre za to, da je Foucault poprej svojo analizo oblasti umeščal v metaforično polje bitke, vojne in boja, vladnost pa mu sedaj omogoča preučevanje „upravljanja delovanja“, kjer najde presek med tehnologijami vladanja in tehnologijami sebstva in kjer – v samem srcu oblastnih razmerij – odkrije „upornost volje in neomajnost svobode“ (Foucault 1991, 115).

Drugi vidik, za katerega se zdi, da je spodbudil Foucaultov obrat k vladnosti, so bile pogoste kritike, ki jih je mikrofiziki oblasti namenjala zlasti marksistična levica. Ta mu je očitala, da se zaradi osredotočanja na kapilarno naravo in razpršen značaj oblasti ne more spoprijemati z vseobsegajočo konfiguracijo vladanja, natančneje, da ne more ustrezno obravnavati narave in organizacije države (Poulantzas 1978, 44). Na tovrstne kritike se je Foucault po svoje že odzval, kar je nemara najbolj očitno v zastavitvi „biooblasti“ in „biopolitike“ v *Zgodovini seksualnosti* (2000) in nizu predavanj *Družbo je treba zaščititi* (1994). Proti koncu slednjega namreč ponudi oris definicije biopolitike tako, da jo postavi nasproti tehnologijam in strategijam disciplinarne oblasti, ki je bila v središču njegove analize v *Nadzorovanju in kaznovanju*. Če gre pri disciplinarni oblasti za vprašanje soočanja z nevarnimi množicami (ko jih poskuša dresirati v raznolikih okoliščinah, kot sta šola ali zapor, da bi jih preoblikovala v disciplinirane subjekte), se biopolitika, ko se pojavi v drugi polovici osemnajstega stoletja, spoprijema s povsem drugačnim vprašanjem. Spoprijema se namreč z agregiranim objektom, ki ga Foucault (1994) opredeli kot „populacijo“ – globalno maso, ki jo zaznamujejo splošni procesi, značilni za rojstvo, smrt, produkcijo, bolezen:

Bolj ko sem govoril o populaciji, bolj se je neprestano vračala ena beseda – porekli boste, da sem to počel zanalašč, a mogoče ne povsem – in to je beseda "vlada" (gouvernement). Več ko sem govoril o populaciji, manj sem govoril o "suverenu". Pristal sem v položaju, ko moram opredeliti ali določiti nekaj, kar je po mojem mnenju razmeroma novo – niti v besedi niti na neki ravni realnosti, temveč kot nova tehnika. Pravzaprav gre za privilegij, ki ga začenja izvajati vlada v odnosu do kralja: "kralj kraljuje, a ne vlada". Ta inverzija vlade v odnosu do kraljevine in dejstvo, da je vlada veliko več kot suverenost, veliko več kot kraljevina, veliko več kot imperij [pomeni], da je moderni politični problem po mojem mnenju absolutno vezan na populacijo. Serija: varnostni aparat – populacija – vlada in odprtje polje tistega, kar imenujemo politika (Foucault 2004a, 77–78).

Vznik populacije – opozoriti velja, da ne gre za naraven pojav, temveč je posledica določene oblike vednosti, izuma novih statističnih tehnik, znanosti, kakršna je demografija,

državnih politik na področju reprodukcije, zdravstva itd. – bo imel pomembno mesto v Foucaultovi opredelitvi *liberalne* vladnosti.

Skratka, Foucault v tem zgodnjem delu, ko govori o biopolitiki sicer obravnava oblike oblasti, ki delujejo na ravni družbe kot celote, zanje so pravzaprav konstitutivne, a pri tem ostaja dodobra shematičen. Ravno tako njegova razprava o biopolitiki, četudi se dotika pomembnih vidikov odnosa moderne države z življenjem in smrtjo svojih subjektov, ponuja zgolj obrobno refleksijo o naravi moderne države. Bolj poglobljen pristop do vprašanja države ponudi, ko začne razvijati koncept vladnosti. Slednja se ne bo odrekla mikrofiziki oblasti, slejkoprej jo bo preusmerila v nove objekte preučevanja, med katerimi bo moderna država najpomembnejša. Predvsem pa z opustitvijo jezika oblasti, vojne in bojov v korist pojmov „delovanje“ (*conduite*) in „vladanje“ v celoti izkoristi dvoumnost slednjega. Večjo težo bo – hkrati z vladanjem drugim – namenil tehnikam, s katerimi subjekti delujejo „na sebi“ in svojo eksistenco in identiteto oblikujejo v izrazju „sebstva“.

3.4 Genealogija vladnosti

Če poskušamo razčleniti povedano, ugotovimo, da je Foucault do sredine sedemdesetih let 20. stoletja v svojem delu s kritiko pravnega modela prepoznal kot osrednji način delovanja oblasti vojno in boj, ne pa zakonov in konsenza (*ničejanska hipoteza*). Tudi z zavračanjem pravno-diskurzivne koncepcije oblasti pa je ostajal v okvirih legitimacije in zakonov. S tem, ko je trdil, da bi morala strateška koncepcija oblasti zagotoviti popolno nasprotje pravnega modela, je tega sprejemal preko njegovega zavračanja – namesto na konsenzu in pravu je vztrajal na prisili in vojni. Namesto da bi k analizi pristopal z makro vidika države in preučeval nosilce oblasti je raje preučeval mikrofiziko oblasti in anonimne strategije. Skratka, cilj je bilo obglavljenje kralja v politični analizi.

V okvirih vladnosti Foucault v analizo države usmeri iste metodološke in zgodovinsko-ontološke predpostavke, kot jih je poprej oblikoval za preučevanje drugih temeljnih *izkustev*, kot sta norost in seksualnost. To ne pomeni, da se je odpovedal vsem objektom, ki jih politologija uporablja za teoretiziranje države, kot so suverenost, narod, javnost, civilna družba itd. (Foucault 2004b, 4). Je pa tem odrekel status univerzalnih, nespremenljivih danosti (Foucault 2004a, 111), ki bi jih bil štel za stabilne gradnike, s katerimi bi bilo mogoče graditi „teorijo“. Namesto tega vsakemu od teh elementov omogoči, da se vzpostavi skozi zgodovino. K vsakemu pristopa kot k prehodni realnosti, torej k podobi, ki ni vedno obstajala, a je vseeno realna in je „nastala ravno iz igre med odnosi oblasti in

vsem, kar se jim nenehno izmika“ (Foucault 2004b, 286). Za vladnostno državo ni nič fiksno ali vnaprej določeno.

A kako to prevedemo v prakso? Trik je, da preučevanje s študija objektov preusmerimo v študij praks, ki proizvajajo te objekte kot svoje učinke. Tukaj pa naletimo na Foucaulta–pozitivista. Če so ga namreč kritiki označevali kot "postmodernista", za katerega je "diskurz" vse, realnost pa le "fikcija" oziroma "naracija"¹⁵, je zanj po svoje primerna tudi oznaka pozitivist. Namreč, pristane na točki, ko se mora vprašati naslednje: Ko smo se enkrat odpovedali univerzalijam, kako potem pojasnimo nastanek ali preoblikovanje danih praks? Kako pojasnimo nastanek novih praks kaznovanja, ki se pojavijo na zgodovinski sceni v osemnajstem stoletju, pa nove oblike individualnosti, katere so te prakse predpostavljale in poskušale gojiti?

Foucault na to odgovori izjemno konkretno in radikalno empirično. Do nastajanja in preoblikovanja praks pristopa kot do "dogodkov": rojstvo zapora, rojstvo klinike, rojstvo države blaginje itd. Na tej ravni govori o vzrokih, a vedno na način, ki poudarja mnoštvo in naključnost. O svoji metodi zato govori kot o „postopku vzročnega množenja, pri katerem se dogodek analizira glede na številne procese, ki ga konstituirajo“. To pomeni, da ne izpostavi posebnih procesov, ki bi jih potem privilegirano obravnaval kot pojasnjevalne dejavnike, temveč poskuša razbremeniti težo vzročnosti, tako da okrog posameznega dogodka, ki ga analizira kot proces, zgradi poligon (polihedron) inteligibilnosti, ki ima toliko stranic, da ni mogoče nikoli vnaprej resnično domnevati, da gre za končno število (Foucault 1991a, 76–77).

Foucault do zgodovine vladanja pristopa na ravni definitivnih praks in tehnik, veščin in metod, programov in strategij, katerih nastanek je vsaj načeloma mogoče pojasniti povsem empirično z uporabo postopkov „eventualizacije“ in „vzročnega množenja“ (Foucault 2004a, 92). O objektih in subjektih razpravlja izključno v tej zgodovinsko mobilni matrici. V njegovem pristopu država ni izraz predhodnih sil ali „neodvisnih spremenljivk“, kot so javnost, državljanstvo, gospodarstvo, prebivalstvo ali ravnotežje moči. Namesto tega postavlja naslednje vprašanje: na kateri točki, pod kakšnimi pogoji, v odnosu do kakšnih vrst

¹⁵ „Čemu živeti, ko pa je na voljo religija pisanja. Dovolj je organizirati kult božanstva jezika in množiti njegova besedila... Resnica sveta je [...] manj v svetu kot v besedilu, ki opisuje svet: za Foucaulta je bila resnica norosti bolj v arhivih kot v telesu norca,“ je karseda neposreden Michel Onfray (2015, 431), ki se sicer obregne ob celoten strukturalizem, ki po njegovem „daje formalni okvir tej besedilni religiji“ (ibid.). Med uglednimi kritiki empiričnih sklepov in normativnih problemov Foucaultove teorije pa najdemo denimo tudi Jürgena Habermasa (1987) in Michaela Walzerja (1986), ki Foucaultovi politični teoriji očita, da ne pojasnjuje niti liberalne države niti vladavine prava in da niti ne ponuja vednosti, ki bi urejala disciplinarne mehanizme v družbi.

problemov se pojavijo te entitete in kako je njihov nastop (pojav) omogočil obstoj nečesa, imenovanega država, kot to razumemo danes?

3.2 Država kot mehanizem vladnosti

Niz predavanj v letniku 1978–79 Foucault začne s širokopotrezno napovedjo, da namerava „obnoviti zgodovino tistega, kar bi lahko poimenovali umetnost vladanja“ [*Art de gouverner*] (2004b, 3). To bi utegnila biti napoved nečesa izjemno obsežnega, sploh če upoštevamo Foucaultovo opozorilo, da se je izraz vladati [*gouverner*] takorekoč stoletja uporabljal za „tisoče načinov, modalnosti in možnosti, ki so obstajale za vodenje ljudi, za usmerjanje njihovega delovanja [*conduite*], za omejevanje njihovih dejanj in reakcij itd.“ (Foucault 2004b, 3). Preučevanje vladnosti tako prežema osrednja tema – vladanje [*gouvernement*] nikakor ni omejeno na moderno državo oziroma ga ta ni monopolizirala. V najširšem pomenu se vladanje izvaja po številnih oseh in v številnih kontekstih, kot denimo v gospodinjstvih, družinah, posestvih, župnijah, vključuje pa številne nosilce in avtoritete. Zato Foucault sam nemudoma zameji področje svojega preučevanja – ob strani torej pusti to, kar se je dolgo časa razumelo kot upravljanje otrok, upravljanje družin, upravljanje gospodinjstva, upravljanje duš, upravljanje skupnosti in ne upošteva „ničesar drugega [...] kot vladanje ljudem v smislu, in samo v smislu, ko gre za izvrševajne politične suverenosti“ (Ibid.). Povedano drugače, njegovo raziskovanje vladnosti je zgodovinska študija umetnosti vladanja, kot se je uporabljala za niz institucij, ki jih dandanes prepoznavamo kot moderno državo, in za katero se je izkazalo, da je za takšno državo konstitutivna.

Druga zamejitev je enako pomembna. Foucault se ne ukvarja z vlado oziroma vladanjem po sebi, temveč z *umetnostjo* vladanja. Ne preučuje (in noče preučevati) realne prakse vladanja, kot se je razvijala "tu in tam".

Preučevati sem hotel umetnost vladanja, torej reflektiran način vladanja po najboljših močeh, obenem pa tudi refleksijo o najboljšem možnem načinu vladanja. Poskušal sem torej zajeti točko refleksije v praksi vladanja in o praksi vladanja. Na nek način sem, če hočete, poskušal preučevati zavest vladanja o sebi [...], čprav me izraz "zavest o sebi" moti in ga ne bom uporabljal. Raje bi rekel, da sem poskušal in da bom letos ponovno poskušal zajeti način, na katerega se je znotraj in izven vlade, v vsakem primeru pa zelo blizu prakse vladanja [*pratique gouvernementale*], poskušalo konceptualizirati to prakso – prakso vladanja. Poskušal bom opredeliti način, kako je bila določena domena izvajanja vladanja, njeni objekti, njena splošna pravila, njeni splošni cilji, da bi se vladalo na kar

najboljši možen način. Skratka, gre za [...] študijo racionalizacije prakse vladanja pri izvajanju politične suverenosti (Foucault 2004c, 4).

Foucault torej poskuša odgovoriti na vprašanje, kako so v različnih obdobjih, na določenih mestih, vendar vedno v povezavi z določenimi političnimi vprašanji, nekateri strokovnjaki, avtoritete, kritiki in disidenti reflektirali problem kako vladati državi. Pri tej zgodovini niso fiksni niti vnaprej določeni niti ciji, sredstva, nameni ali instrumenti vladanja državi, niti sama ideja države. Namesto tega razkrije, da so bili "kaj, kdo, s strani koga in zakaj" pri vladanju (upravljanju) izjemno raznoliki. In ravno zato veliko prispeva k ostrejši denaturalizaciji in kontekstualizaciji naših sodobnih oblik in tehnik vladanja/upravljanja.

Nekoliko konkretnjši pogled na Foucaultov intelektualni projekt bi moral omogočiti jasnejše vpoglede v to, kaj sploh pomeni razviti razumevanje države z vidika določenih umetnosti in tehnik vladanja. Bržkone velja naprej ugotoviti, da je v preučevanje zajel resnično dolgo obdobje, saj "genezo politične vednosti" o vladanju ljudem zasleduje od antičnih grških in rimskih razprav na to temo, do zgodnjemodernih razprav o *raison d'état* in znanosti o policiji ter nadalje do ustreznih liberalnih in neoliberalnih teorij. Takšen zgodovinski razpon je mogoč zato, ker Foucault do njega ne pristopa kot zgodovinar, temveč kot genealog. Ne poskuša pisati celotne ali splošne zgodovine umetnosti vladanja, ampak se osredotoča na izbrane "dogodke" – situacije, v katerih je mogoče prepoznati problematizacijo obstoječih načinov vladanja ter refleksije o različnih načinih vladanja. Poglejmo si torej tri "umetnosti", ki jih podrobneje obravnava – pastoralizem, *raison d'état* in liberalizem.

3.4.1 Pastoralna oblast

Foucault – v četrtem predavanju niza Varnost, ozemlje prebivalstvo (2004a) – postavi naslednje vprašanje, od kod dejansko pride zamisel in praksa o vladanju ljudem. Kje se prvič pojavi oblast, ki prevzame obliko usmerjanja, oblikovanja, vodenja ljudi? Da bi odgovoril na to vprašanje, se najprej obrne v antični svet, v zgodovinski nastop krščanske pastorale kot tehnologije oblasti:

Kaj je to [...] kar zaznamuje to oblast pastirja, za katero lahko vidimo, da je tuja grški misli, a prisotna in intenzivna na sredozemskemu orientu, zlasti pri Hebrejcih? [...] Po definiciji se oblast pastirja ne izvaja nad ozemljem, ampak nad čredo oziroma natančneje nad množico v gibanju ... [Predstava pastoralne oblasti] je oblast, ki vodi proti cilju [odrešitvi] in deluje kot posrednik na poti k temu cilju. Zato je oblast, ki ima namen za tiste, nad katerimi se izvaja, ne pa namena za nekakšno višjo *enoto*, kot na primer mesto, ozemlje, državo ali suverena ... Končno gre za oblast, ki je usmerjena v vse in vsakega v njihovi paradoksalni enakosti in ne

višji enotnosti, ki bi jo tvorila celota [...] Pastoralna oblast je, drugič, v temelju dobrodelna oblast. Porekli boste, da je to del vseh religioznih, moralnih, političnih karakterizacij oblasti [...] da je univerzalna lastnost, a je tako v grški kot, po mojem menju tudi v rimski misli, le ena od številnih lastnosti, ki zaznamujejo oblast. Za oblast so tako , poleg njene dobrodelnosti, značilne tudi njena vseomogočnost, njeno bogastvo, blišč njenih simbolov [...], sposobnost premagati sovražnike, jih zaslužniti. [...] A menim, da pastoralno oblast v celoti opredeljuje njena dobrodelnost, nima drugega razloga obstoja, kot da dela dobro (Foucault 2004a, 129–130).

Foucault meni, da je v antičnem svetu mogoče zaslediti več različic in artikulacij te pastoralne oblasti. Po njegovem ne gre za nič bolj enotno izkušnjo ali sistem, kot so druge oblike oblasti, ki jih raziskuje. A pastoralna oblast, ki se sčasoma institucionalizira v obliki zgodnje krščanske cerkve, je tista, ki je po njegovem za zgodovino vladnosti še posebej pomembna. Tukaj teme pastirstva in nenehne skrbi za čredo postanejo vezane na določene prakse samopreučevanja (samopregledovanja) na način, da usmerjanje vesti postane sestavni del nenehnega odnosa med pastirjem (ali njegovim zastopnikom) in vsakim pripadnikom črede. Lahko bi rekli, da je ključna značilnost krščanske pastore ta, da se z določenimi praksami – zlasti spovedjo – polasti tehnik individualizacije ter jih veže na svoje prakse upravljanja z množico. Naj se nam danes izkustva „notranje resnice“ in „sebstva“ zdijo še tako prepričljiva (kot druga narava – intimna izkustva, ki ne bi mogla biti bolj oddaljena od daljnega, anonimnega sveta politične vladavine), po Foucaultu ta niso večna, temveč imajo zgodovino, ki je tesno povezana z zgodovino vladanja (Foucault 2004c, 187).

Do šestnajstega stoletja se krščanska pastorela v določenih vidikih pomembno spremeni. Na eni strani pride do preloma, ki ga prinese to, kar Foucault označi za „upore ravnanja“ [*revoltes de conduite*], med katerimi je najbolj radikalna protestantska reformacija. Pri teh pa ne gre za upore proti pastoralni oblasti kot takšni, temveč proti danemu načinu organizacije te oblasti. Njihov učinek je zato ta, da dejansko širijo pastoralizem pod krinko konkurenčnih sekt in skupnosti, ki so pogosto povezane s socialnimi boji, da širijo in poglobljajo njen objem „materialnega, posvetnega, vsakdanjega življenja posameznikov“. Druga sprememba je ta, da se začenja pastoralna oblast širiti onkraj svojih religioznih okvirov in že deluje tako izven kot znotraj ekleziastične avtoritete. Pastoralne tehnike postanejo relevantne v številnih okoliščinah, tudi pri vzgoji otrok, upravljanju družin in samih sebe (Foucault 2004a, 203–4).

Na tej točki se lahko vprašamo, kakšna je povezava med to transformacijo in širjenjem pastoralnih tehnik upravljanja vedenja/ravnanja in genealogijo moderne države. Foucault opisuje pastoralo kot oblast, ki se je *tisočletja* razvijala znotraj verskih redov, daleč od okvirov politične oblasti. Ali gre za to, da je pastoralna postala sekularna, istočasno pa si je država izposodila in uporabila njene tehnike? Je pastoralna oblast prešla v državo?

Izkaže se, da je ta prehod kompleksnejši in Foucault napeljuje na to, da širjenje pastore, kot jo opisuje, vrši nekakšen političen pritisk, zaradi katerega je suveren prisiljen storiti več, kot zgolj izvrševati svojo suverenost (Foucault 2004a, 237). Seveda so posredi tudi raznorazni pomembni kontekstualni dejavniki, kot je prelom fevdalnih okvirov avtoritete in odprtje, ki ga je ta ponudil novim oblikam oblasti, da so se lahko pojavile in uveljavile. V vsakem primeru se sedaj od kraljev in kraljic pričakuje, da ne bodo zgolj kraljevali [*regner*] kot suvereni, temveč tudi vladali [*gouverner*] moškim in ženskam.

Izvrševanje suverenosti in vladanje ljudem nikakor nista isto. Z združevanjem teh dveh področij politične dejavnosti bo moderna država postala nekaj posebnega. Vzorec za to povezavo med suverenostjo in vladanjem pa ne bo prišel iz pastore, vsaj ne neposredno. Niti ne bo izhajal iz tiste druge podobe vladanja, ki je patriarhalna družina. Nazadnje se bo porodil v obliki nove umetnosti vladanja, ki jo Foucault opredeli kot *raison d'état*. Nemara ne bi bilo odveč, če tukaj ponovno opozorimo, da Foucault, ko govori o „zgodovini vladnosti“, v povezavi s katero pastoralizem opiše kot „ozadje“ in „uvod“, pravzaprav govori o genealogiji in ne o konvencionalni, linearni zgodovini. Ne gre za to, da se pastoralna oblast pojavi v nekem zgodovinskem kontekstu, odigra svojo vlogo, nato pa se umakne poznejšim oblikam vladnosti, da te odigrajo svojo vlogo. Bolje kot z vlogo ali kontekstom (časovnim ali prostorskim) je to mogoče ponazoriti z rizomom (Deleuze in Guattari 1987, 12–13), ki se širi pod zemljo in pri tem podzemnem gibanju razprostira vidne korenine in poganjke. Podobno je mogoče prepoznati številne načine, na katere se je pastoralna oblast institucionalizirala v modernih časih, tako znotraj države kot mimo nje. Vse dobrodelne in karitativne ustanove, namenjene reševanju „padlih žensk“, „sirot“ in reševanju kolateralne škode podivjanega viktorjanskega kapitalizma bi bilo mogoče označiti kot zelo razdrobljen, a prežemajoč kapitalizem. Opazili bi lahko tudi, da se vrsta zelo sekularne pastoralne oblasti vzpostavi povsod, kjer se upravljanje s posamezniki poslužuje prakse svetovanja – v zaposlovanju, izobraževanju in terapevtskih okoljih, in v sodobnih programih humanitarne pomoči, za katere se govori, da s svojim množenjem spreminjajo mednarodno družbo.

Končno lahko ugotovimo, da je pastoralna oblast vsekakor pomembna za idejo države blaginje, ki se dokončno oblikuje v dvajsetem stoletju. Sam Foucault omeni, da „dobro znani 'problem države blaginje' ne obelodanja samo potreb in novih tehnik vladanja današnjega časa. Prepoznati ga je treba za to, kar je, kot enega nadvse številnih vnovičnih pojavov kočljivega usklajevanja med politično oblastjo, uveljavljano nad pravnimi subjekti, in pastoralno oblastjo, uveljavljano nad živimi posamezniki“ (Foucault 2007a, 164).

3.4.2 *Raison d'état*

V svojih predavanjih o vladnosti Foucault nameni veliko časa analizi doktrine *raison d'état*. Ta pojem je bil dolgo na slabem glasu, saj velja za podlago prepričanju, da ima nacionalni interes prednost pred etičnimi pomisleki. Foucault se ga ne loteva zaradi nekakšnega političnega cinizma, temveč zato, ker je povezan z obsežnim korpusom literature, navodil in političnih analiz, povezanih z imeni, kot so Francis Bacon, Philipp Chemnitz, Gabriel Naudé in Giovanni Antonio Palazzo, ki na evropsko politično sceno stopijo v šestnajstem in sedemnajstem stoletju. Za Foucaulta je *raison d'état* še posebej pomemben, ker označuje točko, kjer se prvič pojavi umetnost vladanja, specifična za državo, kjer se umetnost vladanja začne izražati v izrazih objekta in jezika države, držav, njihovega tekmovanja, njihovih močnih in šibkih strani itd. Gre za točko, kjer se izvajanje politične suverenosti in umetnost vladanja dokončno srečata in povsem prepleteta (Foucault 2004a, 261–3).

Z *raison d'état* Foucault enači trenutek, ko začnejo politične oblasti prvič „gledati kot država“. Kot pravi, ne gre za to, da poprej ni bilo davkov, velikih vojsk ali sodnih sistemov. Vsi ti elementi so že obstajali, a z rojstvom *raison d'état* se skupaj z drugimi elementi povežejo in opredelijo kot instrumenti in mehanizmi – sedaj že – vseobsegajoče države. Na podlagi te nove racionalnosti se bo spremenila tudi njihova uporaba.

Foucault to posebnost *raison d'état* primerja z astrofiziko (2004a, 282) – o Zemlji se je razmišljalo skozi človeško zgodovino v številnih okvirih vednosti, z nastopom astrofizike pa postane inteligibilna kot planet, ki se nahaja v astrofizikalnem svetu in na katerega delujejo sile, ki so imanentne temu svetu in jih je mogoče razlagati z izrazjem znanstvenih zakonov. Najsi obstoj Zemlje kot planeta danes zgleda še tako očiten in neizpodbiten, je šlo pri njeni konstituciji v planet, ki ni igračka bogov, za pravi dogodek. Podobno velja za državo. Rojstvo *raison d'état* zaznamuje točko, na kateri je mogoče o politiki in vladanju prvič razmišljati z vidika države. Slednja na tej točki vznikne kot nova vrste „reflektivne prizme“, kot „načelo inteligibilnosti“ organiziranja človeških zadev. A obstaja tudi pomembna razlika:

Seveda to, da smo od določenega trenutka vedeli, da je Zemlja planet, ni nikakor vplivalo na položaj Zemlje v vesolju, medtem ko ima ravno nastop države v horizontu reflektirane prakse ob koncu 16. in na začetku 17. stoletja absolutno ključen pomen za zgodovino države in za načine, na katere so se dejansko izkristalizirale institucije države. Nastop reflektivnosti, skupek procesov, s katerimi je država v določenem trenutku vstopila v reflektirano prakso ljudi, način, na katerega je država v določenem trenutku postala – za tiste, ki vladajo, za tiste, ki svetujejo vladajočim, za tiste, ki razmišljajo o vladah in delovanju vlad, kot ga vidijo [...]. Ta način seveda ni bil najbolj odločilen dejavnik razvoja aparatov države, ki so resnici na ljubo obstajali že dosti prej – vojska, davki, sodstvo, vse to je obstajalo že prej – bil pa je, po mojem mnenju, absolutno ključnega pomena za to, da so vsi ti elementi vstopili na polje aktivne, usklajene, reflektirane prakse, ki je bila ravno država (Foucault 2004a, 282–3).

Za kaj gre pri tej doktrini in kako predstavlja državo kot prizorišče in okvir vladanja? Primerjava z astrofiziko ni naključna: obe umeščata svoje objekte v polje imanentnih procesov. *Raison d'état* omogoči poznavanje države kot objekta, kot sestave gmotnih elementov (blaginja, ljudje, ceste...), ki pa obstaja v okolju, ki ga zasedajo druge, konkurenčne države. Prek *raison d'état* se politika in vladanje trdno umestita v materialni svet, ki ga zaznamujejo dinamike, procesi in odnosi vojaških, gospodarskih in socialnih sil. Naloga vladarja ni niti rešitev črede niti njeno pripravljanje na sodni dan. Je upravljanje z zadevami (vladanje) v časovno nedoločenih okvirih (Foucault 2007a, 176); omogočanje državi, da preživi in uspeva v okolju, v katerem mora obstajati in tekmovati z ostalimi državami. Z *raison d'état* država nastopi kot avtonomna realnost, ki obstaja neodvisno od princa ali drugega nosilca suverene oblasti, a temu vsili vladanje v skladu s politično znanostjo. Preidemo od umetnosti vladanja, katere načela so izhajala iz tradicionalnih vrlin (modrost, krepost, pogum itd...) k umetnosti vladanja, ki v državi najde načela svoje racionalnosti in specifično domeno uporabe te racionalnosti (Foucault 2004a, 364).

Kot pri razpravi o pastoralni oblasti, gre za več kot zgolj za nov način *razmišljanja* o izvajanju oblasti. Foucault v zgodovini umetnosti vladanja opozarja na inovacije v tehnikah, oblikovanje nekaterih praks, ki sovpadajo – čeravno zelo ohlapno – s temi novimi vednostmi. *Raison d'état* vključuje vzpostavitev dveh pomembnejših zgradb politične tehnologije – prva je vojaško–diplomatska tehnologija, ki zajema varovanje in razvijanje sil države preko sistema zavezništev in organizacije oboroženega aparata. Za to tehnologijo je bistvena podlaga „ravnotežje“ v sistemu sil, ki vzajemno delujejo druga na drugo in se že predstavljajo kot evropski sistem/svet držav (Foucault 2004a, 306–310). Druga je tehnologija „policije“,

kjer nas Foucault (2004a, 321), ponovno, opozori, da izraz, bolj kot današnje sile reda, zajema „niz sredstev, s katerimi se doseže notranja rast sil države“. Foucault nas tudi tukaj napoti na korpus del, ki je nastal okrog vprašanja načel policije, na imena kot so Justi, Delamare in Turquet de Mayerne. Pogosto gre za nadvse tehnična, zbirna in priročniška dela, v katerih se diskurz policije osredotoča na notranjost države ter raziskuje načine za izboljšanje položaja trgovine, financ, kmetijstva, rudarstva, gozdov, cest itd. V tem kontekstu se „policija“ nanaša predvsem na zakone, predpise in politike, katerih namen je ustvariti kreposten, produktiven in harmoničen družbeni red (321). Predvsem pa si policija prizadeva za rast države navznoter, za maksimiranje njenih virov in moči, da bi lahko bila uspešna v konkurenčnem okolju, ki ga zaznamuje ravnotežje moči (2004a, 296).

Foucault torej opiše dve tehnologiji, ki sovpadata s svojimi učinki in jih tudi producirata – notranjost in zunanost nastajajočega objekta – države. Za povezavo teh dveh plati se porodi nova vrsta vednosti – statistika (2007, 323). Statistika je ključna za delovanje *raison d'état*, saj služi kot način za merjenje moči svojih rivalov, za umeščanje države v primerjalno mrežo razvitosti. Tema dvema mehanizmoma – policija ter vojaško–diplomatski kompleks – je skupna in ju prežema skrb za trgovino ter kroženje denarja (2004c, 321).

Podobno kot pri pastoralni oblasti tudi pri policiji srečamo niz tehnik, ki imajo med svojimi poglavitnimi cilji blaginjo in srečo subjektov. A obstajajo tudi razlike, saj sta blaginja in sreča ljudi – ti še niso „populacija“ – omejeni in kontekstualizirani v okvirih državnega interesa. Če se država zavzame za izboljšanje blaginje svojih podanikov, to ni zato, ker bi bila njihova blaginja navišji cilj, o katerem se ni moč pogajati, temveč zato, ker je sredstvo za dosego cilja, ta cilj pa je preživetje in napredovanje države (Dolar 2010, 76–77).

Foucault se pri preučevanju biooblasti – in pri tem je imel trdno v mislih nacizem – vpraša, kako je mogoče, da so bile moderne države, ki so se najbolj zavzemale za blaginjo, obenem tiste, ki so bile najbolj morilske (Foucault 2007, 30–31). Del njegovega odgovora bi omenjal „državni rasizem“, torej prakso, s katero se prebivalstvo razdeli med tiste, katerih življenja se zdi (državi) vredno izboljšati, in ostale, katerih se je mogoče znebiti. Državni rasizem bi bila povezava, preko katere je stara suverena pravica do ubijanja trdno vezana na mehanizme biooblasti z njihovim imperativom podpiranja življenja prebivalstva. Foucaultova analiza *raison d'état* pa napeljuje na to, da je to „dvorezno“ razmerje države z njenimi ljudmi/populacijo, to dvojno poslanstvo za skrb in ubijanje, zgodovinsko zakoreninjeno še globlje. Z *raison d'état* imamo državo, ki v svoji genezi in načrtu, še preden pridobi moderne tehnologije biooblasti, znotraj sebe že zajema podlago in nekatere mehanizme za spodbujanje

blaginje svojih ljudi, pa tudi, če tako nalagajo okoliščine in to zahteva ravnotežje moči, da jih žrtvuje v vojni (Dolar 2010, 95–96).

3.4.3 Liberalna vladnost

Kot smo ugotovili Foucault uporablja izraz vladnost v več različnih analitičnih okoliščinah, ki se mestoma tudi prekrivajo. Najprej ga uporabi za označevanje zelo širokega polja odnosov oblasti, ki zajema številne načine, na katere posamezniki in skupine v svojih raznolikih interakcijah bolj ali manj racionalno reflektirano, preračunano poskušajo vplivati na ravnanje drug drugega. Nadalje ga uporablja, ko opisuje zgodovino umetnosti vladanja na ravni države. Spet tretjič ga uporabi, da bi poimenoval specifično umetnost vladanja – liberalizem.

V središču ukvarjanja z oblikami politične racionalnosti, ki se je razvilo v devetnajstem stoletju, ni bilo več mesta ali teritorija temveč družba. Vladnostna država ni bila več definirana v odnosu do svojega fizičnega teritorija, njene površine, ampak v odnosu do njene družbene geografije, njenega prebivalstva in njene ekonomije. Napoleon je, po Foucaultu, na točki preloma „med staro organizacijo policijske države osemnajstega stoletja in oblikami moderne države, ki jo je sam izumil“. Ukvarjanje zgodnejših političnih teoretikov z urbanim in teritorialnim je bilo potemtakem premeščeno. Vlada v tem kontekstu kstu „ne samo, da mora opraviti s teritorijem, z domeno/kraljestvom in s svojimi podložniki/subjekti, vendar mora tudi opraviti s kompleksno in neodvisno realnostjo, ki ima svoje zakone in mehanizme reakcije, svoje regulacije kot tudi možnosti motenja“ (Foucault 2007, 129–31).

Foucaultova analiza liberalizma se osredotoča na novo obliko vladnostnega razuma, ki ga razkrije v besedilih francoskih fiziokratov in ekonomistov [*economistes*] ter britanskih političnih ekonomistov z začetka druge polovice osemnajstega stoletja, in nam ponuja več pomembnih in resnično novih gotovitev. Najizrazitejše so naslednje: (Prvič) Liberalizem bo poskušal doseči „nepotratno“ oziroma „gospodarno“ vlado v nasprotju z „neomejenim dosegom policijske države“ (2004b, 7). Bo stil političnega razuma, ki je nenehno pozoren na možnost „preveč vladanja“ (17), liberalizem prakticira „umetnost najmanj možne vlade“ (28).

Drugič. Liberalizem vključuje nov režim resnice. Če policija, ki v svojih sanjah urejanja kraljestva v podobi „skoraj–mesta“, daje prednost vednosti, kot je arhitektura, liberalizem goji poseben odnos s politično ekonomijo in njenim strokovnim poznavanjem trga. Trg prevzame status posebnega mesta pri vodenju liberalnega upravljanja: pojavlja se

kot „naravno“ kraljestvo procesov, ki se nahajajo zunaj politične sfere, kot področje realnosti, ki služi kot test varčnosti in modrosti vsake državne politike (Foucault 2004b, 31–33).

Tretjič. Liberalna oblika umetnosti vladanja vključuje poseben niz odnosov/razmerij do svobode. Kot bi lahko pričakovali, svoboda za Foucaulta tukaj ne pomeni odsotnost vlade. Liberalizem ni „oblika vladnosti, ki bi puščala več odprtih prostorov svobode“ (Foucault 2004b, 63). Nova oblika vladanja se namreč kaže bolj kot „upravljanje svobode“ (63). Liberalizem uporablja svobodo – za trgovanje, za delo, za izmenjave. Obenem pa se zaveda, da utegnejo kolektivne dejavnosti in socialni procesi omejiti ali uničiti svobodo. Svoboda se na eni strani kaže kot nekaj naravnega, kot niz sil in želja, ki poganjajo ekonomijo in nakazujejo immanentne meje države. Na drugi strani je nekaj, kar je treba aktivno gojiti in upravljati. „Svoboda je nekaj, kar se pod liberalizmom nenehno proizvaja“ (65). To upravljanje in proizvajanje svobode pa je nato povezano s praksami varnosti, ki ju tudi omogočajo.

Varnost, kot se pojavlja v tem kontekstu pri Foucaultu, ni nekakšna antropološka značilnost. Ni niti prirojena potreba vseh ljudi niti zgolj še eno od številnih političnih področij. Zanj je namreč posebna oblika vladanja, kar lepo ponazori s primerom različnih zgodovinskih problematizacij in obravnav kriminala (kaznivih dejanj), natančneje tatvine (Foucault 2004a, 4–9). Če poskušamo biti nekoliko shematični lahko rečemo, da Foucault prepozna tri oblike oblasti, ki se artikulirajo okrog problema tatvine. Prvič lahko govorimo o suvereni artikulaciji, v kateri obstaja kazensko pravo, ki razglasa: "krasti se ne sme!" in to podkrepi z vrsto kazni – obešanjem, izgonom ali globo. V drugi "modulaciji" je mogoče prepoznati, kako se tej primarni operaciji, nekje v osemnajstem stoletju, pridruži niz disciplinarnih mehanizmov. Kazensko prepoved sedaj na eni strani spremljata preverjanje in nadzor, ki pomagata ugotavljati, če se kdo nagiba h kraji. Spremenijo pa se oblike kaznovanja za tiste, ki so zasačeni pri kraji. Spektakularnim taktikam usmrtitev, iznakaženja in izгона se doda niz "zaporniških tehnik", vključno s prisilnim delom in moraliziranjem, ki sta usmerjena v prevzgojo storilcev in njihovo ponovno vključitev v družbo. Tretjo artikulacijo povezuje z varnostjo in ta ne nadomesti nujno predhodnih mehanizmov, temveč ju premesti. Odslej namreč odgovarjajo novemu nizu vprašanj, ki so značilna za kar bi lahko poimenovali mentaliteta varnosti. Kako pogosto se v povprečju pojavlja ta prestop? Kakšne so razlike po regijah, mestih, družbenih razredih, starostnih skupinah? Kako se pogostost tega prestopka spreminja glede na države in njihove kazenske sisteme? Kakšna je njegova korelacija s spremembami stopnje brezposelnosti, revščino itd.? Kakšni so stroški nadzorovanja in

kaznovanja storilcev tega prestopka? Kaj je bolj zaželeno in stane manj: večja represija tovrstnega kriminala ali njegovo večje toleriranje? Gre za to, da se tatvina opredeljuje kot objekt statistike in glede na z njo povezane probleme in politike, kot področje, ki ga je mogoče širiti in odpreti za nove oblike upravljanja.

Foucault (2004a) ponudi vrsto primerov, ki jih uporabi za preučevanje posebnosti in značilnosti teh tehnologij varnosti, te metode liberalne, varčne vladnosti. Mednje sodijo upravljanje mest, problem oskrbe s hrano (ki je ni dovolj) in epidemije. Obravnava brezposelnih je lahko primer, ki dobro ponazarja tudi, kako se vprašanja ekonomije povežejo z varnostjo in vstopijo v liberalno vladnost. Izraz "brezposelni" velja uporabljati z določeno previdnostjo, saj tisti brez dela skozi stoletja niso bili imenovani in razločevani kot "brezposelni", temveč se jih je uvrščalo skupaj z brezdelnimi, potepuhi, lenuhi, siromaki itd. Pri tem, kako so bili obravnavani, bi zagotovo lahko prepoznali suverene metode. Tisti, ki so "vandrali" po podeželju in iskali delo, so bili lahko za kazen prebičani ali zaznamovani zaradi njihovega prestopka in pregnani iz župnije. Z začetkom devetnajstega stoletja, ali celo prej, je mogoče zaznati, kako so se v obravnavo delavcev in tistih brez dela vključili mehanizmi discipliniranja. Srečati je mogoče prve programe usposabljanja za mlade, da bi našli stalno zaposlitev in se izognili brezdelnosti; delovne hiše in delovna taborišča, kjer sta se kombinirali suverena funkcija (postavljanje brezposelnih za "zgled") in disciplina trdega dela, usposabljanja in remoralizacije; ter filantropske ustanove, ki ravno tako ponujajo usposabljanje in pomoč ali pomoč pri izseljevanju, hkrati pa poskušajo razločevati med vrednimi in tistimi, ki jih ni mogoče zaposliti.

Do konca devetnajstega stoletja pa se pojavi nov nivo posredovanja in začne se oblikovati nekaj novega. V besednjak vstopi nova beseda – "brezposelnost". Z njo se sedaj označuje družbenoekonomsko stanje, za katerega se šteje, da ga ni mogoče zvesti na nosilce – t.j. brezposelne. Nov razred družbenih opazovalcev in statistikov bo odslej proizvajal empirična in statistična pojasnila o brezposelnosti, in to najprej opredelil kot sistematično značilnost trgov dela v določenih sektorjih (pristanišča, rudniki), nato pa celotnih nacionalnih gospodarstev. Ta predmet bo obkrožila cela vrsta regulativnih praks: izmenjave delovne sile za zmanjšanje "trenj" in "neravnotežij" med (gospodarsko) ponudbo in povpraševanjem; sindikalne sheme vzajemne pomoči in državni programi zavarovanja za izravnavanje mezd in prihrankov po novoodkritih "ciklih" trga delovne sile; sheme javnih del za nadomeščanje občasnega pomanjkanja dela. Do sredine dvajsetega stoletja bo prišlo do krepitev in širjenja tega varnostnega aparata z novimi ekonomskimi vednostmi in doktrinami načrtovanja (zlasti

keynesijanskim gospodarskim upravljanjem), razvojem monetarnih politik, regionalno politiko, politiko obdavčenja, mehanizmi javnih naložb... S temi in drugimi instrumenti bo nastal nov objekt regulacije – nacionalno gospodarstvo oziroma mekroekonomija. S tem pa bo omogočena ideja, da je brezposelnost "stopnja" oziroma "raven", ki jo je mogoče uravnavati v matrici razmerij, skupaj z inflacijo, plačilno bilanco, ravnmi obdavčenja itd. (Walters 2012, 33).

Te metode ne bodo izkoreninile starejših suverenih in disciplinarnih praks. Še vedno bo navzoč moralni diskurz in poskusi reformiranja značaja brezposelnih tudi ne bodo izginili. V nekaterih primerih se bodo premestili in se osredotočili okoli podobe škandaloznega „parazita v državi blaginje“. V nekaterih primerih bo odziv na brezposelnost množičen izgon delavcev. V Franciji je bilo na primer deportiranje priseljencev *de facto* politika na področju brezposelnosti. Skratka, dejstvo, da se brezposelnost okrog sredine dvajsetega stoletja prepozna kot lastnost tržnih družb in njihovih gospodarstev ter da je ni mogoče zvesti na dejanja nosilcev (t.j. brezposelnih), lepo ponazarja, kako se določen problem preoblikuje, ko je umeščen v matrice/vzorke liberalne vladnosti. Pri tatvini in brezposelnosti gre za zelo shematski predstavitvi, a omogočata kristalizacijo nekaterih značilnosti, ki razločujejo in kontekstualizirajo liberalno vladnost.

Nastop liberalnih načinov vladnosti gre z roko v roki z „odkritjem“ prebivalstva (populacije). Od osemnajstega stoletja dalje politični ekonomisti, nato pa raziskovalci družbe (ki pozneje postanejo sociologi), medicinski izvedenci in drugi kartografirajo krajino populacije, ki jo razglasijo kot *sui generis* realnost s svojstvenimi lastnostmi in življenjskimi nagnjenji – stopnjo kriminala, stopnjo samomorov, stopnjo brezposelnosti, stopnjo rodnosti in smrtnosti. „Zato se populacija kaže kot naravni pojav v odnosu do pravnega volunterizma suverena“ (Foucault, 2004a, 73)¹⁶.

Videti je mogoče, kako se izrisuje povsem drugačna tehnika: ne gre za to, da bi se dosegla ubogljivost podložnikov glede na voljo suverena, temveč za nadzor nad stvarmi, ki so navidez oddaljene od populacije, a zanje vemo – s pomočjo izračunov, analize in refleksije –, da lahko dejansko vplivajo na populacijo. Ta naravnost populacije, v katero je mogoče

¹⁶ To je bilo ob koncu 17. stoletja veliko odkritje Angleža Johna Graunta [*Natural and Political Observations Made upon the Bills of Mortality* (1662)], ki v povezavi s preglednicami smrti ni ugotovil le, da je število smrti vsako leto v danem mestu konstantno, ampak tudi, da so enako konstantni deleži raznoraznih nesreč, tudi zelo raznolikih, ki so vzrok teh smrti. In Graunta je seveda povsem presunilo, da je delež samomorov na preglednicah smrti v Londonu iz leta v leto enak (Foucault 2004a, 76).

vdreti, po mojem mnenju privede do zelo velike spremembe v organizaciji in racionalizaciji metod oblasti (Foucault 2004a, 74).

Četudi se nam populacija lahko zdi očiten in samoumeven pojav, to še zdaleč ni res. V doktrini *raison d'état* je prisotna le obrobno, nemara kot očrt, a je vedno znova prepletena z državo, tako da sta država in javnost ali populacija za takratne mislece pogosto nerazločljivi (Foucault 2004a, 73). Šele s popolnim priznanjem nezvedljivosti populacije se odprejo možnosti liberalnih oblik vladanja. Takšna vlada, pri svojem delovanju, ne bo izhajala iz podobe sveta, ki ga mora urejati v celoti in do zadnjih podrobnosti, temveč iz sveta naravnih, samouravnavaajočih se procesov, ki jih bo mogoče – ko jih bodo uokvirjali varnostni aparati (socialno zavarovanje, monetarna politika, kampanje cepljenja) – usmerjati v korist njenih podrejenih in države. Liberalna vlada bo ekonomska vlada, ker lahko upravlja mehanizme samoorganizirajočih se procesov in področij. Liberalna vladnost deluje v povezavi s tem kolektivnim polom populacije, a ima tudi drugi, subjektivni korelat – to je tisto, kar odkrije britanska empirična filozofija – *homo economicus* – človek interesov in individualnih preferenc (Gordon 1991, 21).

Siloviti tokovi v političnih in ekonomskih znanostih nas učijo, da racionalnega, preračunljivega človeka razumemo kot transcendentalni subjekt. Za Foucaulta ta subjekt interesov ni danost, temveč posledica dogodka: zgodovinskega pojava specifične oblike subjektivnosti. Foucault postavi zanimivo trditev, da liberalna vladnost ne deluje na subjekte in objekte "kot takšne":

Vladnostni razum v svoji moderni obliki, ki se vzpostavi na začetku 18. stoletja, ta vladnostni razum, katerega temeljna lastnost je iskanje svojega načela samoomejevanja, je razum, ki ga poganja interes. Ta interes pa seveda ni interes države, ki bi bil povezan izključno z njo in usmerjen samo v njeno rast, bogastvo, prebivalstvo, moč, kot je bilo značilno za *raison d'état*. Sedaj je interes, ki mu mora ta razum služiti, pravzaprav mnoštvo interesov, kompleksna igra med interesi posameznikov in skupnosti, socialno koristjo in gospodarskim profitom, ravnotežjem trga in režimom javne oblasti. Gre za kompleksno igro med temeljnimi svoboščinami in neodvisnostjo vladanih. Vlada je, vsaj v tem novem vladnostnem razumu, nekaj, kar manipulira z interesi (Foucault 2004b, 46).

V liberalni vladnosti imajo interesi enak položaj, kot ga ima vest v pastoralni oblasti – so stična točka in predstavljajo premik v nagnjenjih vladne dejavnosti. Tehnologije varnosti se posvečajo verjetnosti, tveganjem in variacijam, ne pa absolutnim vrednostim in končnim ciljem. Ne sanjajo o družbi, ki bo dokončno očiščena kriminala ali povsem osvobodjena groze

brezposelnosti. Ravno tako si ne domišljajo, da obstajajo človeška bitja, ki bi lahko bila popolna. Namesto tega vprašanje preusmerijo v „koliko tovrstnega *slabega* lahko dana družba prenese“. Kriminal, brezposelnost, revščina, bolezni in drugi pojavi, s katerimi se spoprijema varnost – vsem priznava, da so vrojeni v dinamične, a protislovne socialne in gospodarske procese. Izziv pa postane, kako med njimi iskati ravnotežje, se prilagajati, nadomeščati, izravnovati.... „želeli bi zmanjšati brezposelnost, a potem tvegamo dvig davkov in prikazen rastoče inflacije“ (Walters 2012, 35).

Bolj ko liberalna vladnost, skupaj s svojo probabilistično etiko večjega in manjšega tveganja, opredeljuje in prežema dejavnosti države, bolj bo vodenje politike prevzemalo posebne značilnosti. Najbrž ni naključje, da javnost postane osrednja tema v politiki ravno v času, ko populacija postane nov kraj delovanja vladnosti. „Javnost je ... populacija, ko se nanjo gleda z vidika njenih mnenj, načinov početja stvari, oblik vedenja, običajev, strahov, predsodkov in potreb; je to, kar nekdo pridobi skozi izobraževanje, kampanje in prepričanja“ (Foucault 2004a, 75).

Če liberalna vladnost vključuje izogibanje politikam absolutnega in končnih ciljev po časovni osi, se po prostorski osi pomika v smeri odpiranja prostorov. Če *raison d'état* in disciplinarna oblast delujeta z zapiranjem prostorov in ljudi, bodisi za državnimi mejami bodisi za tovarniškimi zidovi, je predpostavka liberalne vladnosti zasnovana v smeri določene odprtosti. Mesto in ozemlje, nacija in njene meje odpre kroženju in mešanju ljudi, blaga, denarja, idej. Tega seveda ne počne v absolutnem smislu, temveč na način, ki upošteva, da odpiranje prinaša nova tveganja in naključja. Tako liberalna vladnost pri prenovi mesta podre obzidje, da bi spodbudila možnosti razvoja trgovine in menjav, a mora na drugi strani kompenzirati, ker bodo s tem nastala nova tveganja klateštva in razseljevanja (Foucault 2004a, 14).

Ko Foucault v povezavi z liberalno vladnostjo uporablja izraz "varnostni aparat", s tem ne označuje politike, ki bi uveljavljala niz idej ali ukazov, ki so ji tuji ali zunanji. Ravno ta aparat omogoča, da se "brezdelje" odslej razume kot brezposelnost, saj z njim, z njegovimi povezavami med izmenjavami dela, ekonomskimi teorijami, evidencami zavarovanj za brezposelnost, statističnimi podatki o zaposlitvah itd., brezposelnost objektivira in postane kvantitativno, empirično področje. Aparat je nemara najbolje razumeti kot razmeroma trajno mrežo raznorodnih elementov (diskurzov, zakonov, arhitektur, institucij, upravnih praks in tako dalje). Zato aparata ni mogoče elegantno umestiti znotraj delitev med javno in zasebno, med državo in družbo. To so pravzaprav načela in delitve, ki jih proizvaja in uveljavlja kot

svoje posledice. Varnostni aparat, ki se oblikuje okrog problema brezposelnosti se tako ne zaustavi na robu javne sfere. Poveže se na primer z gospodinjstvi delavcev in ta prostor potrdi kot zasebno področje, ki pa ga bo „kooptiral“ v upravljanje brezposelnosti prek niza prefinjenih, posrednih mehanizmov upravljanja delovanja (*conduite de la conduite*). Sem sodi socialno zavarovanje, ki optimizira zmožnost gospodinjstva za varčevanje in soočanje s tveganji, ki so del industrijske družbe; psihologija se osredotoči na dolgoročno brezposelne med veliko depresijo ter „moralo“ postavi za novo področje upravljanja. Keynesijanska ekonomska politika pa nekoliko pozneje in preko različnih ekonomskih instrumentov, kot so obdavčenje in obrestne mere, gospodinjstva umesti in združi v veliko večji potrošniški stroj, ki je sposoben usmerjati gibanje in upravljati zdravje nacionalnega gospodarstva. Varnostni aparat je torej heterogen in „centrifugalen; zdi se, da je nenehno usmerjen v širjenje in dodajanje novih elementov (Foucault 2004a, 46–47).

Predstavili smo tri umetnosti vladanja, ki jih Foucault umešča v svojo zgodovino vladnosti. Pomembno je opozoriti, da ne gre za instrumente, ki bi jih uporabljala država, niti za nekakšno sosledje razvojnih faz države. Predstavljajo njegov poskus, da bi presegel konvencionalne načine razumevanja politike ter analizo osredotočil na tehnike in strategije, ki so pravzaprav sploh omogočile obstoj pojava, ki ga opredeljujemo kot država, ki omogočajo posebno vrsto države. Pojasnjujejo, kar Foucault (2007, 130) poimenuje "povladnenje" [*gouvernementalisation*] države – to pa je dejstvo, da moderne države ne vladajo zgolj nad ozemlji in ne uživajo samo lojalnosti in davkov svojih podložnikov, temveč so preko vrste tako rekoč naključnih procesov postale okvir, v katerem se urejajo življenja populacij.

4 SUVERENOST

Oblikovanje modernega koncepta politične suverenosti pripisujemo zgodnjim modernim političnim teoretikom, na splošno pa se priznava, da je prvo sistematično konceptualizacijo suverenosti podal Jean Bodin v svojem delu *Šest knjig o republiki*.¹⁷ S tem se je poskušal odzvati na rast moči in kompleksnosti držav, s katerimi so upravljali vladarji, ki so vedno bolj omejevali neodvisno moč plemstva, nasprotovali vmešavanju cerkve v državne zadeve, vzpostavljali birokratske aparate, ki so enakomerno uveljavljali moč kralja po celotnem ozemlju, izpopolnjevali nove diplomatske oblike in tako naprej (Rosenberg 1994, 136). Bodin državo razume kot tvorbo, ki si lasti trajno in absolutno suverenost (*puissance souveraine*) z neomejeno oblastjo postavljanja zakonov, ter je svoje besedilo razvil kot obrambo absolutizirajoče monarhije, ko se je soočala z delitvijo države zaradi vztrajanja fevdalnih korporativnih oblik.¹⁸ Njegova razprava ima zato obliko prošnje po nadrejeni oblasti, ki bo združila

korporativne sestavine politične skupnosti, zlasti tri stanove, v organsko enotnost, uravnotežen hierarhični red, ki temelji na "skladni pravičnosti", pravičnosti "sorazmerne" enakosti med neenakimi korporativnimi tvorbami (ibid.).

Suverenost je torej predstava o avtoriteti, utelešeni v omejenih ozemeljskih organizacijah, ki jih poznamo kot države in ki jo danes te izražajo v svojih različnih odnosih in dejavnostih, navznoter in navzven. Danes je suverenost v središču politične ureditve in pravnih običajev sodobnega sveta. Koncept se je rodil iz sporov in vojn – verskih in političnih – v Evropi šestnajstega in sedemnajstega stoletja ter se v dveh stoletjih neprekinjenega obstoja razširil po vsem svetu, pri čemer se je spreminjal in razvijal.

Ta predstava avtoritete se izrazito razlikuje od predstav iz drugih obdobj, še zlasti iz poprejšnjega, srednjeveškega časa, ko je v Evropi osrednje mesto zasedala teokratska in transnacionalna predstava avtoritete rimskega krščanstva. Ravno tako se suverenost bistveno razlikuje od predstav o avtoriteti v drugih delih sveta, preden so zahodne imperialne države posredovale na teh območjih ter jo vzpostavile kot globalen in ne več zgolj evropski ali

¹⁷ Beseda suverenost je že od začetka 16. stoletja pridobivala na veljavi, vendar ravno Bodina štejemo za prvega, ki je v svojem delu *Six livres de la republique* iz leta 1577 postavil teorijo o njenih temeljih.

¹⁸ To odraža takratno strukturno osnovo francoskega absolutizma, saj je bilo med 85 in 90 odstotki pridelovalne zemlje v neposredni lasti kmetov, kar je imelo za posledico močno koncentracijo razpolaganja s presežki iz te proizvodnje v rokah lokalnega plemstva, to pa je predstavljalo neposredno oviro zakoniti centralizaciji (Rosenberg 1994, 137).

zahodni sistem avtoritete. Ta razširitev na svetovno razsežnost se je dokončala šele v devetnajstem in dvajsetem stoletju, pred evropskim in ameriškim posredovanjem v nezahodnem svetu, pa je ta deloval na podlagi bistveno drugačnih predstav avtoritete. Skozi stoletja so se ureditve in običaji državne suverenosti ustalili na vseh celinah, četudi ne povsod ob istem času ali z enako ravno učinkovitosti in sprejemanja.

Danes je suverenost globalni sistem avtoritete, ki je razširjen preko vseh civilizacijskih, jezikovnih, kulturnih, verskih in etničnih skupin ter drugih skupnosti, na katere se deli človeštvo. Sistem suverenih držav je edini globalni sistem avtoritete, ki je kdaj obstajal. Nekdaj so lahko številni ljudje živeli izven pristojnosti suverenih držav, danes to ni več mogoče. Na Zemlji ni več naseljenega ozemlja, ki bi bil izven tega sistema. Celotno prebivalstvo planeta živi v suvereni državi, pri čemer imajo nekateri nekaj možnosti izbire, v kateri državi bi živeli, nimajo pa druge možnosti, kot da živijo v eni ali drugi državi.

4.1 Suverenost in prehod v moderno

Suverenost je zgodovinska inovacija nekaterih evropskih političnih in verskih akterjev, ki so poskušali ubežati svoji podrejenosti papeški in imperialni oblasti srednjeveške Evrope in vzpostaviti lastno neodvisnost od vseh drugih oblasti, tudi medsebojno neodvisnost. Gre za ureditev avtoritete oblasti, ki je post-srednjeveška, pravzaprav proti-srednjeveška. Novost in radikalnost suverenosti je bila ta, da je z njo prišlo do zavrnitve evropskega srednjega veka, ki je počival na ideji univerzalne krščanske teokracije, v kateri države – kraljestva – niso bila suverena. Srednjeveška kraljestva niso bila neodvisne avtoritete, niti niso bila vrhovne avtoritete. Podrejena so bila drugim, višjim avtoritetam – vsaj načeloma, če ne vedno tudi v praksi (Brown 2002; Jackson 2007).

Da bi v celoti razumeli idejo suverenosti, se moramo vsaj v določeni meri dotakniti in opisati srednjeveško predstavo avtoritete, ki je obstajala predhodno in katero je suverenost nadomestila. Srednjeveški svet rimskega krščanstva je namreč deloval brez pojma državne suverenosti, tako kot tudi rimski imperij. Sodobno mednarodno pravo – pravo narodov – včasih obravnavamo, kot da izhaja iz tistega, kar so rimski pravniki poimenovali *jus gentium*, pravo ljudstev, ki velja za narode in se razlikuje od *ius civile*, civilnega prava, ki se uporablja za državljane ali podanike rimske države (*civitas*). Narodi (*gens*), s katerimi je bil Rim v stiku znotraj imperija, so bili podrejeni njegovi imperialni oblasti in nikakor niso bili neodvisni. "Barbarska" plemena, s katerimi se je Rim srečeval zunaj svojih meja in onkraj dosega svojih

zakonov, so bila politični objekti, ki jih je na mestu zadrževala vojaška moč Rima in niso bila pod njegovo oblastjo. Ko to ni bilo več mogoče, so prodrli v imperij in ga sčasoma uničila (Jackson 2007, 7).

Imperialne dinastije na Kitajskem in v otomanskem imperiju (na Bližnjem vzhodu, v jugovzhodni Evropi in severni Afriki) ter mogulski imperij (v južni Aziji) so delovali preko koncepta *suzerenosti* in ne suverenosti. Prizadevali so si imeti nadzor nad različnimi ozemlji in prebivalstvom, navadno s ciljem pridobivanja dajatev. Tako kot rimski ti imperiji po svojem razumevanju sveta niso bili horizontalni, ampak hierarhični. Predkolonialne civilizacije v severni in južni Ameriki, v osrednji Aziji, subsaharski Afriki ter na pacifiških otokih so slabo ali sploh niso poznale suverenosti, kot jo obravnavamo v tem delu. Suverenost so tja zanesli evropski osvajalci in kolonizatorji, ki so tja hkrati prinesli tudi zamisel, da je suverenost mogoče zahtevati tudi zase – kolonizacija je tako povzročila antikolonializem, utemeljen na doktrini samoodločbe (Brown 2002, 20).

Če se vrnemo v Evropo v času prehoda iz srednjega veka v moderno, velja omeniti, da je ta zgodovinski prehod vključeval vprašanja religije vsaj v enaki meri, če ne bolj kot politična vprašanja. V srednjeveškem svetu rimskega krščanstva sta bili cerkev in država skoraj neločljivo prepleteni. Javni diskurz tega časa je bil vsaj toliko cerkven kot političen. Politični govor, ki bi bil povsem ločen od religije, pa sploh ni obstajal, in sicer zato, ker je religija posvečala vso oblast, tako posvetno kot duhovno, in kralji so bili deloma tudi verska oblast, papeži pa so bili deloma politična oblast. Pri upravljanju kraljestev so na najvišji ravni sodelovali kardinali nadškofji, škofji in druga višja duhovščina, jasna ideja o *državi*, kaj šele o nacionalni državi ali narodni suverenosti pa takrat sploh ni ostajala (Brown 2002; Kantorowicz 1997).

Pojem suverenosti kot absolutne oblasti – z morebiti eno samo pomembno izjemo, suverenostjo boga – se sicer ne pojavlja v srednjeveški misli. Med imperijem in cerkvijo seveda prihaja do sporov, vendar celo najbolj goreči zagovorniki papeža ne oporekajo potrebi po obstoju neke vrste posvetne sfere in ravno tako zagovorniki imperija ne nasprotujejo duhovni avtoriteti, "kjer je ta primerna". Pri vsakdanji fevdalni politiki se vse vrti okoli razpršitve oblasti in to stališče zagovarjajo tudi Akvinski in srednjeveški sholastiki, ki so v naravnem pravu in svoji dediščini Aristotela prepoznali podporo mešanim oblikam vladanja ter so nasprotovali vsaki koncentraciji moči/oblasti, toliko bolj vsaki koncentraciji moči, ki bi bila ozemeljsko utemeljena. In vendar sta v "dolgem šestnajstem stoletju" Bodin in Hobbes

oblikovala doktrino suverenosti kot absolutne oblasti. Intelektualni nasledniki Aristotela in sholastikov, ki so ji dotlej vsaj navidez nasprotovali, pa so se iz naravnih pravnikov v srednjeveškem pomenu besede postopoma preoblikovali v zagovornike "prava narodov" in pozneje v "mednarodne pravnike", kakor jih je označil Jeremy Bentham (Brown 2002, 27).

Pri vsem tem je treba upoštevati tudi, da v takratni Evropi niso poznali jasnega ločevanja med nacionalnim in mednarodnim. Ti moderni koncepti, ki so pozneje postali tako samoumevni, niso bili del srednjeveškega (krščanskega) miselnega repertoarja. Ta je namreč o svetu razmišljal kot o enem samem, združenem krščanskem svetu – ne glede na to, kako ohlapen in nedoločljiv je ta bil (Jackson 2007, 25).

Poznosrednjeveški zemljevid rimskega (latinskega) krščanstva, ki je postopoma nastal v številnih stoletjih, ni bil ozemeljska zloženka različnih barv, ki bi predstavljale neodvisne države z neodvisnimi vladami in prebivalstvom, za katero bi bile značilne ločene nacionalne identitete. Namesto tega je šlo za zapleteno in zmedeno prepletanje linij in barv različnih senc in odtenkov. Nekakšna "Evropa" je seveda obstajala kot ozemlje določene družine narodov, njenih sestavnih delov – *regna* (kraljestev) – pa ni bilo mogoče obravnavati kot suverenih držav. Evropa ni bila razdeljena med izključujoče se suverenosti, temveč so jo prekrivala sovpadajoča in stalno spreminjajoča se gospostva. Za neko kraljestvo (domeno nekega kralja) je bilo neobičajno, če je bilo koncentrirano in omejeno na eno samo območje. Ozemlje nekega kralja je bilo pogosto podobno arhipelagu: obrobni deli so bili kot otoki raztreseni po ozemljih drugih gospostev, osrednje dele njihovega ozemlja so kot jezera prebijale in prekinjale jurisdikcije drugih vladarjev. Nekatera gospostva so imela svoja ozemlja znotraj ozemelj drugih vladarjev, zaradi česar so imela status pol-neodvisnih vazalov. Skratka, številna srednjeveška kraljestva je sestavljalo heterogeno prebivalstvo in pogosto ozemlja, ki niso bila stična (Jackson 2007, 28).

Entitete, ki jih tukaj imenujemo kraljestva, niso bile niti vrhovne niti neodvisne, niti "države" niti "nacije", kot te pojme razumemo danes. Kraljestva in druga ozemeljska gospostva so seveda obstajala, a o "državi" je bilo komajda mogoče govoriti. Kralj ali vojvoda ali lokalne oblasti ali vodja kakšnega verskega reda so lahko izvajali gospostvo – to ni bilo omejeno na dinastične ali celo plemiške družine, čeprav je bila večina gospostev dedna pravica tovrstnih družin. Kralji so bili vmesna oblast – bili so nad večino drugih oblasti, posvetnih in verskih, a so bili pod oblastjo Boga in v določenih zadevah tudi papeža. Poleg tega so bili lokalni vladarji dodobra izolirani oziroma zaščiteni pred vladavino kraljev – bili

so delno avtonomni, vseeno pa niso bili povsem neodvisni. Gospodstvo je vključevalo dedno pravico do lastništva ozemlja, ni pa pomenilo vrhovnosti in neodvisnosti (Kantorowicz 1997, 322).

Kralji so z drugimi avtoritetami in oblastmi tekmovali za prevlado tako znotraj kot zunaj svojih ozemelj. Prvi in najpomembnejši tekmeč je bila cerkev, v katero so poleg papeža in njegove cerkvene administracije v Rimu sodili tudi njegovi predstavniki (kardinali, nadškofi, škofi itd.), ki so zasedali višje položaje v okviru angleške, francoske in drugih cerkva (*ecclesuim Anglicana*, *ecclesuim Gallicum* itd.). Nekateri pripadniki tega klera so bili pogosto najvišji kraljevi uradniki v kraljestvu. Cerkev je vključevala tudi verske rede, med katerimi so bili nekateri takšni, da so sodili med največje zemljiške posestnike. Drugi tekmeč je bilo fevdalno plemstvo, ki je vladalo lokalnim fevdom in je kolektivno sestavljalo vladajoči razred ali kasto, ki je bila pripravljena oporekati in včasih nasprotovati avtoriteti kralja. Tretji tekmeč so bile lokalne skupnosti, zlasti mesta in njihovi cehi, med katerimi so bili nekateri deloma neodvisne oblasti¹⁹ (Jackson 2007, 30).

Onkraj meja svojih kraljestev so se kralji soočali med seboj, vendar ti "skoraj-mednarodni" odnosi niso bili opredeljeni tako dosledno, kot je to postalo običajno ob koncu srednjega veka in na začetku moderne dobe. Kralji so se vojevali med seboj, a tudi s papežem in močnejšimi plemiči. Srednjeveški kralji so se vojevali tudi za vse, katerim so dolgovali vojaške usluge, v vojne pa so vstopali tudi plačanci – zasebne vojske – kakopak na strani tistih, ki so plačevali. Šele z nastankom suverenih držav v šestnajstem in sedemnajstem stoletju sta se avtoriteta in pristojnost vodenja vojne skoncentrirali in monopolizirali v rokah kraljev, vojne pa so postale ena izmed temeljnih značilnosti njihovih medsebojnih odnosov (tedaj mednarodni odnosi postane ustrezen izraz za to) (Jackson 2007, 29).

V srednjeveški Evropi se politično življenje ni ostro ločevalo od verskega ali družinskega ali gospodarskega življenja ali od drugih ravni družbenega obstoja. Oblast vlade ni bila nedvoumno "javna" – kralj je nad kraljestvom vladal kot princ, v lasti pa je imel tudi velika "zasebna" posestva, katerih gospodar in gospod je bil. Nekje je bila vlada v domeni določenih kraljevskih družin – političnih dinastij – drugje pa je bila skupno podjetje verskih ustanov in gospodarskih organizacij. Na podeželju, kjer je živela velika večina prebivalstva,

¹⁹ Dober primer tega je srednjeveško mesto London. Fiktiven, a vseeno razmeroma verodostojen opis razmerij med srednjeveškimi mesti oziroma lokalnimi fevdalci na eni strani ter cesarjem oziroma kraljem na drugi strani na svoj minuciozen način ponuja Umberto Eco v romanu *Baudolino* (2003).

so dejansko oblast predstavljali lokalni fevdalni posestniki, cerkveni škofje, predstojniki samostanov in opatij ter župnijski duhovniki. "Ljudstvo" ali "narod" kot takšna pravzaprav nista obstajala, saj je takrat mogoče govoriti le o prebivalstvu, ki je pogosto govorilo narečne jezike ter se je ločevalo tako med seboj kot tudi v odnosu do državnih in cerkvenih uradnikov, ki so običajno govorili latinsko. V zavesti ljudi še nista bila prisotna ideja pripadnosti nacionalni državi ali občutek nacionalne identitete in o sebi so gojili povsem drugačne predstave – bili so kristjani in zase niso imeli drugega skupnega imena, ki bi veljalo širše od lokalne skupnosti. Ljudje so zasedali svoj družbeni položaj ali status v skladu s strogo in strmo družbeno hierarhijo, na vrhu katere je bil Bog, pod njim pa so na družbeni lestvici sledili papež, cesar, kralji, baroni, škofi, vitezi, duhovniki, trgovci, obrtniki, župljani, kmetje, tlačani (Jackson 2007, 30).

Za to ureditev, ki jo običajno imenujemo fevdalizem, je bil značilen močan osebni element, poznan kot vazalstvo, pri čemer je šlo za neke vrste pogodbeno razmerje med gospodarjem in odjemalcem, ki je vsebovalo medsebojno obvezo zaščite in služenja. V srednjeveški evropski družbi je bilo nešteto tovrstnih lestvic z vezmi med gospodarji in služabniki. Praktično vsakdo je bil vazal nekoga drugega. Večina običajnih ljudi – množstvo podeželskih kmetov – je bila bolj kot podložna monarhom ali cesarjem dejansko premična lastnina zemljiških posestnikov. Povedano drugače, bili so tlačani, kmetijska delovna sila, ki je bila trajno vezana na svojega gospodarja v družbi, katero je zaznamovala institucija tlačanstva. Govoriti o fevdalni "državi" bi bilo potemtakem protislovno, saj je fevdalna organizacija družbe nadomeščala organizacijo družbe v okviru države, povsem fevdalna ureditev družbe pa ne bi pomenila zgolj šibke države, temveč bi bila popolna negacija države (ibid.).

Nekateri ljudje, običajno velika manjšina, so bili državljani (*cives*), vendar le v izvornem pomenu besede, torej so bili pravzaprav meščani oz. prebivalci mest (*civitas*). Državljanstvo je bil status nekaterih prebivalcev mest – trgovcev, bankirjev, pravnikov, obrtnikov itd. – ki so nadzorovali cehe in druge organe oblasti, ki so urejali javno življenje. Srednjeveška mesta (*civitas*) so bila več ali manj svobodna mesta, niso bila pa neodvisne (nacionalne oziroma mestne) države.

S tem je povezan tudi odgovor na vprašanje, zakaj suverenost kot doktrina ni nastala na primer že v dvanajstem stoletju, v visokem srednjem veku, ampak je bil čas zanjo zrel šele v šestnajstem. Materialistična razlaga bi bila, da je nastanek doktrine suverenosti odgovor na

razmere tistega časa, saj Bodin izrecno zagovarja politično suverenost kot edino rešitev za verske vojne v Franciji, Hobbes pa je bil ravno tako očitno pod vplivom tegob svojega časa – državljanske vojne v Angliji in tridesetletne vojne v Nemčiji (Brown 2002, 25).²⁰ To potrjuje tudi dejstvo, da je praviloma šele pozno v moderni dobi prišlo do tega, da so monarhi in drugi vladarji evropskih suverenih držav razširili toleranco in svobodo veroizpovedi na verske manjšine v svojih državah. Celo v Veliki Britaniji, nemara najbolj liberalni državi v Evropi, so lahko katoliki začeli uživati svobodo veroizpovedi šele z letom 1829. Bržkone to kaže na trdovratnost strahu, ki so ga suvereni vladarji čutili pred tem, da srednjeveška teokracija še ni bila popolnoma mrtva (Jackson 2007, 48).

Morebiti najboljši način, da bi s skladnim pojmom zaobsegli razumevanje stare ureditve, je izraz "glokalizacija", ki je bil skovan v 1990-ih, da bi ponazoril raznolike učinke globalizacije. Ta pojem naj bi ponazoril predstavo, da se osredotočenost družbenega delovanja premešča z ravni države bodisi na raven globalnega bodisi na raven lokalnega (Robertson 1995). Ob ustrezni prilagoditvi izraza "globalno" je prehod, ki nas tukaj zanima, mogoče razumeti kot proces obrnjene glokalizacije; od "glokalnega" srednjeveškega sveta v svet v katerem ena sama politična avtoriteta, teritorialna država, začne obvladovati tako lokalno kot globalno, s tem, ko se sistem nacionalnih držav razširi po vsem svetu. Vzporednice med sodobnimi razmerami in srednjeveškimi je sicer povlekel že Hedley Bull s svojim pojmom "neomedievalizma" (Bull 1977).²¹

²⁰ Pri tem bi veljalo opozoriti tudi na splošno sliko srednjeveške Evrope, kjer je prihajalo do pogostih in obsežnih sprememb okoliščin v različnih obdobjih in na različnih mestih. Zelo splošno in ohlapno lahko to argumentiramo s tem, da so večji del srednjega veka obstajale velike materialne ovire, ki so preprečevale že oblikovanje srednje velikih, kaj šele velikih političnih enot. Še vedno ni mogoče dokončno reči, kako se je Evropa iztrgala iz tega začaranega kroga – pri čemer pomembno vlogo zagotovo odigrajo izboljšave kmetijske tehnologije in kuga ter pozneje odkritja evropskih popotnikov – vendar ji je to uspelo in v 12. stoletju je začela "krog učinkovitosti", ki se je s postopno gospodarsko rastjo nadaljeval naslednjih nekaj stoletij in pospešil v "dolgem" šestnajstem (Wallerstein 2006).

²¹ Hedley Bull (1977) je trdil, da je *neomedievalizem* – svet, v katerem suverenost ni jasna in se prekriva – ena od mogočih prihodnosti mednarodnega sistema. Medtem ko so odtlej poznavalci preučevali rastočo moč mednarodnih organizacij in transnacionalnih akterjev, ker se je zdelo, da meddržavne meje slabijo, je bila deležna manj pozornosti morebitna institucionalizacija držav preko mednarodnih meja. Leta 2001 pa je madžarska vlada sprejela zakon (poznan tudi kot zakon o statusu Madžarov), s katerim je nameravala formalizirati vezi s pripadniki madžarskih manjšin v sosednjih državah ter jim zagotoviti pravice na Madžarskem in neposredno podporo madžarske vlade. Pod hudim pritiskom različnih evropskih institucij, naj odpravi to uveljavljanje suverenosti nad državljani drugih evropskih držav, je madžarska vlada leta 2003 spremenila ta zakon. Je pa ta primer nadvse zanimiv za poskus razumevanja srednjeveških oblik pripadnosti, podrejenosti in nadrejenosti ter lahko služi tudi kot izhodišče za razmišljanje o morebitnih načinih reševanja položaja drugih narodov, ki jih ločujejo mednarodne meje.

Bržkone pretirano posploševanje ni mogoče, vendar se zdi, da so bili temelji srednjeveškega "glokalizma" dvostranski. In sicer na eni strani gospodarstvo, ki ni zmoglo vzdrževati niti srednje velikih političnih enot, kaj šele velikih, ter na drugi strani idejni okvir, ki je – nasprotno – spodbujal univerzalne kategorije in zavračal partikularizem. Posledično je gospodarska rast v *dolgem šestnajstem stoletju* hkrati z zatonom tega idejnega okvira spodkopala stari svet. Poudarek na gospodarstvu in idejah (ideologijah) je tukaj pomemben, saj je vzgib k oblikovanju tistega, kar je postalo znano kot ozemeljske države, nastopil že pred začetkom 16. stoletja. Številni srednjeveški vladarji so poskušali vzpostaviti večje politične enote. Na splošno jim to ni uspelo, saj jim okoliščine niso bile naklonjene, a srečati je bilo mogoče prizadevanja po tem in nekateri so v svojih prizadevanjih uspeli, vsaj za kratek čas. Skratka, do premika v vestfalski svet ni prišlo zato, ker so si vladarji nenadoma zaželeli, da bi do tega prišlo, temveč zato, ker so bili počasi odstranjeni dejavniki, ki so jim pred tem onemogočali uresničitev tovrstnih prizadevanj (Brown 2002, 23).

Eden od dejavnikov, ki so vplivali na to, sicer tudi edina izjema srednjeveškemu zavračanju pojma suverenosti kot absolutne oblasti, se nanaša na suverenost Boga. Za kristjane je Bog po definiciji vseomogočen, vendar po sholastični tradiciji Bog svojo oblast izvaja v skladu z naravnim pravom in razumom. Bog v svojih odločitvah ni arbitraren, čeprav mogoče včasih ne razumemo njegovega sklepanja. Chris Brown (2002, 28) kot eno od možnih pojasnil za ta prehod ponuja misel Vilijema Ochamskega, ki v zgodnjem štirinajstem stoletju predlaga drugačno, novo razlago božjih ukazov, in sicer kot izraz suverene božje volje. Tako zavrne pojmovanje, da je mogoče to voljo na kakršen koli način zajeti v naravno pravo ali v razum (in jo s tem postaviti v polje imanentnega). Božja volja je zakon, ne zato, ker ima prav, temveč zato, ker je volja njegova. Vzporednice med Hobbesovo in Ochamovo razlago so očitne, saj je za Hobbesa osrednjega pomena to, da ne obstaja vrhovno dobro (*summum bonum*), kot so trdili (*aristotelovski*) filozofi, in se za izdajanje ukazov zato zanaša na suverena. (Lahko bi rekli, da je tu najti eno od izhodišč tradicije pravnega pozitivizma – zakoni kot ukazi suverena.)

4.2 Politična teorija suverenosti

Bodin, s katerim smo začeli poglavje o suverenosti, je ponudil politično teorijo suverenosti, katero je sistematično in poglobljeno razdelal v svojem delu *Šest knjig o republiki*. Njegovo razpravo je mogoče povzeti v smislu, da suverenost rešuje negotovost in zmedo, ki sta obkrožali vprašanje avtoritete in prava, značilno za pozni srednji vek. Vladarji

so se poskušali izogniti kozmopolitski avtoriteti *krščanske republike (respublica Christiana)* tako, da so uspešno uveljavljali monarhično avtoriteto nad cerkvijo in državo. Z nastankom moderne države se ozemlje spremeni v državno last, prebivalstvo tega ozemlja pa se preoblikuje najprej v podanike in pozneje v državljane. Navznoter ni bilo več prostora za napol neodvisna ozemlja ali prebivalstva ali institucije, navzven pa ni bilo več odprtih vrat za vseobsegajočo avtoriteto cesarja ali papeža – kralj je postal cesar v svojem kraljestvu (*Rex est imperator in regno suo.*) (Benko 1997, 9).

V številnih krajih so krščanske cerkve pristale pod neposrednim nadzorom države. Prebivalstvo ozemlja je moralo biti odslej vdano suverenu in za ljudi je odslej veljala pravna obveznost spoštovanja zakonov dežele – četudi so bili ti zakoni v nasprotju z njihovimi najglobljimi verskimi prepričanji. V kar nekaj protestantskih državah so ljudje postali pripadniki cerkva, na čelu katerih so bili vladarji. Tudi v katoliških državah je cerkev obstajala in opravljala svoje dejavnosti le, v kolikor je to podpiral suveren, katerega katolištvo je bilo nadvse pomembno (Jackson 2007, 48).

Pri Bodinu prvič ni šlo za razpravo o *krščanski republiki* temveč za teoretično razpravo in knjigo nasvetov o francoski monarhični državi kot samostojnem in samoreferenčnem političnem sistemu. Pravniki in humanisti Bodin, ki je bil pozoren na nove miselne tokove obdobja, v katerem je živel, in je bil hkrati občutljiv za nadaljevanje pravnih tradicij, je tako ponudil kompleksen scenosled in na novo opredelil pojmovanje prava in oblasti v evropskem kulturnem prostoru na prehodu v moderno.²² V *Republiki* tako prvič dosledno opredeli koncept suverenosti in države v povezavi z relativizacijo zgodovinske izkušnje in to uporabi kot utemeljitev za oblikovanje politične teorije, ki temelji na različnih naravah ljudstev, katerim se morajo oblike oblasti prilagajati. (Quaglioni 2004, 50).

Nemara najpomembnejši vidik tega je ponovno odkritje rimskega prava²³ in njegovo pojmovanje lastnine, ki je bilo že pri samih Rimljanih zelo vplivno. Zanje je bila lastnina

²² Po mnenju Quaglioni (2004, 49) je Bodin z delom *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* iz leta 1566 poskrbel za novo metodologijo pravne znanosti, ki temelji na zgodovinski primerjavi pravosodnih in političnih sistemov, z delom *Iuris universi distributio* iz leta 1578 pa je poskusil ponuditi nekakšno sistematizacijo prava.

²³ Pri oblikovanju diskurza suverenosti in preoblikovanju pojmovanja naravnega prava je pomembno vlogo odigralo prevzemanje (staro)rimske politične in pravne misli, ki je povezano z renesanso in pojavom humanizma. Veliki srednjeveški filozofi so v veliki meri črpali iz antične grške misli, zlasti Aristotela, četudi preko latinskih prevodov. V poznem petnajstem in v šestnajstem stoletju pa je novo izobražena skupina intelektualcev, ki niso pripadali kleru, začela mnogo bolj poglobljeno brati rimske mislece, zlasti rimske republikance, kot je Cicero, vendar tudi rimske pravnike in zgodovinarje. To branje je – poleg prava in

absolutna. Če je bil nekdo lastnik nečesa, je bilo to njegovo in je s tem lahko počel, kar je hotel – razen, če je to uporabil, da bi škodil komu drugemu, in v tem primeru je lahko sledila tožba. Na primer, v rimskem pravu imajo tovrstno oblast (*dominium*) oče družine nad njenimi člani, zemljiški posestnik nad zemljo, ki jo ima v lasti, in pozneje tudi cesar nad cesarstvom (cesar nad imperijem). To se bistveno razlikuje od fevdalnega pojmovanja lastnine, kjer je vsak kos zemlje načeloma namenjen opravljanju nekih dolžnosti in z njim ni mogoče razpolagati brez dovoljenja gospodarja (fevdalca/zemljiškega gospoda). Rimsko pojmovanje lastnine – *dominium* – je pomembno, ker prinaša model suverenosti za nove prince vestfalskega obdobja. Novi suvereni so svoje ozemlje obravnavali kot svojo last, celoten sistem pa kot sistem lastništva nad posestmi. Po eni strani je to pomenilo, da so zahtevali pravico, da v mejah svojega ozemlja počnejo kar hočejo, brez zunanjega vmešavanja. Po drugi strani je to pomenilo, da so kot lastniki načeloma branili pravico drugih lastnikov, da s svojo lastnino počnejo kar hočejo. V tem smislu so takrat nastopila nova pravila igre. Srednjeveško razumevanje politične oblasti poudarja, da imajo vladarji pravice in dolžnosti – načeloma so upravitelji posestva, njihova uporaba posestva pa je podvržena zunanjemu ocenjevanju v skladu z naravnim pravom in (pravičnim) razumom. Nova pravila odstranijo te omejitve, četudi od lastnikov še vedno zahtevajo, da spoštujejo lastnino drug drugega (Brown 2002, 29).

Refleksija o politični ureditvi, njenem spreminjanju in morebitni ohranitvi se pri Bodinu povzdigne s politične in pravne ravni na metafizično raven. Zgodovinska primerjava

suverenosti – pomembno tudi zaradi drugega razloga. Srednji vek je namreč pod vplivom grške misli in še bolj naravnega prava vedno obžaloval vsako nasilje med političnimi skupnostmi, čeravno je bilo to občasno nujno. Za narode je (bilo) normalno, da živijo v miru in v pogojih pravičnosti, nasilje pa je upravičeno zgolj v zelo omejenih okoliščinah – v bistvu zgolj in samo takrat, ko je treba zavarovati nedolžne in če obstaja utemeljena verjetnost, da je mogoče le z nasiljem in na noben drug način popraviti krivico. Pravična vojna, o kateri je teoretiziral Akvinski, pooseblja to pojmovanje. Seveda so srednjeveški oblastniki pogosto kršili ta načela, a zanje se je verjelo, da jih zagovarjajo filozofske avtoritete, kot sta bila Platon in Aristotel, in da predstavljajo zahteve krščanstva. Rimljani, s tem pa tudi njihovi "novi" poznosrednjeveški interpreti, so to razumeli nekoliko drugače, kar je razvidno iz pričevanj njihovih zgodovinarjev (Livija in Tacita). Rimska republika je bila ekspanzionistična politična skupnost in četudi je senat (in državljani) načeloma zahteval razlog za vojno in se je neizzvano agresijo obsojalo, je militantni patriotizem pomenil, da je bila utemeljitev razlogov za vojno lahko zelo ohlapna. Upravičena je bila zlasti preventivna vojna, kar je pomenilo, da je bilo prav začeti vojno, čeprav ni bilo za to nobenega neposrednega razloga, a je bilo mogoče, da bi v ne preveč oddaljeni prihodnosti napadeno mesto ali država predstavljala grožnjo varnosti republike. Na splošno je Rim polagal več poudarka na vojaške vrline, kot so to počeli Grki. Seveda niso vsi »humanisti« – kot so imenovali tiste renesančne osebnosti, ki so svojo pozornost preusmerile od Boga in jo osredotočile na bolj zemeljske interesne domene – povzeli te rimske bojevitosti. Vendar je v »dolgem šestnajstem stoletju« prihajalo do sporov med naravnimi pravniki, ki so kot izhodišče ohranili sholastično pojmovanje skupnega interesa v miru in pravičnosti, in humanisti, ki so bili bistveno bolj naklonjeni partikularnim težnjam novih suverenih držav (Brown 2002, 30).

ne teži več h konceptualnemu preiskovanju zgodovine, ki bi se postavljalo kot norma za politično akcijo, temveč je nagnjena k celoviti relativizaciji zgodovinske izkušnje. Od tod izvira temeljni zahtevek pozitivizacije civilnega prava, ki se istoveti s celoto ukazov, katere določa suveren, ki je sam odraz povsem svobodne božje volje (Quaglioni 2004, 50).

Splošna zastavitev Bodinove izpeljave, utemeljene na razlikovanju med naravnim-božanskim pravom in civilnim pravom, postavlja novo definicijo "absolutne" oblasti, čeprav v veliki meri odraža takratno pravno-politično razpravo in sledi srednjeveški pravni doktrini. Zdi se, da je bil vsebinski premik, ki ga je Bodin napravil v odnosu do svojih virov, v dejstvu, da dejanje, ki ga srednjeveški pravniki štejejo kot povsem izjemno glede na običajno izvajanje oblasti, torej mejni primer, okrog katerega je treba postaviti posebne varovalke – čeprav pri tem v praksi ostane mejni primer – postane osrednja značilnost same suverenosti, njena posebnost (*diferentia specifica*) – gre za to, da uporaba polne oblasti oziroma celovita uporaba suverenosti, pomeni derogacijo navadnega prava (ibid.).

V luči te temeljne opazke – in kot korolarij Bodinove teorije o suverenosti – je treba brati njegovo definicijo absolutne oblasti, ki jo svojim naslednikom predaja kot filter dolge in kompleksne miselne tradicije: "S suverenostjo je mišljena tista absolutna in trajna oblast, ki je lastna državi". S tem, ko je Bodin svojo definicijo razvejal, je lahko prepoznal bistvo absolutne oblasti v sposobnosti derogacije civilnih zakonov, v pravno nepogojevanem značaju suverenosti in v omejitvah, ki jih postavlja božansko-naravno pravo: „absolutna oblasti ni drugega kot derogacija civilnih zakonov, ki se ne more toliko razširiti, da bi ogrožala božanske zakone“ (Bodin v Quaglioni 2004, 51). Torej „suverenost, ki je vladarju podeljena z določenimi obveznostmi in pod določenimi pogoji, v resnici ni suverenost, niti ni absolutna oblast, če takšni pogoji niso božanski in naravni zakoni“. Zato vsako pravno koncepcijo absolutne oblasti, ki tej ne priznava njenih "ustavnih" omejitev v božanskem in naravnem zakonu ter v "zakonih kraljestva" (torej v temeljnih zakonih *običajnega* značaja), razglasi za varljivo, kateri je usojeno, da se izteče v čisto abstrakcijo, ki je nujno lažna in daleč od resničnosti suverenosti. „Če trdimo, da ima absolutno oblast tisti, ki ni podvržen nobenemu zakonu, ne bomo nikoli našli suverenega vladarja, ki bi ustrezal temu vzorcu: za vse vladarje na zemlji veljajo naravni in božanski zakoni, poleg različnih človeških zakonov, ki so skupni vsem narodom“ (Bodin v Quaglioni, ibid.).

V tej paradigmi je izjemno pomembno odločno zavračanje vsake težnje po samoomejevanju ali samo-obvezovanju suverene oblasti. Pravna norma je takšna, kot je, ker

svoje subjekte – naslovnike sankcioniranih ukazov – zavezuje. Ni si mogoče realistično zamisliti nobene pravne norme, ki bi bila po naravi *dogovorna*, če pri tem ne domnevamo hkrati tudi (raz)deljene suverenosti, torej suverenosti, ki se deli na dvoje, pri čemer pa suveren ni zares suveren, če pristane na to, da se zaveže svojemu zakonu ali zakonu svojih prednikov, predvsem v tisti sakralizirani obliki politične zaveze, ki jo predstavlja zaprisega. Ta pri Bodinu postane znamenje enosmerne zaveze – subjektov v odnosu do oblastnikov, do te mere, da zanika, da bi se lahko vladar kadarkoli zavezal na takšen način v odnosu do svojih podanikov, če ne pod pogojem, da gre pri tem nujno za krivo prisego, s čimer pa se vladar prekrši proti božanskemu zakonu in svoji neizbežni podrejenosti bogu (Quagliani 2004, 51).

Bodinova teorija je pozneje, skupaj s tistimi, ki so jih oblikovali Machiavelli, Hobbes²⁴ in drugi, za katere so sicer značilni nekoliko drugačni poudarki, služila utemeljevanju in opravičevanju suverene oblasti in uporabe sile ter kot takšna postala konstitutivni element izvajanja same suverenosti. Ugotovitev, da sila je ali lahko postane *ultima ratio* politike seveda ni (bila) nova, saj sta to opazila že Sv. Avguštin in pred njim Trazimah, vendar se z Bodinom in (zlasti) Machiavellijem (2003) politika proslavi kot uporaba sile *par excellence*. Pojavi se nova opredelitev politike kot izvajanja sile na najvišji ravni in dojemanje države kot (predvsem) organizacije nasilja (ki jo zgolj morebiti brzda

²⁴ Hobbesov pristop se od Bodinovega nekoliko razlikuje, saj poskuša potrebo po suvereni oblasti izpeljati iz samouničevalnih učinkov svobode posameznikov v naravnem stanju – zloglasne »vojne vseh proti vsem«. Pri njem pride do izraza razlika med takratnimi razmerami v Bodinovi Franciji oziroma na kontinentu in tistimi v Hobbesovi Angliji, saj ta poskuša z izrazem suverenosti zajeti nekoliko drugačno problematiko – namreč, vprašanje reda v »povsem politični« državi, ki jo sestavljajo posamezniki, enaki pred zakonom. Tukaj se odrazi drugačen angleški družbeni razvoj, saj se tamkajšnja država ni soočala z enakimi ovirami fevdalne razkosanosti, kakršne so veljale za Francijo, ampak je že zelo zgodaj dosegla učinkovito pravosodno in zakonodajno centralizacijo ter je bilo tam bistveno bolj razširjeno lastništvo zemlje v rokah plemstva. V teh pogojih je unitarna država lažje postala javna »politična« dopolnitev nastajajočega zasebnega »gospodarskega« načina pridobivanja presežne vrednosti (Rosenberg 1994, 137). Glede Machiavellija Jacques Derrida (2008, 123-4) izpostavlja njegovo poudarjanje uporabe sile s strani vladarja in opozarja na navedek, da »se je mogoče boriti na dva načina, z zakoni in s silo«. Prek tega pride do sklepa, da Machiavelli v svoji izpeljavi izhaja iz vojnih razmer in ne iz miroljubnega upravljanja mesta, »ne govori o tem, kako naj vladar običajno izvaja oblast, temveč izhaja iz vojnih razmer, ki se mu zdijo bolj pomenljive, primerne in bolj paradigmatične za zajemanje bistva vladarjevega poklica – poznati odziv ali odgovor, ki se ga namenijo sovražniku, obravnavati drugo mesto kot sovražnika«. Po mnenju Roba Walkerja (1993, 62) Machiavelli in Hobbes predstavljata dva bistvena vidika tega prehoda v moderno. Machiavellija se povezuje z uveljavitvijo posvetnih vrlin (*virtu*) v *polisu* oz. mestni državi proti univerzalističnim zahtevam krščanstva, zasukom avguštinskega vrednotenja časa in večnosti, možnostjo vzpostavitve skupnosti vrlin (*virtu*) v času, ki se razbere iz prostorske oblike kneževine ali republike. Klasična koncepcija vrline pri Machiavelliju (2003) še vedno poudarja nujno naključen in morebiti korumpiran značaj vseh političnih skupnosti, ne glede na to, kako uspešen je vladar ali republika pri odzivanju na »nevarne čare usode«. Hobbes je nasprotno postal simbol poskusov urejanja konfiguracij oblasti znotraj države s sklicevanjem na univerzalističen in večni razum. Kjer se Machiavelli ukvarja s samo možnostjo vzpostavitve posebne politične skupnosti, se Hobbes lahko ukvarja z vprašanji o tem, kako bi bilo mogoče avtoriteto in obveznosti v posebni politični skupnosti uskladiti z univerzalističnim sklicevanjem na galilejevsko znanost in/ali krščansko teologijo.

pravo), ki predstavlja prelom s prejšnjo perspektivo, prevladujočo v srednjeveški politični teoriji pa tudi v misli Aristotela, Platona in stoikov, katera ni vključevala razcepa med izvajanjem politike ter znanjem in zasledovanjem dobrega. Absolutistične monarhije pa so bile tiste, ki so koncept suverenosti oblikovale tako, da je legitimiral njihovo zatrtje konkurenčnih centrov moči znotraj države. Bodin, pozneje pa tudi Hobbes, razvijeta pojmovanje družbe, ki v veliki meri spodkopava oziroma izpodriva srednjeveško razumevanje družbe. Prevlada pojmovanje, da mora družbo, če hoče ta sploh obstajati, držati skupaj suverena oblast, torej oblast, ki je nič drugega ne omejuje. S tem se vrne enačenje družbe z njeno politično organizacijo in to v obliki, ki je nedvoumno naklonjena despotizmu (Taylor 1995, 70).

Povedano drugače, nastanek moderne države in njena utemeljitev na konceptu suverenosti je pravzaprav prehod od enega sistema vključevanja in izključevanja v drug takšen sistem:

Za ohranitev države je izjemno pomembno, da se pravica do suverenosti nikoli ne podeli subjektu, toliko manj tujcu, saj bi mu to zagotovilo izhodišče, na katerem bi sam postal suveren (Bodin, cf. Jackson 2007, 47).

Na območju srednjeveške Evrope je krščanska skupnost sicer poznala meje med različnimi političnimi domenami, vendar so te meje obstajale v kontekstu, kjer je bila prevladujoča in vseobsegajoča identiteta načeloma univerzalna in religiozna. Posameznikov se ni spodbujalo, da bi razmišljali o svoji drugotni identiteti kot o naravni oziroma takšni, ki posreduje več od omejenih in pogojenih moralnih obveznosti. Vladarji so vladali, kjer so lahko, in poskušali razširiti svojo oblast, pogosto nasilno. Vendar pa se je vpliv cerkve – ta je bil tako materialen kot duhoven, saj so imele cerkvene ustanove v lasti velik del bogastva celine – v veliki meri izvajal tako, da bi omejeval obseg konflikta, ki je iz teh razmerij izhajal, kar je bilo pogosto tudi uspešno. Kakopak je tudi samo krščanstvo temeljilo na razlikovanju med kristjani in nekristjani, srednji vek pa so zaznamovale vojne s pogani, pogromi proti Judom ("notranjemu sovražniku") in boj z islamom (Brown 2002, 21).

Vseeno pa te delitve med tistimi znotraj in tistimi zunaj niso bile tako zelo ostre, kot je to veljalo v antičnem grškem svetu.²⁵ Bilo je mogoče prečkati meje in to se je tudi počelo – s

²⁵ V antični Grčiji so na primer jasno razlikovali med *Grki* in barbari. To razlikovanje je temeljilo na religiji, kulturi in verjetno zlasti na jeziku (barbari so bili imenovani tako ravno zato, ker niso govorili pravilno, t.j.

prekrstitvami ali odpadništvom – svoj prostor v postavitvi stvari pa so imele tudi nekatere zunanje skupine; Judje so na primer imeli pomembno vlogo v krščanski teologiji (kot ljudstvo, ki je zavrnilo mesijo) in njihova postopna spreobrnitev je bila pomemben dolgoročni cilj. S tem hočemo prikazati, da ni nič neizbežnega in še manj naravnega pri razumevanju sistemov vključevanja in izključevanja, ki jih je implicitno ali eksplicitno spodbujala (zahodna) politična teorija v zadnjih treh ali štirih stoletjih – torej od konca srednjeveškega krščanskega sveta. Zgodba o nastanku moderne države ter uveljavitvi in razširitvi z njo povezane suverenosti je torej zgodba o prehodu (tranziciji) iz enega sistema vključevanja in izključevanja v drugi. V srednjeveškem svetu je bilo ozemlje pomembna, vendar nikakor ne edina in niti ne najpomembnejša podlaga vključevanja in izključevanja. Z nastopom *vestfalskega sveta* ozemlje postane zagotovo najpomembnejša in za nekaj časa domala tudi edina podlaga za to (Brown 2002, 22).

4.3 Vestfalski sistem in moderna država

Tradicionalni mednarodni sistem s številnimi značilnostmi, ki so še danes aktualne, pogosto imenujemo vestfalski sistem po mirovnem sporazumu iz leta 1648, ki je reorganiziral državo kot vrhovno suvereno oblast na teritoriju znotraj njenih meja. Ta sporazum je bil usmerjen v odpravljanje transnacionalnih prizadevanj cerkve po politični avtoriteti. Odtlej se na vzajemno spoštovanje suverenosti s strani držav gleda kot na konstitutivno načelo (mednarodnega) sistema (držav) (Zacher 1992, 59).

Vestfalski sistem je z evropeizacijo sveta, ki jo je poganjal pospešen razvoj kapitalizma, postal globalen. Kapitalistični sistem se je najprej ukoreninil v Evropi, vendar je bil že od svojih začetkov v italijanskih mestnih državah in trgovskih središčih evropskih obalnih mest ekspanziven transnacionalen ekonomski red. Četudi je bil v svojem dosegu globalen, vestfalski sistem ni porodil globalnega sistema reda. Politična ureditev, ki se je porodila iz njega je (bila) zelo odvisna od samih držav. V tem sistemu se država šteje za neodvisno od drugih, njene odnose z drugimi pa pogojujeta tako sila kot morala. Kot takšen

grško, je pa njihov govor zvenel nekako kot »barbar«). Vendar pa na grška mesta to razlikovanje ni pretirano vplivalo. Biti Grk je prineslo le malo prednosti prebivalcem mest, ki so bila prepuščena na milost in nemilost kateremu od velikih igralcev v peloponeških vojnah, kar so na svoji koži občutili Melanijci. Razlogi za to nevarnost odnosov med mestnimi državami so nemara ravno tako zakoreninjeni v sistemu vključevanja/izključevanja, in sicer v plemenskemu sistemu, ki je imel prednost pred razlikovanjem med Grki in drugimi. Mesta so sestavljale razširjene sorodstvene skupine, ki so imele določene skupne religiozne obrede in morebiti zavezanost določeni politični obliki. Onkraj te razširjene bratovščine se je kulturna bližina utegnila priznavati, vendar so na njeni poti stale moralne obveznosti (Brown 2002, 20).

postane izvor sistema mednarodnega prava, vendar to ni pravni sistem, ki bi ga vedno spoštovale in uveljavljale države, ki so mu bile podvržene. To pa zato, ker je suverena država v srcu vestfalskega sistema, kar implicira, da so imeli voditelji držav proste roke, ko so dajali prednosti drugim prioritetam in zasledovali cilje svojih politik bolj kot pa spoštovali pravila mednarodnega prava. Posledica tega je, da v tem sistemu pravo deluje samo delno in nepopolno. Deluje med državami, ki ga želijo spoštovati (Rosenberg 1994; Benko 1997).

Rob Walker (1993, 117) glede tega opozarja na – po njegovem – ključen vidik vestfalskega miru, ki sicer odraža le trenutek v dolgotrajnejšem procesu, je pa zato del prestrukturiranja političnega prostora in spremembe načina razlikovanja, pa tudi preoblikovanja odnosa med univerzalnim in pluralnim. V tem procesu se legitimacija enotnosti (identitete) umakne legitimaciji različnosti, pri čemer različnost postane temelj za absolutno izključevanje. Načelo različnosti, ki ga pooseblja nastajajoča ozemeljska država, spodkoplje načelo enotnosti, ki je bilo zajeto v krščanskem univerzalizmu. Nemara je šlo pri tem zgolj za spremembo v poudarkih, vendar je imela ta sprememba daljnosežne posledice. Odtlej se načelo identitete (enotnosti) in univerzalistična prizadevanja pojavljajo zgolj znotraj držav, v mednarodni politiki pa ni več prostora za univerzalistične trditve, saj ta postane prostor razlikovanja. Od takrat dalje to postane bistveni temelj odnosov med politično teorijo države in civilne družbe ter teorijo o odnosih med državami. Obenem pa je to tudi točka, na kateri je mogoče razumeti specifično pojavnost moderne države kot ključnega posrednika med sklicevanji na identiteto (enotnost) in sklicevanji na različnosti (Walker, *ibid.*).

Akterji v vestfalskem sistemu so suverene države – ozemeljske politične skupnosti, katerih vladarji ne priznavajo sebi enakih doma in ne nadrejenih v tujini. Z izjemo izrednih ter zelo omejenih in redkih okoliščin posamezniki nimajo položaja v takšni mednarodni družbi. Države so pravno enake in se razlikujejo v svojih zmogljivostih (velike sile, srednje sile, male sile), vseeno pa imajo v mednarodni družbi enak položaj, kar pomeni, da je norma neintervencije osrednjega pomena – noben suveren nima pravice do vmešavanja v zadeve drugega. Nenapadanje je torej ravno tako norma sistema, vendar imajo države pravico braniti se neposredno, ali prek izpeljave, tako da delujejo kolektivno za preprečevanje, da bi katerakoli med njimi dosegla dominanten položaj (Brown 2002, 22).

Kot ugotavlja Kratochwill (1989, 252), enaka suverenost (suverena enakost) postane ključna značilnost mednarodne arene s tem, ko navznoter (držav, družb) odpravi "anarhijo" srednjeveške družbe, in sicer tako, da vse njene člane naredi za "subjekte" osrednje avtoritete

(jih tej podredi). Za suverenost, zamišljeno kot ekskluzivni notranji red/oblast (*dominium*), pa je nujno, da vzpostavi tudi odnose med "subjekti suverene avtoritete". Pri tem je povsem nenamerno, da se ti subjekti konceptualizirajo, kot da so po svoji naravi pravni, t.j. kot nosilci ali imetniki pravic in torej enakega pravnega statusa. Že od svojega nastanka je ta sistem držav skupaj držal *jus gentium*, ki je povezoval neodvisne države enake suverenosti (Ferrari Bravo 2001, 331).²⁶

Po mnenju italijanskega zgodovinarja prava Diega Quaglioni (2004, 3) je ideja suverenosti v svoji izvorni postavitvi povezana z oblikovanjem moderne države in predstavlja potrditev naslednjih načel: (1) avtonomije političnega kot prostora odločanja v zadnji instanci, (2) njegovo hegemonijo nad ostalimi sferami družbenega in gospodarskega življenja, (3) dominacijo nad usodo neke nacije/naroda, v kolikor je suverenost vezana na teritorialno državo ali narod, in (4) obstoj demokratične legitimnosti v odnosu do pojma ljudske suverenosti.

Pri takšnem poskusu definicije gre pravzaprav za povzetek ne tako davne doktrinarne tradicije, po kateri je suverenost v svojem bistvu vrhovna ukazovalna oblast (na temelju postulata, ki je v svojem bistvu *imperativističen*, ta prevzema funkcijo hierarhizirajočega kriterija oblasti). Iz tega postulata posledično izhajajo kolorali(ji) izključnosti in neizpeljivosti suverene oblasti (suverenost je izvirnega značaja in ni prenosljiva ali deljiva na subjekte, ki niso nosilci vrhovne ukazovalne oblasti). V širšem ideološkem horizontu je torej suverenost instrumentalna za "realistično" koncepcijo oblasti, saj na ravni prava legitimira dejanskost – utemeljuje samo sebe. Lahko bi rekli, da oblast utemeljuje oblast, pravo pa pride vedno pozneje, ko dozori realnost, da zaobjame in poda institucionalno obliko že obstoječemu. V tem smislu se koncept suverenosti razume ravno kot zelo močan teoretski instrument za afirmacijo moderne države, kot „najbolj prefinjeno orožje za premagovanje vseh mogočih uporov od spodaj“, ki ureja tudi ločitev države od družbe, katera „ni več gospodar svojega *ius*-a“ (Quaglioni, *ibid*).

Četudi obstaja široko soglasje o tem, da suverenost ostaja nepogrešljiv atribut moderne države ter da ni mogoče govoriti o suverenosti pri predmodernih oblikah politične oblasti, o natančni povezavi med državo in suverenostjo ni tako enotnega mnenja. Ena od

²⁶ Kot ugotavlja Ferrari-Bravo (2001, 331), so k vzpostavitvi pravega sistema prispevale tudi kombinacije (ki se skozi zgodovino spreminjajo) hegemonskih odnosov in (vzajemnih) ravnotežij moči.

mogočih interpretacij je, da sta država in suverenost dve plasti iste medalje – suverenost je tisto, po čemer se moderna država razlikuje od njenih predmodernih fevdalnih predhodnic in od porajajočih se postmodernih oblik politične oblasti. Alternativni pogled pa bi bil, da je suverenost povezana z vsemi oblikami politične organizacije – imperiji, fevdalnimi sistemi, političnimi družbami držav, absolutističnimi državami ali modernimi državami (Grande in Pauly 2005, 9). Tukaj postane pomembna daljša razprava, ki smo jo v tem poglavju namenili predmodernim oblikam politične organizacije, saj nam omogoča presojo in opazovanje putativnih transformacij javne oblasti skozi čas in v sodobnem svetu ter ohranjanje koncepta suverenosti – kar je bistveno – v njegovem pravem evolucijskem in primerjalno-zgodovinskem konceptu. Prakse, izrazi in celo teoretična konceptualizacija suverenosti so se skozi čas spreminjali. V pričujočem delu se ukvarjamo ravno s temi spremembami in njihovo usmeritvijo v sodobnosti.

Leta 1576 si je Jean Bodin suverenost zamišljal kot absolutno in ekskluzivno. Po njem je vsako sprejemanje morebitnih drugih oblasti na istem ozemlju nujno vodilo v uničenje dejanske suverenosti. Ker je bila takšna zasnova že v izhodišču "nerealistična", saj celo v absolutističnih državah navadno srečamo delitev dela pri pripravi zakonov in njihovem izvajanju, je Bodin poskušal to težavo rešiti z ločevanjem med načelno suverenostjo, ki je bila osredotočena v rokah oziroma v osebi cesarja in vlade, ter dejansko delitvijo in organizacijo suverenosti v praksi (Ibid.).

Bodinova toga konceptualizacija je bila predmet številnih razprav, še pomembneje pa je, da se je znatno spreminjala. S tem, ko je absolutistično državo nadomestila ustavna država in to pozneje demokratična država, se je suverenost v praksi skozi čas temu prilagodila. Diskurzivni razvoj in dejansko pojavljanje novih oblik države sta dialektično napredovala. Zastavitev *parlamentarne suverenosti* v Angliji, Rousseaujev koncept *ljudske suverenosti* (ki osišče oblasti prenese s cesarja na ljudstvo) in Webrov koncept *državne suverenosti* (ki suverenosti ne pripisuje niti cesarju niti ljudstvu, temveč sami državi), so vsi pripomogli k oblikovanju ideoloških temeljev za določene (nepovezane) moderne države (Ibid., 10).

Suverenost dejanskih držav s spremembami notranje organizacije politične oblasti ni postala bolj ali manj relevantna ali pomembna. Različne oblike vlade so se izkazale za povsem združljive z idejo suverenosti, ki je bila v obdobju po Bodinu primerno omehčana. Lahko bi rekli, da je to omehčanje postalo bolj očitno v času sklenitve vestfalskega miru, na katerega običajno gledamo kot na odločilno obdobje pri opredelitvi državne suverenosti.

Vendar pa številna zgodovinska dejstva kažejo nasprotno, in sicer, da je do uveljavitve "trše" različice državne suverenosti, ki se običajno povezuje z vestfalskim mirom, prišlo šele po francoski revoluciji in s krepitvijo nacionalističnih ideologij med industrijsko revolucijo v devetnajstem stoletju. Preučevanje svetega rimskega cesarstva in njegove dediščine v Evropi kaže mehko in porozno prehajanje okrog suverene oblasti za časa Bodina, njeno utrditev pred približno dvema stoletjema in postopno vračanje k zgodnejšim normam po svetovnih vojnah v dvajsetem stoletju. Tudi nedavne konstruktivistične študije državne suverenosti na splošno napeljujejo na tovrsten sklep (Bartelson 1995; Kratochwil 1989).

Na podlagi predpostavke, da so moderne države dejansko integrirane v vseobsegajoč sistem držav, lahko razvijemo natančnejšo predstavo suverenosti, ki temelji na naslednjih štirih domnevah:

Prvič. Ločevati je treba med notranjo in zunanjo suverenostjo. Notranja se nanaša na odnos med državo in družbo (avtonomija države glede na družbo), medtem ko se zunanja suverenost nanaša na zunanje odnose države v mednarodnem sistemu (neodvisnost države od drugih držav). V obeh pogledih suverenost ni zgolj produkt zmožnosti legitimne uporabe sile, temveč posledica *medsebojnega priznavanja*. Pomembno je razlikovati ta dva vira priznavanja – če se notranja suverenost zanaša na konsenz znotraj meja države, je predpostavka zunanje suverenosti priznanje drugih držav. Merila za takšno priznavanje se skozi čas drastično spreminjajo in ni nujno, da obe dimenziji priznavanja zlahka soobstajata. Številne države so uživale mednarodno priznanje ne da bi dosegle konsenz doma (razni avtoritarni režimi ali propadle države, kot na primer Somalija). Obstajajo pa tudi primeri političnih avtoritet, ki kljub veliki podpori doma niso bile priznane s strani drugih držav.

Drugič. Suverenost je mogoče deliti in preoblikovati, ne da bi izgubili njeno substanco. Na tej podlagi lahko pristajamo na možnost notranjega preoblikovanja suverenosti in nastanka novih institucionalnih oblik – oboje je mogoče v različni meri zaslediti v različnih fazah razvoja modernih držav. Ideja, da je mogoče suverenost deliti in spreminjati, je ena od domala najpomembnejših inovacij v moderni politični filozofiji. Kar zadeva notranjo suverenost države je bila posledica ta, da so nove institucionalne ureditve za horizontalno in vertikalno delitev politične oblasti, kot sta delitev ustavnih oblasti in federalizem, postale legitimni izrazi suverenosti.

Tretjič. Dve dimenziji suverenosti – notranja in zunanja – se lahko razvijeta ločeno ena od druge. To pomeni, da ni nujnega sovpadanja med različnimi fazami njenega razvoja.

Četrtrič. Čeprav imata lahko notranja in zunanja suverenost ločene poti razvoja, obe dimenziji vseeno ostajata medsebojno odvisni.

Glede na to, da imata lahko notranja in zunanja suverenost ločene, dasiravno soodvisne poti razvoja, lahko prepoznamo različne empirične pojavnosti v zgodovini razvoja suverenosti. Grande in Pauly (2005, 12) navajata naslednje:

- absolutistična država (sedemnajsto in osemnajsto stoletje), ki sta jo zaznamovali koncentracija in centralizacija suverene oblasti in varnostnih funkcij;
- ustavna država (devetnajsto stoletje), ki jo je zaznamovala razpršitev suverene oblasti med lokalne oblasti, ustave in pravne predpise;
- nacionalna država (devetnajsto stoletje), ki jo je zaznamovala integracija domačega prebivalstva prek predstave skupne zgodovine, jezika, družbeno-kulturnih verovanj in doktrin o nacionalni varnosti;
- demokratična država (devetnajsto in dvajseto stoletje), ki jo je zaznamovala premestitev osišča suverenosti z vladarjev na vladane – v bistvu gre za nastanek ljudske suverenosti;
- država blaginje (dvajseto stoletje), ki jo zaznamujejo razširjene funkcije suverene oblasti, vključno z mnogo širšo opredelitvijo odgovornosti za varnost državljanov.

V luči povedanega gre razumeti poskuse različnih avtorjev, da bi opredelili načela, ki so doslej opredeljevala moderno državo, in sicer z izhodiščem v suverenosti in posledicah, ki jih ima ta koncept za razmerja med družbo in oblastjo v dani politični skupnosti oziroma na omejenem ozemlju.

Nemara je najpomembnejši poskus Maxa Webera (1978, 55), ki za temeljni – čeravno ne vedno tudi najbolj izpostavljen – vidik moderne države postavi njen monopol nad uporabo sile. Moderna država se od poprejšnjih oblik avtoritete razlikuje predvsem zaradi svoje sposobnosti koncentriranja, institucionalizacije in reguliranja uporabe prisile, česar ni bilo mogoče zaslediti v predmodernih družbah. Moderna država je skratka omejila in "civilizirala" uporabo sile v družbi, ta proces pa je mogoče začrtati na podlagi štirih načel, ki eksplicitno ali implicitno sodijo tudi v opredelitev moderne družbe:

1. Načelo suverenosti. Monopol legitimne uporabe sile implicira suverenost. Suverenost koncentrira legitimno pristojnost uporabe sile v neki družbi v rokah javne avtoritete in s tem izključi posameznike, skupine in organizacije iz aktivnega sodelovanja pri legitimni uporabi sile.

2. Načelo teritorialnosti. Ozemlje omejuje izvajanje avtoritete na ozemlje države. Pristojnost legitimne uporabe sile s strani države torej ni razširjena onkraj njenih ozemeljskih meja, razen v primeru samoobrambe.

3. Načelo racionalne legitimnosti. Racionalna legitimnost zahteva, da mora biti politična avtoriteta nujno (četudi ne izključno) utemeljena na formalnih pravilih in skladnemu, kodificiranemu pravnemu redu, ne pa na tradiciji ali božji milosti.

4. Načelo birokratske institucionalizacije. Birokratska institucionalizacija zagotavlja, da se suverena oblast na danem ozemlju izvaja stalno, zanesljivo in uniformno.

Moderna država je ta štiri načela posvojila in to je v veliki meri pripomoglo k njenemu uspehu – v primerjavi z ostalimi oblikami avtoritete – in njeni stabilnosti. Poleg tega je v dvajsetem stoletju moderna država postala edina legitimna oblika institucionalizacije politične avtoritete. Seveda so se ohranile tudi druge oblike upravljanja, vendar so bile podrejene oblasti države. Učinkovitost in legitimnost teh drugih oblik političnih skupnosti je bila odvisna od tega, ali so jih priznale države ali mednarodne organizacije, ki so vključevale države (Grande in Pauly 2007, 8).

Podobno kot Weber tudi McGrew (1997, 3; Cf. Pikalo 2003, 83) izolira štiri načela, ki po njegovem uravnavajo razmerje suverenost-država in so se razvila v zadnjih treh stoletjih od uveljavitve vestfalskega sistema. Če je Webrova opredelitev in razvrstitev načel nekoliko bolj vsebinska – opredeljuje lastnosti, katere naj bi izpolnjevale moderne države, da bi jih lahko obravnavali kot takšne, pa je razumevanje teh načel pri McGrewu bolj formalne narave:

1. Teritorialnost. Države imajo določene ozemeljske meje, ki pomenijo tudi meje njihovega pravnega reda in obsega politične oblasti. Teritorialnost je temeljno načelo moderne politične organizacije in pomeni, da je človeštvo razdeljeno v politične enote z ločenimi in trdno določenimi ozemlji.

2. Avtonomija. Države lahko urejajo svoje notranje ali zunanje zadeve na način, ki si ga same določijo, brez vsakršnega zunanjega vmešavanja ali nadzora.

3. Suverenost. Iz načela avtonomije se je začelo postopno razvijati načelo suverenosti. Znotraj določenih ozemelj je država najvišja oblast. Ima nedeljivo in izključno pravico vladanja in predstavlja najvišji vir pravne in politične avtoritete nad ljudmi, ki živijo na določenem ozemlju. Ta najvišja avtoriteta ima pomembno lastnost, tj. da je nedeljiva, kar z drugimi besedami pomeni, da na določenem ozemlju ne moreta obstajati dve najvišji avtoriteti. Tako je danes človeštvo razdeljeno na suverene države, ki ne priznavajo politične ali pravne avtoritete nad njimi.

4. Pravnost. Odnose med suverenimi državami regulira mednarodno pravo, toda samo v obsegu, na katerega pristanejo države same. Ne obstaja namreč višja pravna avtoriteta od države, ki bi lahko državljanom nalagala morebitne naloge.

Če v sodobnosti prihaja do temeljnega preoblikovanja moderne države, bi pričakovali, da to v temelju vpliva na omenjena konstitutivna načela. Rekonstitucija javne oblasti bi namreč morala pomeniti erozijo, spremembo in preoblikovanje načinov, na katere se izražajo ta temeljna načela moderne državnosti. Spremembe določenih držav se seveda lahko razlikujejo v obsegu in dosegu. Te spremembe so lahko omejene na eno od teh načel ali vključuje vsa načela hkrati. Mislimo lahko tudi vsaj dve vrsti sprememb: notranje spremembe načel moderne državnosti ali njihovo nadomeščanje z drugimi načeli politične oblasti. Prva vrsta sprememb bi napeljevala na preoblikovanje prepoznavnih oblik države in bi bila bržkone postopna. Spremembe druge vrste pa bi napeljevale na prehod v določeno obliko postmoderne konfiguracije politične oblasti.

4.4 Notranja in zunanja razsežnost suverenosti

Kot mogoče najbolj jasno ugotavlja Gordon Graham (1997,11) je „suverenost osrednji politični koncept“. V bistvu to pomeni, da je politično telo suvereno v kolikor ima samo toliko avtoritete, da „lahko zadnje sprejema odločitve, da ima – kot bi lahko rekli – zadnjo besedo. V kolikor je neko politično telo podrejeno avtoriteti nekega drugega telesa (npr. občinski svet nasproti državnemu parlamentu), to ni suvereno. Nima zadnje besede“. Če poleg tega upoštevamo Rosenbergovo (1994) analizo, postane jasen strateški odnos modernih zahodnih družb s politično obliko države. To nas namreč napelje na misel, da je treba suverenost zgodovinsko razumeti kot obliko političnega oblasti, značilne za kapitalizem. Nadalje domneva, da te strateške povezave (med kapitalističnimi odnosi produkcije in suvereno obliko države) podpirajo svojstveno obliko moderne mednarodne oblasti – in pravzaprav

pojasnjujejo, kako lahko globalni sistem nacionalnih držav sploh obstaja. Razmišljanje, ki iz tega sledi, se potemtakem ponuja samo po sebi. Kaj sledi, ko mora kapitalizem za svoje lastno preživetje preseči na suverenosti izgrajene koncepte oblasti in reda, tako na polju mednarodnega kot notranjega?

Če povedano sintetiziramo, lahko sklepamo, da v kontekstu notranje strukture politične družbe koncept suverenosti implicira verovanje, da obstaja absolutna politična oblast nad skupnostjo. Če to uporabimo za probleme, ki se pojavijo v odnosih med političnimi skupnostmi, je ta rabljena kot antiteza tega argumenta – načelo, da v mednarodnem, preko in onkraj množice, ne obstaja nobena vrhovna oblast – postaneta ti dve predpostavki komplementarni. Gre za notranji in zunanji izraz iste ideje (Bartelson 1995, 16-17).

Suverenost ima – kot rečeno – notranjo in zunanjo dimenzijo. Njene zunanje lastnosti so posredno in/ali neposredno povezane s (prevladujočo) ureditvijo v okolju, torej v mednarodnem sistemu. Navkljub številnim avtorjem, ki so se v preteklem desetletju ukvarjali s procesi globalizacije in poskušali podati različne razlage njenega vpliva na mednarodni sistem držav, se nam delo Hedleya Bulla (1977) o izvoru, naravi in bistvenih potezah mednarodnega sistema zdi še vedno ključen, nadvse uporaben in popoln pregled problematike. Tako Bullovo razlago mednarodnega sistema kot družbe držav uporabljamo za nekakšno izhodišče pri našem poskusu definiranja oblike državne suverenosti in njenih sprememb v sodobnem svetu.

V učbenikih teorij mednarodnih odnosov srečamo skupno predpostavko, da mednarodni sistem izvira iz 17. stoletja in je bil vestfalski mir točka njegovega nastanka. Takrat pa še ne moremo govoriti o mednarodnem sistemu, še posebej če upoštevamo Bullovo (1977, 10) definicijo pojma sistem kot okolja, v katerem so „države v rednih stikih ena z drugo in kjer poleg tega med njimi obstaja dovolj interakcij, da je obnašanje vsakega nujnega elementa prisotno v kalkulacijah drugega, takrat lahko govorimo o oblikovanju sistema“. Sledi, da na eni strani države uveljavljajo – v odnosu do svojega teritorija in populacije – tisto kar lahko imenujemo notranja suverenost, kar pomeni nadrejenost vsem ostalim avtoritetam na danem ozemlju in nad dano populacijo. Po drugi strani uveljavljajo, kar lahko imenujemo zunanja suverenost, s katero je mišljena – ne nadrejenost ampak – neodvisnost od vsake zunanje avtoritete (Bull 1977, 8).

Z besedami Jensa Bartelona (1995, 17), ki poskuša zasledovati genealogijo tega koncepta, je treba poudariti vpliv teritorialne suverenosti na oblikovanje moderne države kot konstitutivnega elementa mednarodnega sistema držav. Nenazadnje je, po njegovem, suverenost načelo legitimnosti, ki je značilno za mednarodni sistem, ki je nastal v obdobju po srednjem veku. Na tej podlagi ugotavlja, da – na svojem vrhuncu – suverenost konotira unificirano politično stanje, vendar se izkaže kot neukrotljiva, ko se o njej razmišlja kot o nečem, kar je državam "notranje" ali "zunanje". Suverenost se kot koncept kaže „neodvisno od svojih instanc v domači ali mednarodni sferi. Namesto tega preči omenjena nivoja analize in se kaže kot pogoj za njuno ločevanje in neodvisnost – oblikuje ključno povezavo med anarhijo in hierarhijo“.

Z nastopom moderne torej suverenost – ob tem, da ohrani logiko neločljivosti – postane organizirajoče načelo politične realnosti in tudi našega razumevanja le te, načelo, ki politično realnost deli na etično nasprotujoče si domene, ki implicirajo druga drugo. Država se konceptualizira kot celota, sposobna asimilirati politične in družbene razlike v eni obliki, skupaj pa jo drži vrsta analognih odnosov, ki posredujejo med univerzalnim in partikularnim, med subjektom in objektom.

Tukaj je ključno razlikovanje med notranjo in zunanjo suverenostjo. Če jih upoštevamo kot navznoter suverene, države vedno že definira neka danost reda. Obstoj vseobsegajoče državne avtoritete nad danim teritorijem omogoča državam institucionalizacijo moralno ustreznih vrednot in načel, četudi to ni nujna posledica. Nasprotno, v post-vestfalskem evropskem sistemu držav, ki je bil globalno razširjen v dvajsetem stoletju, ni garancije reda, ker ne obstaja vseobsegajoča oblast. V mednarodnem kontekstu politični imperativ zasledovanja reda in izogibanja vojni vsebuje zavezo maksimiranju državnega interesa (definiranega kot moč). Države delujejo analogno Hobbesovim posameznikom v naravnem stanju, vendar brez možnosti družbene pogodbe. Ključno sredstvo mednarodne politike tako postane vzpostavljanje ravnotežja moči, ki bo zagotavljalo mir oziroma, če pri tem ne bo uspešno, zastraševanje in vojno (Hutchings 1999, 18).

Sklenemo lahko, da pravno-politični koncept suverenosti v širokem pomenu služi zaznamovanju oblasti, ki v zadnji instanci ukazuje v neki politični družbi in posledično, ločevanju te od drugih človeških združenj, v katerih organizaciji ne obstaja takšna vrhovna, izključna in neposredna (ne-izpeljana) oblast. Ta koncept je torej ozko vezan na koncept politične oblasti: suverenost hoče biti namreč pravna racionalizacija suverenosti, v smislu, da

preoblikuje silo v legitimno oblast, dejansko oblast v oblast po pravu. Suverenost se seveda oblikuje na različne načine, glede na različne oblike organizacije oblasti, ki so zvrstile skozi človeško zgodovino: v vseh lahko vedno zasledimo vrhovno oblast, četudi se potem ta utemeljuje ali izvaja na zelo različne načine (Quaglioni 2004, 4).

5 GLOBALIZACIJA

5.1 Tópos

5.1.1 Globalizacija kot diskurzivna krajina

Vprašanje svetovnega reda se že od konca hladne vojne, ko je za ekvivalent stabilnega svetovnega reda po funkciji skrbelo ravnotežje strahu, bolj ali manj neposredno in bolj ali manj pogosto zastavlja že četrto stoletje. V tem času se je v različnih družbenih disciplinah kot kontekst in pojasnjevalno orodje dvignila *globalizacija*, ki bi jo danes ob njeni vseprisotnosti v vlogi standardnega elementa pri obravnavi vsakovrstnih vidikov življenja lahko označili za *tópos koinós*. V okviru zelo različnih disciplin in teoretičnih razmišljanj (denimo sociologije, ekonomije, antropologije, politologije, mednarodnih odnosov, kulturnih študij in še česa) so jo uveljavila pionirska teoretiziranja v 90-ih letih 20. stoletja²⁷. Spričo njihove raznorodnosti in raznovrstnosti Ulrich Beck potem lahko ugotovi, kako je „Globalizacija [je] prav gotovo najbolj uporabljana – zlorabljana – in najredkeje definirana, verjetno najbolj napačno razumljena, najnebuloznejša in politično najučinkovitejša (udarna in sporna) beseda zadnjih in tudi prihodnjih let“ (Beck, 2003: 37).

Globalizacijo lahko teoretiziramo kot strukturo, proces ali epoho, a se zanjo vedno razume, da vključuje globoko preoblikovanje družbenih okoliščin. Vplivne razlage globalizacijo prikazujejo kot "zgoščenost prostor-časa" (Harvey 1989) ali kot rastočo prevlado "medcelinskih ali medregionalnih tokov in omrežij dejavnosti, interakcij in izvajanja oblasti" (David Held in drugi, 1999, 27). Drugi poudarjajo človeške vidike, saj naj bi globalizacija privedla do širokega priznavanja človeške skupnosti, ki v kozmopolitski maniri, kot si je to zamislil že Immanuel Kant (1937), zajema cel svet oziroma vzpostavlja svetovno družbo, ki predstavlja okvir za človeško dejavnost. Med bolj marksistično obravnavanimi razlagami se poudarja njen neoliberalen značaj, saj naj bi bilo poglavitno zgodovinsko gonilo neoliberalne ekonomske globalizacije uveljavitev razmer, v katerih bosta samo zasebni kapital in "trg" določala strukturo gospodarskega, političnega in kulturnega življenja ter alternativne vrednote ali institucije postavila v podrejen položaj (glej denimo Negri in Hardt 2003; 2005;

²⁷ Kot bomo videli v nadaljevanju, se Anthony Giddens šteje za neuradnega začetnika razprav o globalizaciji. Na seznam vidnejših avtorjev, ki nikoli ne bo mogel biti povsem izčrpen, pa velja ob Davidu Heldu in Anthonyu McGrewu – nanju se v pričujoči nalogi nekoliko pogosteje opremo – uvrstiti vsaj še Immanuela Wallersteina, Ulricha Becka, Antonia Negrija in Michaela Hardta, pa Saskio Sassen, Arjuna Appaduraia, Justina Rosenberga in številne druge.

2009). Nato najdemo tudi tiste, ki se poskušajo izmakniti ideološkim oznakam ter se – zlonamerno bi lahko rekli nekoliko *računovodsko* – osredotočajo na globalizacijo produkcije in na to, kako se podjetja, mreže in institucije prerazporejajo po globalnem prostoru in temu prilagajajo svojo organizacijo (Dicken 2003).

Številne postpozitivistične in feministične razlage poskušajo razširiti razpravo, a so obenem zadržane pri obravnavi globalizacije. Kljub temu so pogosto sozvočju z bolj vsakdanjimi interpretacijami. Marianne Marchand in Anne Runyan (2000) denimo v svojem pregledu "drugega vala" literature o mednarodni politični ekonomiji govorita o soglasju glede tega, da je kapitalizem opredeljujoča značilnost globalizacije, da so podjetja in finančni akterji njena glavna gonila, a je po njunem tehnologija ključni dejavnik, ki globalizacijo omogoča in k njej prispeva. Neoliberalna ideologija pa je pri tem odigrala osrednjo vlogo, saj je postavljala okvire in določala smer globalizaciji, kar je nato pustilo posledice na družbeni organizaciji. Prednost namenita izrazu globalno prestrukturiranje in s tem napeljujeta na to, da globalizacija vključuje niz večrazsežnostnih, večhitrostnih in večsmernih procesov. Prepoznata premikajoče se meje in pomene ter nato poudarita, da prevladujoče branje oziroma razlaganje globalizacije prikriva ustaljene vzorce ekonomskega, rasnega in spolnega izkoriščanja.

Kljub pomembnim razlikam v poudarkih in teoretičnem osredotočanju se torej zdi, da obstaja splošen konsenz glede osrednjih tem in analitičnih vprašanj, povezanih z globalizacijo. Eden od primerov je denimo vprašanje "deteritorializacije", pri katerem gre za to, da so na eni strani gospodarske dejavnosti postale digitalizirane, proizvodnja bolj fluidna, komunikacije trenutne, ljudje pa bolj mobilni, kar je na drugi strani pripeljalo do tega, da so tudi gospodarske, politične in družbene dejavnosti postale manj omejene. Globalno se nahaja izven fizičnih ali geografskih prostorov – nekako se izmuzne ozemlju. Po našem mnenju to enačenje globalizacije in deteritorializacije odraža določeno – navadno državno-centrično – opredelitev ozemlja. Prostorske ontologije, ki temeljijo na takšnih omejenih ozemeljskih logikah, so običajno nagnjene k temu, da geografske enote obravnavajo nekako tako, kot da obstajajo pred načini razmišljanja o njih in delovanja v zvezi z njimi (Amin in Thrift 2001).

Velik del tega teoretičnega početja je bil usmerjen v epistemološke premike, ki so se pogosto opisovali v izrazju vzročnih odnosov med globalizacijskimi pojavi in postmoderno. Nekateri avtorji to pripisujejo nastopu nove ekonomije, ki jo je omogočil "informacijski način proizvodnje", ki je ustvaril nov globalni "prostor tokov" oziroma "ekonomijo, ki je sposobna

v realnem času delovati v planetarnem obsegu". Za ta globalni prostor so značilni fleksibilna proizvodnja, fleksibilne politične identitete, porozne meje in spremljajoča splošna fragmentacija oziroma pretočnost temeljnih (utemeljitvenih) konceptov moderne – teritorialne nacionalne države in njene nacionalne družbe, nacionalnega gospodarstva in *raison d'état* (Perry in Maurer 2003, ix).

Globalizacijo je torej mogoče označiti kot diskurzivni *tópos*, ki je tako na popularni kot na akademski ravni v razumevanju sociokulturnih sprememb in kot središčna problematika družbene teorije nasledil razprave o moderni in postmoderni (denimo pri Giddensu). Gre za prostor razprave o alternativnih vizijah prihodnosti človeštva – "čarobnega" kraljestva, ki je bodisi utopično bodisi distopično. Če citiramo uvod enega vidnejših del o globalizaciji:

Globalizacija je od začetka 1990-ih postala vedno bolj vplivna paradigma v družboslovnih znanostih. V razumevanju sociokulturnih sprememb in kot osrednja tema družbene teorije je v zelo pomembnem smislu nasledila razprave o moderni in postmoderni ... [G]lobalizacijo velja razumeti kot že povsem uveljavljeno teorijo družbenih znanosti in ne kot nekaj, kar se šele uveljavlja ... Kjer so se marksistični predhodniki osredotočali na temporalne metanaracije o raznolikih prehodih iz fevdalizma v kapitalizem in nato socializem ... je treba po mnenju nekaterih teoretikov postmoderne k zgodovini pristopati kot do vzporednih nizov temporalnih prehodov od tradicije do moderne do postmoderne. Postmoderni se tukaj dejansko pripisuje status zadnje faze prevladujoče logike razvoja, kljub vsem obveznim homilijam, ki se namenijo kritiki razvoja. V tem kontekstu koncept globalizacije predstavlja pomemben premik v transmutaciji te temporalnosti v prostorske okvire (Featherstone in Lash 1995, 1).

Potemtakem globalizacija ni zgolj oznaka splošno sprejetega niza tehnološkega, ekonomskega, sociokulturnega ali političnega razvoja, ampak je skupek oziroma presek stekajočih se trditev o zgodovini sedanjosti in o naravi ravno tiste prihodnosti, ki jo določena sedanjost prinaša.

Kakopak ni naš namen dokončno razrešiti semantično ali ontološko razpravo o tem, kaj globalizacije je in kaj ta ni. Ravno tako se ne nameravamo odločati med tistim, kar je Pierre Bordieu poimenoval "mit o globalizaciji", in dokončno zgodovinsko resnico o globalizaciji. Kot namreč pronicljivo ugotavlja Nikolas Rose (1996, 354) so "učinki resnice" globalizacijskega diskurza pravzaprav "neodvisni od tehtnosti analize". Do globalizacije

oziroma diskurzov o globalizaciji bomo namreč v pričujočem delu pristopali kot do intelektualnega okvira, ki omogoča razmišljanje o realnosti kot o kraju praktične aktivnosti, kjer se področja vladnosti sestavljajo, kjer je skozi jezik mogoče o njih razmišljati in se z njimi spoprijemati.

5.1.2 Evolucija razprav o globalizaciji

Če pogledamo na razvoj globalizacijskih študij od poznih 80-ih let 20. stoletja je nemudoma jasno, da so bile v razvoj diskurzivnih formacij, ki tvorijo sedanjo krajino, vključene številne teme. Vseeno je mogoče poudariti štiri momente v teoretični formulaciji, ko se diskurzi osredotočijo na določene elemente, ki strukturirajo postavljene artikulacije. Te momente si lahko predstavljamo kot valove, ki vzniknejo, ko se artikulacije podobne vrste namnožijo in preučevanje globalizacije strukturirajo okrog določenih vsebin. Te valove sicer navajamo v nekem zaporedju, kar pa ne pomeni, da so se kronološko (ali linearno) tako tudi pojavili. Z izjemo prvega, ki bi ga lahko označili za začetek globalizacijskih študij, se ostali prekrivajo in prepletajo ter izginjajo in se potem znova pojavljajo v drugih trenutkih. Zato velja omeniti, da ti valovi, kot jih predstavljamo tukaj, niso zaključene celote. Bolj kot to še naprej vplivajo na teoretske artikulacije dandanašnjih globalizacijskih teorij in se v določenih pogledih lepo ujemajo z diskurzi, ki smo jih predstavljamo v nadaljevanju. Tako denimo ni težko prepoznati, da tretji – kritični – val sovпада s trenutkom, ko se začne oblikovati velik del skeptičnega diskurza.

5.1.1.1 Moderni val

Raziskave na področju globalizacije so se začele nekje v poznih 80-ih oziroma v začetku 90-ih let 20. stoletja. Avtorji, kot na primer Anthony Giddens (1990; 2002), David Harvey (1989) in Ulrich Beck (1992), so začeli teoretizirati o tem, kar so razumeli kot niz posebnih značilnosti modernega sveta. Četudi je mogoče že takrat najti dela s področja mednarodnih odnosov, politologije, geografije, ekonomije in drugih družboslovnih disciplin, ki obravnavajo vedno večjo usmerjenost družbenega sistema v mednarodno, je treba priznati, da koncept globalizacije vpeljejo in zaznamujejo ti avtorji. Sam izraz je sicer mogoče prvič zaslediti že v 60-ih letih 20. stoletja v povezavi s konceptom „globalne vasi“, ki ga skuje Marshall McLuhan (1962). Kot analitični pripomoček pa se ni uporabljal, dokler ga niso začeli uporabljati avtorji prvega – modernega vala (Scholte 2005).

Za Anthonyja Giddensa (1990) je prehod iz predmoderne v moderno tesno povezan z globalizacijo. Po njegovem je prav ta premik tisto, kar proizvede globalizacijo, ki jo je nato mogoče razumeti kot pospešek procesov moderne. Giddens (1990; 2002) izpostavi tri takšne procese – ločitev časa in prostora, iz-koreninjenje družbenih sistemov in refleksivni značaj družbenih praks. Skratka, s tem, ko družbe postajajo moderne, pravi Giddens, je njihova vedno bolj izpostavljena značilnost način, na katerega čas postane abstraktna kategorija, ki ni več umeščena v prostor. Z izumom mehanskih ur, železniškim sistemom in drugimi oblikami komunikacij nastopi potreba po tem, da se čas spremeni v nekaj povsem drugega, kot je lokalna značilnost, ki se meri predvsem z zvonjenjem zvonca na vaški cerkvi, prehajanjem letnih časov in zahajanjem sonca. Določitev greenwiškega poldnevnikarja za izhodišče merjenja globalnega časa je točka, na kateri se čas začne posredovati in usklajevati globalno prek družbenih sistemov. Vlaku, ki zapusti ameriško vzhodno obalo, ni več treba prečkati vrste lokalnih časov, ko potuje proti zahodni obali. Tako potniki kot upravljavci železniškega sistema sedaj vsi mislijo na isto „stvar“, ko govorijo o času (Giddens, 1990).

S to ločitvijo časa od prostora je povezano dejstvo, da se družbeni sistemi in družbene prakse iztržejo iz lokalnega prostora, v katerega so bili poprej trdno umeščeni. Artikulacije vala moderne tako trdijo, da družbeni sistemi – od cestnoprometnih predpisov do ureditve visokega šolstva – z globalizacijo vedno bolj prevzemajo podobne oblike povsod po svetu. To naj bi omogočala oblika simbolnega reda, ki ga je mogoče zlahka prenesti iz enega v drug kontekst in nemara so dober primer takšnih simbolov ravno prometni znaki. Po Giddensovem mnenju (1990) je v vrsti takšnih „globalnih simbolov“, ki jih je mogoče zlahka prevesti na globalno raven in ki na tej ravni brez težav krožijo, najbolj izpostavljen denar.

Za Giddensa (1990) je presenetljiva značilnost moderne to, da na naše družbene prakse vedno bolj gledamo v luči različnih oblik strokovnega znanja. To pomeni, da tako tisti, ki v moderni prakticirajo neko družbeno prakso, ki je bila prej lokalno zakoreninjena družbena praksa v določenem prostoru, kot tisti, ki nanjo gledajo od zunaj, sedaj to razumejo kot samo to – lokalno umeščeno prakso, v katero je mogoče dvomiti, jo spreminjati in opustiti. Skratka, ljudje so v pogojih globalizacije bolj refleksivni do svojih družbenih praks, istočasno pa sloj strokovnjakov postane bolj pomemben pri oblikovanju družbene realnosti.

Vse te vidike obravnavajo tudi drugi avtorji in Ulricha Becka (1992) denimo navdahne Giddensova formulacija, po kateri bo globalizacija proizvedla neke vrste "družbo tveganja" (*risk society*). Torej, s tem ko se večja pomen refleksivnosti in se nadaljuje izkoreninjenje

družbenih sistemov, bomo (kot družba) vedno bolj uvajali varnostne sisteme, s katerimi bomo poskušali obvladovati, kar se danes prepoznava kot globalna tveganja. Teh tveganj ni mogoče zadržati znotraj uveljavljenih nacionalnih držav in jasno je, da bodo varnostni sistemi v moderni prevzeli nove oblike.

Za Davida Harveya (1989) je moderna (pravzaprav postmoderna v njegovih besedah) oblika evolucije kapitalističnega sistema in za razumevanje globalizacije je potrebno začeti z načinom, na katerega kapitalizem ureja družbeno življenje. Izhajajoč iz svojih poprejšnjih del, v katerih je poskušal povezovati marksizem z geografijo in teorijami prostora, Harvey trdi, da sedanje stanje zaznamuje kriza, ki je posledica trčenja dveh različnih oblik logike oblasti. Logika kapitala in logika ozemlja sta lahko sovpadali dolgo časa, a si je logika kapitala tekom devetnajstega stoletja podredila logiko ozemlja. Namreč, medtem ko kapital deluje v obliki, ki je prostor–čas ne omejuje, politika deluje znotraj ozemeljsko zamejenih enot, in s prevlado kapitalizma je buržoazija postala dominanten dejavnik oblasti v političnem življenju. V pogojih globalizacije, zlasti v njeni neoliberalni obliki, je logika ozemlja postala bolj in bolj problematična, saj kapitalizem proizvaja določeno zgoščanje prostor–časa, s čimer kapital postaja še manj omejen in še bolj fluiden. Po Harveyu (1989) je to zgoščanje prostor–časa in njegova povezanost z evolucijo modernega kapitalizma bistveno za razumevanje globalizacije.

5.1.1.2 Konsolidacija

Medtem ko je prvi val globalizacijo konceptualiziral, kot da je povezana z moderno, drugi val – tukaj ga imenujemo konsolidacija – podrobneje osnuje teoretične artikulacije in v več pogledih globalizacijsko teorijo umesti v središče družboslovnih institucij. Dela iz te skupine tako sledijo splošnim usmeritvam vala moderne in posebno pozornost namenijo ekonomiji in kapitalu (glej na primer Casson 1992; Dicken 2003). Ugotoviti je mogoče, da sem sodijo nekatere izmed najbolj "globalističnih" razlag sveta prihodnosti brez nacionalnih držav in z izjemno pomembnim globalnim sistemom ekonomskih akterjev (Ohmae, 1993). Zaradi tega je globalizacija postala zelo pomembna tudi na področju mednarodnih odnosov, ki se tradicionalno posvečajo državam kot najpomembnejšim akterjem.

Vrsta teoretikov mednarodnih odnosov je zato ta premik v artikulaciji globalizacije odkrito povezala z vprašanji suverenosti in reda v mednarodnem sistemu (Camilleri in Falk 1992; McGrew in Lewis 1992; Rosenau 1990; 1996). Na tej točki se je tako konsolidiral predvsem diskurz o globalizaciji, ki dobro sovпада z globalističnimi reprezentacijami, o

katerih smo govorili na prejšnjih straneh. Ne mislimo pa zgolj na to, ko ta val označujemo kot utrditveni. Izpostaviti namreč velja, da z njim pride do uveljavitve globalizacijskih študij kot takšnih in globalizacije kot področja preučevanja na univerzah in drugih institucijah. Velik del preučevanja je bil namreč takrat trdno povezan z vprašanji, ki so preučevanje globalizacije umeščala v obravnavanje moderne. Na splošno torej preusmerijo pozornost v bolj eksplicitne študije globalizacije in vpeljejo koncepte in teorije, ki nadaljujejo, utrjujejo in širijo zgodnja dela. Na splošno se nekatera od pomembnejših del v tem kontekstu posvečajo vprašanjem, za katera menijo, da zadevajo daljnosežne transformacije naših celotnih družbenih sistemov (Appadurai 1996).

Med najbolj vplivne artikulacije tega vala lahko uvrstimo misel Arjuna Appaduraia (1996) in njegovo teoretiziranje množičnih medijev in kulture v luči moderne in globalizacije. Nemara velja izpostaviti, da je uvedel koncept globalnih imaginarijev, ki so po njegovem pomembna značilnost tistega, kar mestoma označuje za post-nacionalni svet – na kratko gre za to, da se s širjenjem globalizacije množijo številčne skupine ljudi, ki se kot begunci ali bolj prostovoljno gibajo po svetu in ustvarjajo diaspore, ki bodo šele morale poiskati svoje identitete prek skupne zamišljene identitete.

Nadaljuje in razširi torej delo Benedicta Andersona (1998) o narodu kot zamišljeni skupnosti s preizpraševanjem povezav med to imaginacijo in bolj fluidno koncepcijo nacije. Da bi dodatno konceptualiziral ta prehod Appadurai (1996) vpelje pripono (*scapes*), ki v določenem smislu transformira uveljavljene koncepte v bolj fluidne. Tako denimo pravi, da v pogojih globalizacije nismo več priča etničnosti, temveč njenim predstavam, imaginacijam oziroma krajinam etničnosti (*etnoscapes*). Po analogiji nato ta pristop uveljavi v zvezi z mediji, financami, ideologijo in tehnologijo ter govori o medijskih (*mediascapes*), finančnih (*financescapes*), ideoloških (*ideoscapes*) in tehnoloških krajinah (*technoscapes*).

5.1.1.3 Kritični val

Tretji val preučevanja globalizacije tukaj poimenujemo kritični val. Z nastopom drugega vala globalizacijskih teorij se je vedno več njihovih artikulacij postavilo v položaj ostrega nasprotovanja trditvam, da globalizacija predstavlja v temelju novo fazo človeške zgodovine. Te artikulacije je mogoče razumeti kot kritične vsaj z dveh vidikov. Najprej gre za skeptike, ki problematizirajo in preizprašujejo velikopotezne trditve o globalizaciji, češ da so bolj ali manj empirično napačne ali pa povsem neuporabne za razumevanje sodobnih družbenih sprememb (Hirst, Thompson in Bromley 2009; Rosenberg 2000). Večje število

pristopov pa je začelo globalizacijo – in moderno – predstavljati bolj v izrazju oblasti, pravičnosti in neokolonializma (Hoogvelt 1997; Shiva 2000; Negri in Hardt 2003; 2005; Roy 2015). S temi artikulacijami je povezanih tudi več del, ki bi jih lahko – nekako splošneje – umestiti v marksistične interpretacije. Te sprva v svojih teorijah niso uporabljale koncepta globalizacije, a so denimo neomarksistične šole, kakršna je analiza svetovnih sistemov (Arrighi 2010; Wallerstein 2006), in neogramscijski pristop (Cox 1993) s tem, ko je diskurz globalizacije začel pridobivati veljavo, vseeno prispevali k razpravi in formulaciji globalizacijskih teorij prek svojega razumevanja modernega kapitalizma. Te kritične interpretacije so konceptualizirale to, kar je pozneje postalo pomembna tema znotraj globalizacijskih študij, in sicer odnos med "zahodom in ostalimi" (*the west and the rest*). Če hočemo biti natančnejši gre za to, da so številna teoretska dela problematizirala strukturno nepravilnost v mednarodnem političnem sistemu, ki se je z globalizacijo pravzaprav še veliko bolj razširila po svetu.

Za razliko od nekaterih bolj liberalnih ekonomskih hvalnic globalizacijske teorije, ki so jo razvile druge šole (drugi vali), so se kritični teoretiki začeli osredotočati na dele sveta, ki niso bili povezani z glavnimi vozlišči mrežne družbe, ki jih je tako pozorno kartografiral Castells (1996). Ankie Hoogvelt (1997) se je denimo osredotočila na to, kako globalizacija vedno privede tudi do tako imenovanih "umazanih dvorišč" (*dirty backyard*), torej krajev, ki jih moderni kapitalizem potrebuje za svoje delovanje, četudi jih nikoli ne namerava vključiti v globalni sistem. V njeni izpeljavi je afriška celina v bistvu prostor, ki deluje kot "zadrževanje anarhije" (1997, 162), kot primer periferije globalnega kapitalističnega sistema, kjer so zahodne sile ustvarile sisteme dominacije, ki jih orkestrirajo preko tako imenovanih varčevalnih ukrepov in strukturnega prilagajanja, po tem ko so institucije, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, posojale denar.

Teoretiki, ki prihajajo iz prostorov, ki niso "zahod", so ravno tako nenehno prispevali k razpravam in teorijam o globalizaciji in njenih posledicah. Vandana Shiva (2000) je na primer razkrivala delovanje globalnega trga hrane in načine, na katere vednost, tehnologija in moč, ki prihajajo z "zahoda", uničujejo in spreminjajo sisteme kmetijske proizvodnje na tako imenovanem "svetovnem jugu".

V istem empiričnem okolju kot Vandana Shiva – v Indiji – se je Arundhati Roy (2015) osredotočila na vprašanje, kako sistem prostega trga, ki je v podlagi (tako imenovane) globalizacije, kolonizira jezik in vtisne nov pomen izrazom, kot so razvoj, napredek in

svoboda. To je po njenem privedlo do položaja, ko gre pri globalizaciji pretežno za ekspanzijo brutalne oblike kapitalizma, kateri se je težko zoperstaviti – navsezadnje, kdo pa naj bi nasprotoval svobodi, napredku in razvoju.

Wallerstein (2006) in teoretiki, ki v splošnem sledijo njegovi analizi svetovnih sistemov (Arrighi 2010) se prav tako posvečajo delovanju globalnega kapitalizma. V izpeljavah analize svetovnih sistemov opozarjajo, da je mogoče fenomen, ki ga poskuša globalizacijska teorija pojasnjevati, opisovati in razumeti, pravzaprav na splošno razložiti kot neizbežen korak v razvoju kapitalističnega sistema produkcije. Zanje ravno pojem "svetovnega sistema" označuje dejstvo, da kapitalizma nikoli ni bilo mogoče zamejiti oziroma zajeziti znotraj nacionalnih držav. Ravno nasprotno, kapitalistični sistem zahteva napredno obliko delitve dela med državami, tako da obstaja vrsta središčnih vozlov, kjer se zbirajo najnaprednejše proizvodnje in znanja, ob njih pa je dosti večji niz vozlov, na katerih se izvaja osnovna proizvodnja dobrin in storitev, za katere je potrebno občutno manj znanja.

V tej strukturi centra–periferije obstaja vrsta držav, ki jih Wallerstein (2006) in analiza svetovnih sistemov označujeta kot "polperiferijo". Ti prostori imajo pomembno funkcijo v proizvodnji "včerajšnjega" visokotehnološkega blaga, za katerega so (bila) potrebna sodobna znanja. Analiza svetovnih sistemov na splošno v preučevanje globalizacije vnaša posebno obliko kritike oblasti, saj eksplicitno zatrjuje, da bo to, kar – glede na sedanji sistem produkcije (globalni kapitalizem) – razlagamo kot globalizacijo, vedno prepredeno s strukturnimi nepravilnostmi in stratifikacijo oblasti in ekonomije.

5.1.1.4 Ureditveni val

Nazadnje se je okrog preloma tisočletja pojavil četrti val globalizacijskih raziskav, ki bi ga lahko označili kot ureditveni val, artikulira pa se skozi vrsto obsežnih globalizacijskih del, ki so poskušala nekoliko urediti globalizacijske razprave in v področje vnesti določene nove značilnosti in pristope (glede na obstoječe teorije).

V tej fazi imajo nemara najbolj vidno mesto dela Davida Helda in Anthonya McGrewa (2007; Held in drugi 1999). Skupaj sta povzela področje študij globalizacije in začela vrsto del, ki predstavljajo nosilno os diskurza, ki smo ga označili za transformacijskega. Ta izraz sta pravzaprav skovala ravno ona dva, skupaj z njim pa predlagala nemara najbolj vplivno sodobno definicijo globalizacije in ponudila interpretacije globalizacije, ki so prispevale k razumevanju tega pojava, ki je občutno presegalo zgolj ekonomske razlage.

Globalizacija in transformacije, ki jih ta prinaša, po Heldu (Held in drugi 1999) sploh niso omejene na ekonomske ali tehnološke vidike naših družbenih sistemov, ampak so bili v eri globalizacije spremenjeni tudi kultura, mediji, umetnost in vojna. Čeravno smeri vzročnih mehanizmov niso povsem očitne, napeljujejo na to, da je mogoče h globalizaciji pristopati prek raziskovanja po štirih razsežnostih – njeni ekstenzivnosti, intenzivnosti, hitrosti in učinku. Na podlagi tega je mogoče globalizacijo klasificirati kot „tanko“ ali „debelo“ (‘thick’ and ‘thin’), ko se neenakomerno manifestira po planetu. Vzdolž istih linij Held in McGrew (2007) ugotavljata, da rezultati sedanjih globalizacijskih procesov niso niti najmanj odločeni. Menita sicer, da je res, da sedanja globalizacija spreminja nacionalne države, a po njunem to ne pomeni nujno, da zaradi tega slabijo ali da so vse države enako prizadete.

Podobno vpliven s svojim poskusom temeljitega pregleda globalizacije kot fenomena in s teorijo, ki poskuša ta fenomen pojasniti, je Jan Aart Scholte (2005). Pri tem oblikuje razumevanje globalizacije kot povečanja transplanetarnih in nadteritorialnih povezav. Njegova interpretacija izpostavlja vlogo sodobnih komunikacij, ki jih je vedno težje kartografirati vzdolž ozemeljskih koordinat, saj izhajajo/se napajajo iz različnih oblik „virtualnih“ prostorov. Povsem resno je tako mogoče postaviti vprašanje, kje se nahaja „globalno“, in na vprašanja o ekonomskih transakcijah, internetnih komunikacijah in virtualnih svetovih velikih internetnih iger, kot je denimo World of Warcraft, je treba odgovarjati z novimi načini razumevanja časa-prostora.

Poleg Scholteja (2005) ter Helda in McGrewa (2007) je v zadnjih letih nastalo več podobnih del, ki poskušajo zajemati fenomen globalizacije. Zolo (2007), Holton (2005) in Bisley (2007) denimo ponujajo različne poglede na teorije globalizacije ter z njimi povezane protislovja in razprave. Te interpretacije si zlasti prizadevajo najti načine predstavljanja globalizacijske literature ter se v nekaterih primerih odločajo za podobne analogije, kot jih uporabljamo tukaj. Drugje pa se kot ureditveno merilo (literature) uporabljajo faze ali pa področja oziroma tematike, kot so ekonomija, politika ali kultura.

5.2 Logos

5.2.1 Diskurz(i) globalizacije

V pogosto uporabljeni klasifikaciji teorij globalizacije (Held in McGrew 2007) se kristalizirajo trije različni diskurzi – globalistični in skeptični diskurz ter diskurz

transformacije. Med seboj niso izključujoči in se pogosto prepletajo in prekrivajo, vsak pa v ospredje postavlja vidike, ki jih šteje za najpomembnejše.

V globalističnem diskurzu se teoretiziranje o globalizaciji pogosto osredotoča na vprašanja tehnologije in deregulacije globalnega gospodarstva. Mogoče ga je celo razumeti kot nekakšen vzorec, na katerem počiva večina reprezentacij globalizacije. Globalizacijo predstavlja predvsem kot pojav, ki je vzniknil kot posledica tehnološkega razvoja komunikacij in informacijske tehnologije. Širjenje telekomunikacij, rojstvo interneta ter nastop skoraj instantnih ekonomskih transakcij, ki se je porodil iz tega, so prinesli daljnosežne posledice. Z liberalizacijo ekonomske ureditve je tehnološki razvoj privedel do sveta, v katerem brezprizivno prevladujeta globalni kapitalizem in vseobsegajoč tržni sistem. Nemara so ključnega pomena sedanje ravni medsebojne povezanosti, tako z informacijskega vidika kot z vidika mobilnosti ljudi, ki jih globalistični diskurz pogosto opisuje kot brez primere v zgodovini človeštva (Jones 2010, 130–1).

Tržni sistem in kapitalistična ekonomija se bosta neizbežno razširila na vse dele sveta in tako bodo – kot to predstavlja globalistični diskurz – nastopile priložnosti in izzivi za države, podjetja in druge oblike institucij. Nekatere od najbolj priljubljenih artikulacij globalističnega diskurza predstavljajo globalizacijo kot silo, ki s seboj prinaša rekonfiguracijo geopolitične krajine, tako da se bodo lahko države in regije, ki trenutno veljajo za "manj razvite", približale blaginji (Jones 2010, 132–134). V tem diskurzu pomemben položaj zasedajo besedila o "ploskem svetu" (Friedman 2007) in o tem, da "globalizacija deluje" (Wolf 2004), četudi je mogoče znotraj njega najti tudi kritične poglede. Številni marksistični teoretiki denimo soglašajo z nekaterimi od najbolj neoliberalnih artikulacij, ko globalizacijo opisujejo kot silo, ki se poraja iz tehnološke evolucije in kapitalističnega sistema, čeravno se ne strinjajo z ugotovitvijo, da takšen razvoj dogodkov "deluje" (Wallerstein 2006).

Manj prominenten kot globalistični, a v akademski produkciji vseeno pomemben je *skeptični diskurz*, v katerem je globalizacija lahko karkoli – od zablode do norosti in pretiravanja. Če strnemo, postavlja pod vprašaj domnevo, da gre pri globalizaciji za nekaj novega. Ravni medsebojne povezanosti, ki naj bi bile brez primere v zgodovini, pravzaprav sploh niso tako brez primere, saj se v tem diskurzu sedanje razmere prikazujejo kot zgolj še ena od vrste širitev in preoblikovanj (načina) povezanosti sveta. Običajna argumentacija tukaj usmerja pozornost v tako imenovano *belle époque* poznega devetnajstega stoletja, v kateri je mogoče zaslediti vsaj tako visoke ravni medsebojne povezanosti kot danes. Dejstvo, da je svet

danesh medsebojno zelo povezan torej ne pomeni že nujno tudi konca nacionalne države niti nastopa novega svetovnega reda (Hirst, Thompson in Bromley 2009, 66).

Skeptični diskurz poleg tega dvomi v „globalni“ vidik globalizacije. Globalizacija se v teh okvirih vedno znova predstavlja kot pojav ali proces, ki se prvenstveno dogaja med državami Severne Amerike, Evrope in jugovzhodne Azije. Trgovina, migracije in informacijski tokovi imajo vsi svojstvene vzorce in četudi za nekatere velja, da so količinsko izjemno obsežni, enostavno ne zajemajo celotnega sveta in zato skeptični pogledi na globalizacijo radi opozarjajo, da gre pri tistemu, kar se pogosto označuje kot globalizacija, pravzaprav za internacionalizacijo oziroma regionalizacijo (Hirst, Thompson in Bromley 2009, 188).

Avtorji, ki jih lahko uvrstimo v linijo skeptičnega diskurza nadalje pod vprašaj postavljajo analitično doslednost glavnega toka globalizacijskih študij. Justin Rosenberg (2000) denimo celoten projekt globalizacijskih študij označuje za „zablodo“ (*folly*), ki nenehno meša vzroke in posledice, *explanans* in *explanandum*. Izpeljave skeptičnega diskurza skratka pogosto preizprašujejo, ali naj globalizacijo razumemo kot nekaj, kar se dviguje iz poglobljanja in širjenja družbenih procesov, kot so migracije in trgovina, ali naj nanjo raje gledamo kot na tisto, kar povzroča to poglobljanje in širjenje (Rosenau 1996; Rosenberg 2000). Teoretiki globalizacije bi morali, kot pravi James Rosenau (1996, 249–50), občutno bolj temeljito odgovoriti na številna vprašanja, ki zadevajo njihov osrednji koncept:

Ali globalizacija označuje stanje, končni položaj ali proces? (Condition, end state or process).

Ali gre predvsem za stanje duha ali so zanjo značilne objektivne okoliščine? Kakšne so razmere, ki predstavljajo izhodiščno točko globalizacije?

Nemara tukaj ni odveč dodati, da gre v skeptični diskurz uvrstiti tudi nadaljnjo izpeljavo tega sklepanja, po kateri tovrstna konceptualna zmešnjava iz globalizacije naredi diskurzivno podlago, na katero se lahko države in podjetja oprejo, ko javnosti ponujajo legitimizacijo svojih odločitev (Hay in Rosamond 2002).

Med tema dvema skrajnostma je mogoče na transformacijski diskurz gledati kot na vmesno pozicijo. Četudi gre za občutno poenostavitev, je vseeno moč najti skupne linije razmišljanja (Held in McGrew 2007). Te na splošno soglašajo z velikim delom kritik, značilnih za skeptični diskurz, a ne povsem. Pri njih je zlasti zaznati željo, da bi morala globalizacijska teorija formulirati natančnejše koncepte in metode, a v njihovi odsotnosti ne

vidijo razloga, da si za to sploh prizadevali ne bi oziroma da bi s temi prizadevanji prenehali. Ravno nasprotno. Vrsta sodobnih vidikov se v transformacijskem diskurzu kaže kot izjemno pomembnih in zgodovinsko edinstvenih kar zadeva medsebojno povezanost:

Med te gonilne sile sodijo: spremenjena infrastruktura globalnih komunikacij, povezanih z IT revolucijo; razvoj globalnih trgov z blagom in storitvami, ki so povezani s širjenjem informacij, ki zajema ves svet; nova globalna delitev dela, ki jo ženejo multinacionalne korporacije; konec hladne vojne in širjenje demokratičnih in konzumerističnih vrednot v številnih regijah sveta (skupaj z izrazitimi reakcijami na to); ter množenje migracij in gibanja ljudi, kar je povezano s premiki v vzorcih ekonomskega povpraševanja, demografije in propadanja okolja. Zaradi teh globoko strukturiranih procesov nastajajo gosti vzorci globalne medsebojne povezanosti – resnične in virtualne. Političnih skupnosti pa zaradi tega ni več mogoče obravnavati (če je bilo to sploh kdaj resno mogoče) kot enostavno "izolirane svetove". Vtkane so v kompleksne strukture prekrivajočih se sil, odnosov in mrež (Held in McGrew 2007, 4).

Transformacijski diskurz je tako podoben globalističnemu z vidika prepoznavanja gonilnih sil, ki po njegovem povzročajo nastop globalizacije v sodobnosti, četudi se diskurza razlikujeta pri opredelitvi učinkov, ki jih bo to imelo. Izpostaviti velja, da transformacijski diskurz prepozna ravno neke vrste transformacijo družbenega sveta, ki je posledica globalizacije, ne pa zgolj prelom s poprejšnjimi *ureditvami*. Nacionalne države bodo bržkone še naprej pomembne. Umeščene pa bodo v nove okoliščine, v katerih bodo potrebni novi načini analize. Sem sodi tisto, kar Scholte (2005, 76) poimenuje odmik od metodološkega nacionalizma kot osnovne premise družboslovnega raziskovanja.

Transformacijski diskurz je torej pester in lahko bi rekli, da je poleg ekonomističnega tudi najbolj razširjen. Nekateri teoretiki, ki jih z njim povezujemo, pa so med najbolj citiranimi. Transformacijski diskurz pogosto definira in artikulira pojem globalizacije kot kompleksen proces, ki vključuje številne rekonfiguracije družbenih praks, in pri tem pogosto uporablja prispodobo mreže, da bi to dogajanje opisal in konceptualiziral (Giddens 1990; 2002; Held in McGrew 2007; Scholte 2005).

Diskurzi globalizacije so torej raznoliki, a iz predstavitve te krajine bi veljalo potegniti predvsem ugotovitev, da utegnejo vsi igrati pomembno in neodvisno vlogo pri generiranju

učinkov, ki se vedno znova pripisujejo globalizaciji, in za katere je značilno, da so vedno znova podlaga sklepom o neizbežnosti globalizacije (Hay in Rosamond 2002; Močnik 2006).

5.2.2 Vladnost in globalizacija

Pregledali smo torej poglavitne vidike globalizacije in načine njihove prezentacije in interpretacije, ki jih – s sociološkega vidika – domala najbolj strnjeno povzema Ana Kralj (2008, 12), ko pravi, da je „prvi in najpomembnejši konstituens globalizacije svetovno razširjanje kapitalistične ekonomije“, ki se sicer opira na ideologijo globalizacije, s katero je mišljen „korpus vrednot, ki jim načelujejo neoliberalna prepričanja o pomenu svobodnega trga in blagodejnosti konkurence, ekonomske učinkovitosti, profitabilnosti in individualizma“ (ibid.). Sami bi to dopolnili s trditvijo Davida Helda in soavtorjev (Held et. al. 1999, 16), za katere je globalizacija (nekoliko *rizomatično*):

proces (ali niz procesov), ki uteleša(jo) transformacijo v prostorski organizaciji družbenih odnosov in transakcij – ti se ocenjujejo z vidika njihove obsežnosti, intenzivnosti, hitrosti in učinka – ki generirajo transkontinentalne ali medregionalne tokove in mreže dejavnosti, interakcij in izvajanja oblasti.

Na tej točki – *transformacije izvajanja oblasti* – se sami naposled lahko posvetimo vladnostnemu branju globalizacije. Perspektiva vladnosti ponuja dobro optiko za analizo globalnega upravljanja, saj izrecno izhaja iz preučevanja procesov vladanja, za kar je bila izvirno – kot orodje – tudi razvita. Koncept vladnosti je usmerjen v preučevanje praks vladanja kot empiričnega fenomena, a tudi v prepoznavanje "mentalitete" – racionalnosti, ki je značilna za sistematično razmišljanje, refleksijo in vednost, ki so sestavni deli različnih načinov vladanja. Nudi pa tudi podlago za razumevanje odnosov med državnimi in nedržavnimi akterji, pri čemer je mogoče pozornost bolj splošno usmeriti v spremembe praks in racionalnosti vladanja.

Pri tem je pomembno, da se ta analitična perspektiva osredotoča na to, kako se nekatere identitete in usmeritve delovanja opredeljujejo kot ustrezne in normalne, v to pa so vključeni tudi odnosi oblasti/moči. Z osredotočanjem na vladnost se tako poskuša analizirati „odnose med posamezniki in političnim redom s perspektive različnih procesov, pri čemer so prvi objektivirani kot določene vrste subjekta prek načinov, na katere se vanje usmerja politična oblast“ (Burchell 1991, 119).

Foucaultovo splošno perspektivo za analizo nedržavnih akterjev v globalnem upravljanju podrobneje strukturira Mitchell Dean (1999, 167–168) in to poimenuje "tehnologije delovanja". Te tehnologije nas "vprežejo" kot dejavne in svobodne državljane, kot obveščene in odgovorne potrošnike, kot člane (samoupravnih) skupnosti in organizacij, kot pripadnike demokratizirajočih družbenih gibanj ali kot akterje, ki so sposobni prevzemati nadzor nad lastnim tveganjem. Tako se naše možnosti delovanja razvijajo kot taktika oziroma način vladanja.

V tem pogledu se civilna družba definira kot sfera, ki se priključi opravljanju nalog vladanja prek "pogodbene implikacije" (Donzelot 1991). To je še posebej zanimivo pri analizi globalnega upravljanja, s "pogodbeno implikacijo" se namreč:

posameznikom in kolektivitetam "ponudi" dejavno sodelovanje pri ukrepih za reševanje zadev, ki so se doslej šttele za izključno pristojnost pooblaščenih vladnih agencij. A to sodelovanje ima svojo ceno, saj morajo potem prevzeti odgovornost za te dejavnosti, in sicer tako za njihovo izvajanje kot seveda za njihove rezultate, pri tem pa se od njih pričakuje, da bodo ravnali v skladu z ustreznim (ali odobrenim) načinom ukrepanja. To bi lahko opisali kot novo obliko "responsibilizacije", ki sovpada z novimi oblikami, v katerih se vladane spodbuja, da – svobodno in racionalno – ustrezno delujejo (Burchell 1996, 29).

S tega vidika pri dvigu nedržavnih akterjev k oblikovanju in izvajanju funkcij globalnega upravljanja ne gre za prenos oblasti z države na nedržavne akterje kot tudi ne za spremembo virov ali institucionalnih prizorišč avtoritete. Gre kvečjemu za spremembo vladnosti, s katero se civilna družba definira na novo – iz pasivnega objekta, ki je predmet vladanja, v entiteto, ki je tako objekt kot subjekt vladanja. Pri tem velja izpostaviti dvoje, in sicer najprej to, da "civilna družba" oziroma posamezniki ali skupine, ki zase trdijo, da jo zastopajo, ne tvorijo domene, v kateri ne bi bilo odnosov moči/oblasti. Cilji in načini delovanja teh organizacij se tu kažejo kot posledica odnosov moči/oblasti, ki so sestavni del praks vladanja in razmišljanja, ki je v podlagi tega vladanja v poznomoderni družbi. In nadalje, pri tem samo-združevanju in oblikovanju politične volje, ki sta značilna za civilnodružbene organizacije, ne gre za nasprotovanje politični oblasti države, čeprav gre za osrednji vidik njene dejavnosti: civilnodružbene dejavnosti se konstituirajo kot samo-združujoče enote – prek "tehnologij delovanja" – in njihov politični pomen leži tako v njihovi zmožnosti izražanja in mobiliziranja preferenc in pomislekov posameznikov in skupnosti kot v njihovi sposobnosti izvajanja regulativnih funkcij.

Po Foucaultu je širjenje populacij v sedemnajstem in osemnajstem stoletju prisililo vlade v Evropi, da so okrepile in izpilile regulacijo držav nad njihovimi populacijami. Če so bile poprej države skoraj izključno osredotočene na upravljanje svojih meja in varovanje svojih ozemelj, so bile odtlej prisiljene bolj sistematično obravnavati upravljanje svojih notranjih zadev. Za kategoriziranje in organiziranje ljudi so se začeli raziskovati novi objekti vednosti in polja posredovanja, kot so družba, ekonomija, populacija in revščina, pa tudi moderne tehnike računanja, nadzorovanja in upravljanja. Pri poskusu opisa teh sprememb je Foucault skoval izraz vladnost ter z njim povezana pojma politične racionalnosti in tehnike.

Vladnost je tako način razmišljanja o tem, kako se regulira populacije, torej družbe, in torej posega v temelj modernih oblik politične misli in delovanja. Kot analitično orodje, ki poskuša zajeti racionalnost vladanja in njegove tehnike, koncept vladnosti služi tako konceptualizaciji državne regulacije prebivalstva na makro ravni kot konceptualizaciji upravljanja večjih in manjših organizacijskih oblik na mikroravni. Sodobne različice poudarjajo individualni vidik: upravljanje prek individualne samoregulacije, prek posebnih tipov človeške subjektivnosti z visokimi ravni avtonomije in samoupravljanja, ki nadomeščata suvereno oblast tradicionalne upravne kontrole od zgoraj navzdol.

Gre za dve pomembni razsežnosti vladnosti – na eni strani misli in reprezentacije, ki se vključijo, ko problemi in avtoritete opredeljujejo področja intervencije (t.j. niz političnih racionalnosti). Politične racionalnosti so vključene v vladnostni diskurz, denimo v programe, načrte, delovne dokumente ter druge zunanje in notranje dokumente. Na drugi strani se vladnost ukvarja z načini, kako oblasti obravnavajo probleme in področja, ki jih opredeli politična racionalnost (t.j. niz tehnologij vladanja). Te tehnologije zajemajo sisteme oštevilčenja, računovodstvo in računanje, oblike nadzora metode prostorskega in časovnega umeščanja dejavnosti (zlasti njihove lokacije) metode organizacije dela, oblike administracije, vrste šolanja in usposabljanja, organe strokovnega znanja in podobno. Med političnimi racionalnostmi in tehnologijami vladanja je tesna povezava. Z analitičnega vidika pa velja razlikovati med reprezentacijo specifičnih domen in posredovanje v teh domenah, med transformacijo realnosti v domeno misli in njeno podreditvijo vladanju, ter med prevajanjem teh misli v domeno realnosti, da bi se oblikovalo in normaliziralo delovanje (*conduite*). Skratka, če se hoče vladati danemu družbenemu področju, je treba reprezentirati in konceptualizirati tisto, čemur se želi upravljati. Preko tega manevra reprezentacije in konceptualizacije se realnost vtisne v govorjeni in pisani jezik.

Danes na globalni ravni za te reprezentacije in konceptualizacije ter oblikovanje jezika skrbijo številne agencije (na primer STO, MDS, OECD). Te preslikavajo obstoječe *umetnosti vladanja*, ki so se – skozi stoletja, kot pravi Foucault – uveljavile znotraj nacionalnih držav, na mednarodno raven. Liberalne oblike umetnosti vladanja se tako širijo in posplošujejo v to, kar Mitchell Dean (2004, 53) označuje za planetarni *nomos*²⁸.

5.3 Techne

5.3.1 Hegemoni diskurz NPM

Vštric s širjenjem globalizacije kot *diskurzivnega toposa* od 80-ih let prejšnjega stoletja dalje so se v več delih sveta začele večje institucionalne reforme državnih in lokalnih vlad. Tem reformam so botrovali raznorazni gospodarski, politični in družbeni trendi, ki jih nemara lahko pripišemo razraščanju vpliva ideologije globalizacije kot nosilke neoliberalnih vrednot (Kralj 2008, 12). Konkretnije so bile te reforme na eni strani posledica globalno dominantnega diskurza, ki je neumorno svaril pred uničujočimi posledicami razraščanja javnega sektorja. Na drugi strani je ta diskurz sledil različnim potem v različnih okoliščinah, v katerih se je uveljavljal, ravno tako pa je bilo vsakič drugačno lokalno prevzemanje njegovih osrednjih sporočil. Gre za globalni diskurz, ki ga tudi v Sloveniji poznamo pod imenom *nova javna uprava* (prim. Andoljšek 2003), pravzaprav pa se za to doktrino po vsem svetu uporablja njeno ime v angleščini – *New Public Management* oziroma kar kratica NPM.

NPM se je razvil iz skromnih začetkov, ko so ga uporabljali in oblikovali mednarodni strokovnjaki za upravo v OZN, nato ga je v ZDA prevzela Carterjeva administracija in na koncu so ga prilagodili in izpilili v okviru Evropske organizacije za sodelovanje in razvoj (OECD). Od 80-ih let prejšnjega stoletja se na področju javne uprave večina sodobnih

²⁸ Pri tem si, kot sam poudarja z vsemi zadržki in potrebno distanco, za izhodišče izposoja *nomos* kot koncept Carla Schmitta (2006, 326). Schmitt poskuša z njim na eni strani zajeti apropiacijo in poznejšo razdelitev zemlje, na drugi strani pa družbeno in politično organizacijo, ki konstituira konkretno prostorsko enotnost in skupnost v odnosu do takšne razdelitve in ima svojo lastno koncepcijo pravičnosti. Schmitt (2006, 325) pravi, da pravniki in zgodovinarji izraz *nomos* običajno prevajajo kot zakon v smislu tradicije oziroma običaja. V izvorni obliki pa ne gre za običajen samostalni, temveč za *nomina actionis*, ki kaže na dejavnost kot proces, katerega vsebino podaja glagol, ki mu sledi. Po njegovem sklepanju tako prvi pomen besedi daje grški glagol *nemein* (ta ima isti koren kot nemški izraz *nehmen*), ki pomeni vzeti, razkosati in dodeliti. Da bi zajel ta pomen, Schmitt sam uporabi izraz apropiacija in s svojo značilno preprostostjo in pronicljivostjo postavi tezo, po kateri se „pred vsakim pravnim, ekonomskim in družbenim redom, pred vsako pravno, ekonomsko ali družbeno teorijo, najprej postavi vprašanje: Kje in kako se je apropiiralo? Kje in kako je bilo razdeljeno? Kje in kako je bilo proizvedeno?“ (2006, 328).

diskurzov opredeljuje oziroma postavlja glede na NPM ali njegove elemente, kar bržkone utrjuje prepričanje, da gre za dominantni diskurz (Salskov–Iversen in drugi, 2000).

Pri NPM ne gre za konsistenten niz vrednot in pojmov ter ga je zato težko opredeliti, a je vseeno mogoče – kljub raznoraznim preoblekam in namenom, katerim je služil – osamiti vsaj dve njegovi ključni značilnosti, in sicer (1) jasno poudarjanje poslovno–upravnih praks in (2) opiranje na individualne racionalnosti in tržne mehanizme pri prestrukturiranju in delovanju javnega sektorja (prim. Andoljšek 2003). NPM tako predstavlja prelom s stoletno tradicijo ostrega ločevanja med vrednotami in prakso javnega in zasebnega sektorja.

Uveljavitev NPM sovпада z družbenimi spremembami, o katerih se včasih teoretizira (Salskov–Iversen in drugi 2000, 184) kot o premiku od vlade k upravljanju v kontekstu globalizacije, torej od koordiniranih, hierarhičnih struktur in procesov usmerjanja družbe v smeri procesov menjav in pogajanja, ki se oblikujejo kot omrežja. Na podlagi konstruktivističnih teorij o diskurzu in vladnosti (Larner in Walters 2004) tukaj obravnavamo javni sektor, kot da se regulira diskurzivno. Poskušamo namreč zajeti spremembe vladnosti z vidika načina dojemanja in izvajanja vladanja. Do te spremembe privedeta globalizacija in zavedanje o njej. Pri tem ne trdimo, da globalizacija spodbuja harmonizacijo poprejšnjih nacionalnih ali regionalnih sistemov v enem samem konceptualnem modelu. Nasprotno, diskurzivni moment upravljanja in globalizacije potegne na plano nianse (post)moderne hegemonije upravnega razmišljanja – na lokalni ravni tako interpretacije globalno hegemonskega diskurza NPM sledijo kontekstualno opredeljeni logiki, ga vežejo na lokalne diskurze in vprežejo v izvajanje lokalnih projektov, za katere pa ni nujno, da so vpeti v politične in ideološke usmeritve (za katere se na splošno meni, da so v podlagi) NPM.

Teorije, po katerih se zgledujemo, imajo skupni dve stvari – poudarjajo povezavo med diskurzom, vednostjo in oblastjo: praksa vladanja je v veliki meri vprašanje obvladovanja jezika, ki črpa iz družbeno cenjenega strokovnega znanja, ki je navzoče v omrežjih, za katera so značilni diferenciali moči in jih ti oblikujejo. Pomemben pa je tudi diskurzivni moment globalizacije. Ne gre le za oddaljene lokacije, ki jih povezujejo resnični in hitro rastoči tokovi kapitala, prožni postopki proizvodnje in gibanje ljudi. Povezujejo se tudi skozi omrežja strokovnega znanja, ki razvijajo nove pristope k reševanju in nove opredelitve problemov vladanja v kontekstu globalizacije – gre za probleme reguliranja družbe, razumevanj družbe in razvijanja demokratičnih dialogov. S tem, ko poudarjamo relacijski značaj in kompleksnost

globalizacije, njeno opiranje na diskurz in lokalno posredovanje ter njeno proizvajanje hibridnosti, dajemo prednost heterogenizaciji pred homogenizacijo razumevanja globalizacije.

Če je Foucault (2007) ugotavljal, da živimo v času vladnosti, ki je bila sprva "odkrita" v osemnajstem stoletju, v nadaljevanju sami preverjamo, v kolikšni meri se je s koncem dvajsetega stoletja vladnost – ki je bila poprej v domeni vlad držav – prebila v ospredje kot način dela v okvirih mednarodnega režima, ki ga oblikujejo in spodbujajo OZN ter druge mednarodne organizacije. Ta režim podpirajo preko širokega niza pobud, ki jih je mogoče uvrstiti v diskurz NPM ter so vpete v doktrine *dobrega upravljanja*²⁹.

Dobro upravljanje ima za cilj univerzalizacijo vladnosti kot načina delovanja tako državnih vlad kot načina mednarodnega "upravljanja delovanja". Doktrine dobrega upravljanja spodbujajo transparentnost, kodifikacijo in poenostavljanje, tako na ravni držav kot na mednarodni ravni. Zavzemajo se za institucionalne reforme, s katerimi bi se številne lokalne prakse reorganizirale tako, da bi jih lahko sodobne javne uprave administrirale in da bi jim države lahko vladale. Spodbujajo načine vladanja na podlagi zbiranja kapilarnih in standardiziranih podatkov o populacijah in vladah. Nalagajo kodifikacijo številnih tehnik, s katerimi naj bi bilo mogoče spoznati vidike življenja populacij, da bi se ta življenja izboljšala in optimizirala. Priporočajo, da mednarodne organizacije razvijajo tehnike za presojanje učinkovitosti, za nagrajevanje ali kaznovanje ravnanja vlad na področjih, za katere se je poprej štelo, da sodijo v njihovo suvereno pristojnost. Z oblikovanjem zbirk podatkov, standardov in kazalnikov uspešnosti se vsaka vlada umesti v mehanizme nenehne kontrole, primerjanja in discipliniranja (prim. Salskov–Iversen in drugi 2000; Lawson 2002; Sending in Neumann 2006; Baldacchino 2012). V foucaultovskem izrazju se tako vsaka država podredi "preverjanju" in "kliničnemu opazovanju". S "preverjanjem" se njihova uspešnost zabeleži in rangira, s "kliničnim opazovanjem" pa se – kot pacient – umesti v polje standardiziranih statističnih podatkov in obravnava kot posameznik, ki ga je treba spremljati na poti do ozdravitve.

5.3.2 Povladnenje režima OZN

V nadaljevanju poskušamo predstaviti, kako se je diskurz NPM prek doktrine *dobrega upravljanja* uveljavil kot politična racionalnost delovanja Organizacije združenih narodov in

²⁹ Ang. *good governance*.

pokazati na njun vladnostni značaj. Pri tem ne gre toliko za prepoznavanje teoretske doslednosti, ki ni cilj elaboratov OZN, temveč za predložitev vidikov razprave, ki se je v organizaciji razvila po letu 1990, za raziskovanje, kako je bil vanjo vključen jezik, ki se je oblikoval drugače, in za sledenje vedno novim organizacijskim konsenzom okrog določenih tem.

V obdobju po koncu hladne vojne se je v Združenih narodih kot odziv na vedno pogostejše prošnje po posredovanju v pobudah za demokratizacijo, ki so šle od podpore pri volitvah do mirovnih operacij z močno prisotnostjo gradnje institucij, razvila živahna razprava o njihovi vlogi pri spodbujanju demokracije. Ta razprava je vključevala in z različnimi poudarki posredovala ideje o demokraciji in dobremu upravljanju, ki so nastale v okviru različnih šol. Zelo splošno bi lahko rekli, da se je razprava o demokraciji na zahodu razvila vzdolž linij treh tradicij – liberalne, republikanske in socialistične. Te tradicije se pogosto mešajo in prepletajo, a v jedru predstavljajo različne poglede na to, kaj je pravična in demokratična družba, in ponujajo različne načine, kako jo uresničiti.

Na eni strani so glavna tema liberalne tradicije negativne pravice, denimo odsotnost politične oblasti iz gospodarskih zadev in varovanje svobode posameznika pred posredovanjem politične oblasti. Na drugi strani republikanska in socialistična tradicija povezuje demokracijo z določenim nizom dolžnosti državljanov in posredovanjem države, da bi zagotovila neko raven osnovnih dobrin in storitev za svoje državljane. Ti dve tradiciji se nato med seboj razlikujeta glede na razumevanje, kako je mogoče doseči pravično in demokratično družbo. Republikanska tradicija se ukvarja z vprašanji participacije in konsenza, socialistična pa (v svojih različnih oblikah) sicer soglaša z republikansko glede predstave, da je skupno dobro rezultat družbenih procesov. Vztraja pa pri tem, da v središče postavlja enakost in za njeno uresničitev daje prednost gospodarskim reformam pred političnimi odločitvami (Rizman 1992).

Doktrine "dobrega upravljanja" so nastale v okvirih anglo-ameriške kritike intervencionistične države blaginje. Upravljanje pa je, podobno kot demokracija, pridobilo različne pomene in o njem se razpravlja v različnih kontekstih. Roderick A. W. Rhodes (1996) je že pred dvajsetimi leti naštel vsaj šest rab besede *governance*, pri katerih gre za minimalno državo, korporativno upravljanje, novo javno upravo, dobro upravljanje, socialno-kibernetične sisteme in samoorganizirajoča se omrežja. Pri opredelitvi pojma "dobro upravljanje" kot politične racionalnosti mednarodnih organizacij v 90. letih prejšnjega stoletja

je še posebej pomembno vlogo odigrala Svetovna banka. V njeni opredelitvi je upravljanje „način, kako se izvaja oblast pri upravljanju gospodarskih in družbenih resursov države za razvoj“.³⁰ Za Svetovno banko dobro upravljanje pomeni učinkovitost javne uprave, vladavino prava kar zadeva pogodbe, učinkovito sodstvo, spoštovanje človekovih pravic, svobodne medije in pluralistično institucionalno strukturo. Sredstva, s katerimi se to doseže, so trženje javnih storitev, zmanjšanje prevelikega števila zaposlenih v javnem sektorju, proračunska disciplina, upravna decentralizacija in udeležba nevladnih organizacij (Rhodes 1996, 653–653). Upravljanje, kot se pojmuje in obravnava v OZN, preči te opredelitve, a je predvsem trdno zasidrano v teorijah "nove javne uprave" in opredelitvah "dobrega upravljanja" Svetovne banke.

Po letu 1990 so se v takrat vročo razpravo v okviru Združenih narodov o vlogi organizacije pri spodbujanju demokratizacije prebile vsebine o demokraciji in upravljanju, ki so jih oblikovale različne teoretske šole. Med letoma 1988 in 2003 je bilo ob podpori Združenih narodov organiziranih pet mednarodnih konferenc o demokraciji. Z letom 1994 je bila demokracija vključena v program Generalne skupščine pod naslovom „podpora sistema Združenih narodov prizadevanjem vlad za spodbujanje in utrjevanje novih ali obnovljenih demokracij“. A šele z letom 1997 in nastopom generalnega sekretarja Kofija Annana je razprava o demokratizaciji postala razprava o "dobrem upravljanju". Dobro upravljanje je postalo tudi organizirajoče načelo posredovanj ZN na različnih področjih, ključ za vzpostavljanje demokracije, pa tudi razvoja in miru.

Najbolj celovito besedilo, ki ga je o demokraciji pripravil Boutros Boutros Gali, je naslovljeno Agenda za demokratizacijo in vključuje ideje iz treh zahodnih tradicij demokratične misli ter razkriva številne *zablode* glede opredelitve in temeljev demokracije, njenega razmerja do miru in razvoja ter vloge sistema Združenih narodov pri njenem uresničevanju.

Poročilo povzema liberalne poudarke o volilnem procesu in institucijah, vključuje pa tudi socialistične in republikanske pomisleke o odnosu med ekonomsko enakostjo in participacijo. "Ljudsko voljo" posameznih družb opredeli kot polje, na katerem je treba zakoreniniti demokracijo, a slednjo vseeno razume kot univerzalni cilj in nalogo, ki jo morajo uresničiti mednarodne organizacije. Nakaže, da je razvoj mogoče doseči brez demokracije, a

³⁰ World Bank, Governance and Development (Washington, DC: World Bank, 1992).

to postavi za neobhoden temelj trajnostnega razvoja. Vzpostavi povezavo med demokracijo in mednarodnim mirom in obenem zatrdi, da ni mogoče doseči demokratizacije na državni ravni brez demokratizacije na ravni mednarodnega sistema. Agenda za demokratizacijo skratka poskuša združiti in zmešati raznorodne tradicije in pristope k demokraciji. Njen učinek pri tem pa je, da razkrije številne *aporije* in težave, povezane s tem, da se demokracijo uvrsti med naloge mednarodnih organizacij (Boutros-Ghali 1996).

Leto 1997 je zaznamovalo spremembo v načinu opredeljevanja pristopa Združenih narodov do demokracije in njihove vloge pri demokratizaciji. Novoizvoljeni generalni sekretar Kofi Annan je v svojem prvem poročilu Generalni skupščini o demokraciji postavil novo izhodišče in povsem jasno izbral "upravljanje" kot središčno organizirajoče načelo vseh dejavnosti sistema OZN na področju demokracije. Zapletom, povezanim z razpravo o vlogi OZN pri demokratizaciji po liniji normativnih pristopov, se je izognil tako, da je naloge organizacije opredelil kot niz tehnik za optimizacijo institucionalne ureditve. Ta nov način razmišljanja je bil po njegovem mnenju na splošno dobro sprejet na tretji mednarodni konferenci o novih ali obnovljenih demokracijah in razvoju v Bukarešti septembra 1997 ter na mednarodni konferenci za trajnostni razvoj in enakost, ki jo je julija istega leta organiziral program OZN za razvoj (UNDP).

UNDP je sicer že zgodaj v tem desetletju začel z refleksijo o dobrem upravljanju in njegovi vlogi pri spodbujanju razvoja. Dobro upravljanje je bilo rezultat kritičnega pregleda teorij, ki so ekonomskim dejavnikom pripisovale največjo težo v razvoju. Med te sodijo teorije "trickle down" iz 1960-ih, pristopi "osnovnih potreb" iz 1970-ih in strukturalistični pristopi iz 1980-ih. Za UNDP je bil glavni razlog neuspeha teh pristopov ta, da niso upoštevali politične razsežnosti razvoja.

Tako je podrazvitost odtlej postala posledica slabega delovanja institucij in UNDP si je – da bi se spoprijel s tem problemom – za nalogo zastavil modernizirati institucije države. V tem okviru se je kot osrednje načelo dvignila "refleksivna vlada", ki v institucionalnih reformah vidi poglavitno gonilo družbenih sprememb. To načelo ne predstavlja zgolj racionalnosti, ki narekuje transformacije domačih vlad, temveč je tudi ključno orodje za spodbujanje gospodarskega razvoja na globalni ravni.

Leta 1997 je konferenca o trajnostnem razvoju in enakosti pod vodstvom UNDP povzela osrednja vodila okvira upravljanja. V tem pristopu je bistven poudarek na institucijah

in regulativnem značaju vlade. Dobro delujoča država zaseda osrednje mesto v razvoju. Pri teh prizadevanjih je bistveno dobro upravljanje, ki se ga razumeva kot vladavino prava, predvidljivo upravo, legitimno oblast in regulacijo, ki je odzivna. A za UNDP ni naloga države, da neposredno posreduje v zagotavljanje storitev, temveč da opravlja regulativne funkcije in razvija okvir, ki bo omogočal delovanje zasebnih vlagateljev in ponudnikov storitev. Skratka, razvoj se vpeljuje tako, da se država krči in da se preoblikuje v agencijo, ki regulira in nadzoruje³¹ (UNDP 1997, 5).

V elaboratih OZN se tema regulativne vloge države pojavlja pogosto. Ponovno jo denimo srečamo v poročilu generalnega sekretarja o vlogi organizacije pri podpiranju novih ali obnovljenih demokracij iz leta 1998. Generalni sekretar izrazi priznanje prispevku Svetovne banke h krepitvi demokratičnih institucij v novih in obnovljenih demokracijah prek programov reforme javnega sektorja ter nakaže, da se mora vloga držav spremeniti – iz ponudnikov storitev v regulativne organe, katerih glavna funkcija mora biti omogočanje razcveta trga in civilne družbe (Združeni narodi 1998). Promocija "regulativnih držav" je dobila osrednje mesto v programih demokratizacije pod mednarodnim vodstvom. S perspektive doktrin upravljanja je spodbujanje tovrstnih modalnosti vladanja sredstvo za izboljšanje neurejenih držav, podporo razvoju in izboljšanje življenjskih pogojev prebivalstva.

Dobro upravljanje je globalni projekt inženiringa držav, ki se posveča državnim institucijam, a se ne omejuje samo nanje. Spodbuja tudi programe razpršene institucionalizacije družbenih procesov. Združeni narodi tozadevne dejavnosti označijo kot "opolnomočenje civilne družbe". Usmerjene so v lažje ustanavljanje določenega števila institucij (nevladnih organizacij, strank, interesnih skupin itd.), katerih namen je zbiranje zahtev državljanov in njihovo nadaljnje kanaliziranje proti središču, pa tudi zagotavljanje socialnih storitev. Ti procesi vodijo v kapilarno prežemanje družbenega telesa z institucionalnimi mehanizmi, razširjanje kodificiranih procesov in standardizacijo informacij, da lahko središča vladanja družbene zahteve kanalizirajo, razumejo in procesirajo (Združeni narodi 1997).

³¹ „Za oživitev rasti je potrebno krčenje države in zagotavljanje neodvisnosti institucij, ki so potrebne za ustvarjanje temeljev vzdržne gospodarske rasti. To vključuje tudi, da morajo institucije zagotoviti dobro upravljanje z denarjem in jamčiti za lastniške pravice in pogodbe ter učinkovit pravosodni sistem“ (UNDP 1997, 5).

Populacija, ki je v klasičnem obdobju v Evropi postala glavna skrb vlade, sedaj postane glavna skrb mednarodnih organizacij. Inženiring regulativnih, povladnenih držav je potreben, da bi se izboljšalo življenje populacij, pa tudi predvidljivost mednarodnega okolja. V ta prizadevanja je moč vključiti konstrukcijo tega, čemur je treba vladati (najsi bodo to "malopridne" države ali populacije znotraj njihovih meja) na način, da bodo centri računanja (države ali mednarodne organizacije) to lahko regulirali in prepoznavali. Diseminacija institucij, ki so sposobne kanalizirati družbene zahteve tako, da so istočasno urejene in berljive ter da lahko center z njimi upravlja, je del projekta, ki ima za cilj preoblikovati obskurna mejna področja (naj bodo to propadle države ali območja znotraj držav, ki uhajajo njihovemu vladanju) v vidna, pregledna in poenostavljena. Podobno kot Foucaultova povladnena vlada "dobro upravljanje" pomnoži instrumente za znanje o populacijah in preoblikuje brezoblične množice v "civilne družbe". Spodbuja pluralne, a obenem kapilarne in razširjene mehanizme za znanje, urejanje in preračunavanje nereguliranih in nedoločenih prostorov.

Generalni sekretar je celovit značaj prizadevanj "dobrega upravljanja" poudaril tako:

Dobro upravljanje je učinkovito, participativno, pregledno, odgovorno in enakopravno ter podpira vladavino prava. Država vodi upravljanje, a jo to transcendirata prek sodelovanja z zasebnim sektorjem in civilno družbo. Vsa tri področja so kritičnega pomena za vzdrževanje človekovega razvoja. Država ustvarja politično, gospodarsko in pravno okolje, ki vodi do tega. Zasebni sektor ustvarja delovna mesta in dohodek, civilna družba pa spodbuja politične in družbene interakcije ter mobilizira skupine za sodelovanje v gospodarskih, družbenih in političnih dejavnostih (ibid., odstavek 17).

"Dobro upravljanje", ki se je izoblikovalo v neoliberalni tradiciji, predpisuje občutno več kot zgolj liberalno politično ureditev. Podobno kot la Perrierova vlada, kar zadeva dobro upravljanje, predpisuje orodja za doseganje „pravilnega načina razpolaganja s stvarmi, da bi jih pripeljali [...] k nekemu "ustreznemu smotru" za vsako od teh stvari“ na številnih področjih družbenega življenja (Foucault 2007, 120). Gre za pluralno in na probleme osredotočeno upravno dejavnost, za katero se pričakuje, da bo delovala na vseh ravneh (domači in mednarodni), da bi privedla do nemotenega delovanja družbenega stroja in urejenega mednarodnega okolja.

Poleg tega, da je pluralno in celovito, je dobro upravljanje univerzalno. Za metode vladanja, ki jih predlaga, velja, da njihova uporabnost preči meje v vseh situacijah. Tehnike

javne uprave je moč koristno uporabiti v vseh državah ne glede na lokalne razlike, nudijo pa standardizirane rešitve za vrsto različnih problemov. Kot pravi UNDP (1997), so „izhodiščni položaji držav z vidika gospodarske razvitosti resda različni, a ista sodobna orodja javnega upravljanja je mogoče uporabiti v vseh državah“. Da bi države prepričali v izvajanje predpisanih reform, je treba uporabiti mešanico pristanka, prisile in nadzora:

Kontekst izvajanja bo potekal prek dialoga o politikah s posameznimi državami članicami, učinkovitega systemskega nadzora in mednarodnega sodelovanja ter s krepitvijo zmogljivosti, da bi se izboljšale ekonomske, finančne in upravne institucije (Združeni narodi 1997, odstavek 57).

Z drugimi besedami, dobro upravljanje se neprepričanim privržencem vsiljuje z nizom disciplinarnih instrumentov. Dobro upravljanje ni le racionalnost, na podlagi katere se države v težavah preoblikujejo v demokracije in za inženiring dobrih družb. Predstavlja tudi gonilo reform OZN. Poleg tega, da je OZN priporočala reforme, namenjene vzpostavljanju predvidljivih, reguliranih in regulatornih držav in družb, ki jih je mogoče upravljati, se je morala opremiti tudi z instrumenti znanja, ocenjevanja in usmerjanja ravnanja držav ter postati dejanski računski center in agencija za ocenjevanje uspešnosti (Združeni narodi 1997a).

V poročilih generalnega sekretarja Generalni skupščini za leti 1997 in 1998 je programom reform namenjenega veliko prostora. V januarju 1997 so bili denimo „ustanovljeni štirje izvršni odbori ... Mir in varnost, gospodarske in socialne zadeve, razvojno sodelovanje in humanitarne zadeve ... pri čemer so bile človekove pravice zastavljene tako, da so prečile vse štiri in so bile torej vključene v vse“. Poleg tega je bila pod vodstvom UNDP ustanovljena podskupina za krepitev zmogljivosti za upravljanje Odbora Združenih narodov za upravno usklajevanje (*Capacity Building for Governance of the United Nations Administrative Coordination Committee*), v kateri je sodelovalo devetnajst organizacij Združenih narodov (Združeni narodi 1997; 1998).

Po priporočilu iz Bukarešte je bil ustanovljen tudi mehanizem za spremljanje izvajanja priporočil konference kar zadeva dejavnosti OZN za demokratizacijo. Poleg tega je generalni sekretar poudaril pomen organiziranja in širjenja informacij o „programih, usmerjenih v konsolidacijo demokratičnega razvoja“ ter izmenjave izkušenj „o napredku v smeri demokratizacije, ki so ga dosegle posamezne države“ (Združeni narodi 1998, ods. 7).

Pozornost je bila namenjena tudi pripravi orodij za primerjanje in ocenjevanje ravnanja držav z vidika mednarodnih predpisov (*prescriptions*) o upravljanju in demokratizaciji. Šlo je denimo za spletno stran o demokratizaciji in upravljanju, ki sta jo urejala UNDP in oddelek za socialne in ekonomske zadeve, oblikovanje popisa zbirk podatkov o demokratizaciji ter sistema za samoocenjevanje, ki naj bi ga uporabljale vlade v procesu demokratizacije.

Poročilo je poudarilo tudi potrebo po zbirkah podatkov in informacijskih sistemih glede skupnih dolgov in kreditnih storitvah. Konferenca OZN za trgovino in razvoj (UNCTAD) je vzpostavila sistem za upravljanje dolga in finančne analize, ki je zajemal štirideset držav in predstavljal več kot 25 % neporavnane dolga držav v razvoju.

Projekti, ki jih podpira OZN in so namenjeni zbiranju in standardizaciji podatkov ne služijo zgolj kot podlaga za zunanji nadzor in revizijo uspešnosti, temveč vsaki vladi nudijo orodje za samoocenjevanje kar zadeva doseganje mednarodnih meril.³² Zelo podobno kot pri pacientih v fouchaultovskih kliničnih ustanovah se uspešnost posameznih "neurejenih" držav (pravzaprav njihova pot nazaj v "normalnost") spremlja in ocenjuje glede na dano populacijo po lestvici od normalnega do deviantnega. Vsak "pacient" ali neurejena država se normalizira v procesu, ki jo po eni strani standardizira po drugi strani pa individualizira. Standardizira zato, ker je končni cilj doseganje standardov vedenja (delovanja), ki so enaki za vse. Individualizira pa zato, ker vsaka država, ki ni konformna z mednarodnimi merili, dobi orodja za samoizboljšanje.

Z Deklaracijo tisočletja, ki jo je Generalna skupščina sprejela leta 2000, je bil postavljen nov kontekst za razpravo o demokratizaciji in upravljanju (Združeni narodi 2000). V njej so bile določene vrednote, cilji in zaveze za države članice, da bi izboljšale položaj človeštva v novem tisočletju. Med temeljne vrednote deklaracija uvršča svobodo, enakost, solidarnost, strpnost, spoštovanje narave in skupno odgovornost. Cilji tisočletja zajemajo zelo širok spekter področij delovanja: mir, varnost in razorožitev; varstvo okolja; človekove pravice, demokracijo in dobro upravljanje; zaščito ranljivih; zadovoljevanje posebnih potreb Afrike; krepitev Združenih narodov.

³² Svetovna banka je denimo vzpostavila interaktivno zbirko podatkov, ki omogoča primerjavo med uspešnostjo držav z vidika vrste indikatorjev *dobrega upravljanja*. Glej: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

Sprejetje Deklaracije tisočletja je imelo dvojni učinek v razpravah v okviru OZN o demokraciji in dobremu upravljanju. Prvi je bil ta, da so se v ospredje vrnila vprašanja, ki so bila potisnjena vstran po sprejetju *Agende za demokratizacijo*, z njimi pa tudi jezik, v katerem so bila ta izražena. Drugi je bil ta, da je deklaracija služila za podlago širjenju področij in množenju vprašanj, za katera se uporablja pristop upravljanja.

Poročilo generalnega sekretarja Generalni skupščini leta 2001 povzema več spornih zadev (Združeni narodi 2001). V njem so obsežno obravnavani rezultati in končna deklaracija četrte konference novih in obnovljenih demokracij (bolje poznana kot deklaracija iz Cotonouja) (Združeni narodi 2001a). V Cotonouju se je več delegacij osredotočilo bolj na temelje demokracije in njene povezave s pravicami, participacijo in gospodarskimi dejavniki kot pa na institucionalne reforme in modalnosti vladanja. V razpravo so se vrstile teme, ki so del republikanske in socialistične tradicije, kot je potreba po tem, da demokracija zagotavlja niz pozitivnih pravic.

Na konferenci je bilo poudarjeno, da „demokracija potrebuje postopno širitev političnega prostora, da bi zagotavljala celovito uveljavljanje političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic“ (Združeni narodi 2000, ods. 7). Med poglavitnimi ovirami na poti k utrditvi demokracije je bila navedena revščina in z njo lokalni in mednarodni vzroki zanjo, ki vključujejo neenakost na trgih in breme dolgov do tujine. Omenjena je bila tudi povezava med demokracijo in pravicami ranljivih skupin – žensk, otrok in manjšin. V poročilu so odmevale republikanske ideje iz *Agende za demokratizacijo*, saj zatrjuje, da ni univerzalnega recepta za demokracijo, ampak mora ta odražati „kulturo, zgodovino in politične izkušnje državljanov“.

Generalni sekretar je tudi poudaril, da kazalniki uspešnosti državne uprave niso zadostno merilo za ocenjevanje demokracije. Kljub poprejšnjim trditvam o lokalnih koreninah demokratičnega konsenza, pa je v skladu z liberalnim okvirom zatrdil, da je mogoče opredeliti univerzalne kazalnike za demokracijo:

Kazalnik za vzdržno demokracijo je obseg, v katerem država deluje v skladu z univerzalnimi in nedeljivimi človekovimi pravicami – državljanskimi in političnimi pravicami ter ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi pravicami, ki so opredeljene v mednarodnem humanitarnem pravu (Združeni narodi 2000, ods. 7).

Kljub tej ponovni problematizaciji – v normativnem izrazju – z demokracijo povezanih tem, je upravljanje ostalo poglavitni okvir za prevajanje demokratizacije v operativne programe in najpomembnejše orodje za uresničevanje razvojnih ciljev tisočletja. Načrt izvajanja Deklaracije tisočletja ponovno izrazi temeljno vlogo "demokratskega upravljanja" pri tem (Združeni narodi 2001b). Poročilo generalnega sekretarja Ekonomskemu in socialnemu odboru z dne 7. avgusta 2002 poudari tudi središčni pomen reformiranja vladnih institucij za izvajanje Deklaracije tisočletja:

Zaradi osrednje vloge vlad pri uresničevanju ciljev iz Deklaracije tisočletja ni mogoče dovolj poudariti pomena razvijanja njihovih zmogljivosti in učinkovitosti. V deklaraciji in časovnem načrtu sta večkrat omenjena dobro upravljanje in demokracija, vključno z boljšimi zmogljivostmi javnih služb za zagotavljanje osnovnih javnih storitev, reformo javne uprave, integriranim načrtovanjem, večjo participacijo državljanov pri odločanju, decentralizacijo, transparentnostjo, odgovornostjo in bojem proti korupciji (Združeni narodi 2002).

„Pomanjkljivosti v zmogljivosti držav, šibke politične demokratične institucije ter neučinkovita in slabo vodena javna uprava“ (ibid.) se tako prepoznajo kot glavni vzroki za težave držav v razvoju. Skupno dobro, ki ga v kontekstu vladnosti razumemo kot optimizacijo različnih vidikov življenja populacije, je mogoče zasledovati z vseobsegajočimi in pluralnimi projekti, usmerjenimi v inženiring državnih institucij, zasebni sektor in civilno družbo:

Upravljanje se ne nanaša zgolj na izvajanje politične avtoritete, temveč tudi ekonomske in upravne avtoritete pri vodenju državnih zadev na vseh ravneh. Zajema državo, a jo tudi presega in vključuje zasebni sektor in organizacije civilne družbe. Upravljanje se kot takšno nanaša na sposobnost upravljanja gospodarstva, mobiliziranja virov, zagotavljanja določene ravni družbene pravičnosti ter spodbujanje oblikovanja okolja, ki bo omogočalo prizadevanja posameznikov, in zagotavljalo mir in varnost (ibid.).

V razpravah o uresničevanju ciljev tisočletja so bile povezave med upravljanjem, varnostjo in razvojem pogosto omenjene (Združeni narodi 2001). Področja uporabe "refleksivne vlade" kot modalnosti za usmerjanje mednarodnih procesov in motorja za usmerjanje socialnih sprememb so bile v tem kontekstu razširjene in podrobno navedene. Okrepljena je bila povezava med spodbujanjem institucionalnih reform ter ohranjanjem miru in varnosti, pa tudi ohranjanje osrednjega mesta demokratizacije v novih oblikah mirovnih operacij. V omenjenem avgustovskem poročilu Generalni skupščini in Ekonomskemu in socialnemu odboru o vlogi javne uprave pri izvajanju Deklaracije tisočletja je generalni

sekretar med poglavitne vzroke nasilnih konfliktov uvrstil socialno nepravičnost ter neuspešnost institucij upravljanja in sistemov javne administracije. Večja pozornost družbeni nepravičnosti v poročilu ni posvečena, je pa velik del namenjen vlogi institucionalnih reform pri ohranjanju miru. „Krepitev institucij, ki zagotavljajo miroljubno sobivanje vseh družbenih sil v dani politični skupnosti“ je ključnega pomena za preprečevanje konfliktov. Vloga upravljanja je bistvena tudi pri vzpostavljanju miru (*peace building*). Z besedami generalnega sekretarja je v razmerah, ki sledijo nasilju „ponovna vzpostavitev javne administracije in sistemov upravljanja nujni pogoj za izgradnjo trajnega miru“ (Združeni narodi 2002, ods. 8–9).

V tem poročilu iz avgusta 2002 se razpravlja tudi o vlogi institucionalnih reform pri zagotavljanju razvoja in pravičnosti. Zakonodaja in dobro delujoče administracije so predpogoj za izvajanje ciljev, povezanih z razvojem in izkoreninjenjem revščine. V tem kontekstu „je izjemno pomembno krepiti zakonodajna telesa in zagotavljati, da imajo podlago v učinkoviti administraciji, saj služijo kot glavni forumi pri doseganju dogovorov in oblikovanju konkretnih rešitev za pereča vprašanja“ (Združeni narodi 2002, ods. 10). Razvoj institucij in mehanizmov za izvajanje volitev je pomemben za oblikovanje odgovornih zakonodajnih teles.

Decentralizacija je „bistvena za zmanjšanje revščine, saj državljanom omogoča učinkovitejše izražanje njihovih zahtev in prevzemanje vloge aktivnejših partnerjev v vseh fazah odločanja, izvajanja in ocenjevanja politik“. Učinkovita javna uprava, ki je sposobna zagotavljati javne storitve, kot so oskrba z vodo, zdravstvo in izobraževanje, je poleg tega ključna pri omejevanju revščine (Združeni narodi 2002, ods. 13). Reforma pravosodne administracije je pomembna tudi za varstvo človekovih pravic ranljivih skupin in za onemogočanje korupcije, ki sicer povečuje „negotovost“ in „odvrača od dolgoročnih naložb“ (Združeni narodi 2002, ods. 12).

Poročilo – po ponovnem poudarku povezav med upravljanjem, mirom, človekovimi pravicami, blažitvijo revščine in gospodarskim razvojem – navede niz področij, primernih za mednarodno pomoč. Opredeljena področja posredovanja (človeški viri, finančne zmogljivosti, informacije, inovacije in zmogljivosti na področju tehnologije) so pretežno tehnične narave in so usmerjena v optimizacijo institucionalne uspešnosti. Pri tem je bistvena učinkovitost.

Če hočejo izvajati cilje tisočletja, države potrebujejo finančna sredstva. Generalni sekretar ugotavlja, da „težava, s katero se soočajo številne države v razvoju, ni le, kako ustvariti več sredstev, temveč tudi, kako zagotoviti, da bodo ta učinkovito porabljena“. Na koncu sklene, da v času „pomanjkanja finančnih sredstev ni mogoče preceniti pomembnosti učinkovite porabe finančnih sredstev kot modalnosti, po kateri se z manj sredstvi doseže več“ (Združeni narodi 2002, ods. 18). Zato morajo mednarodne organizacije pomagati pri izboljšanju dejanskih administrativnih ureditev, zlasti kar zadeva pobiranje davkov.

Kljub osredotočenosti na optimizacijo delovanja institucij, generalni sekretar ponovno namigne na nezvedljivost politike na institucionalno optimizacijo in nakaže, da obstajajo elementi v politični sferi, ki jih ni mogoče zajeti v administrativne reforme. Poudari, da uporaba sodobnih tehnik finančnega upravljanja ne more biti učinkovita, če ni pospremljena s politično voljo. A v problematiziranju odnosa med tehničnimi reformami in politično voljo ne gre dalje. Namesto tega nadaljuje s komentiranjem težav, ki jih povzročajo tehnične slabosti:

Izkušnje kažejo, da je večina tehničnih slabosti javnofinančnega upravljanja povezana z nepravočasnim in nenatančnim računovodstvom vlade, postopki revizije proračunov, ki jih ovira pomanjkanje informacij, pomanjkanjem sodobnih metod obdelave podatkov, zelo rutinskimi pravili, ki obremenjujejo nadzor, in neustreznim usposabljanjem (Združeni narodi 2002, ods. 20).

Potreba po optimizaciji tehnik finančnega upravljanja ni le način za izboljšanje vladanja v neurejenih državah. Je neizbežno tudi orodje, s katerim se okrepi odgovornost držav posojilojemalk v odnosu do zunanjih posojilodajalcev in izboljšajo mednarodne zmožnosti za ocenjevanje in nadzorovanje uporabe sredstev. Generalni sekretar poudari slabosti vladnih administracij pri vodenju projektov, ki se financirajo iz tujine, in potrebo po razvoju novih partnerskih mehanizmov in učinkovitih sistemov odgovornosti za nadziranje tistih, ki sodelujejo v teh novih partnerskih aranžmajih. Optimizacija rezultatov je posledica učinkovitih in usklajenih tehnik spremljanja uspešnosti, kot so proračunsko načrtovanje, revizija in računovodstvo:

Javnofinančno upravljanje se nanaša na procese planiranja, programiranja in proračunskega načrtovanja, na izvrševanje proračuna in računovodstvo, pa tudi na revizijo in oceno javnih virov. Te funkcije vlade so namenjene zagotavljanju, da se javni viri v največji praktični meri uporabijo v skladu z zakonom in dajo optimalne rezultate, ne glede na to, ali se ti viri ustvarijo navznoter ali navzven (Združeni narodi 2002, ods. 20).

Te tehnike poudarjajo „eksplicitne standarde in ukrepe za doseganje uspešnosti, izpostavljajo se ... večja disciplina in nadzor nad uporabo virov ter ... prakse upravljanja, značilne za zasebni sektor“ (ibid.). Instrumenti vladanja, ki se predpisujejo v okvirih "dobrega upravljanja", si prizadevajo, da bi ozemlja in populacije naredili vidne za vlade ter da bi dejanja vlad naredili vidna za mednarodne organizacije in finančne institucije. Doktrine dobrega upravljanja predpisujejo – tako na notranji kot na mednarodni ravni – pomnožitev instrumentov za znanje, ocenjevanje in usmerjanje tistega, čemur naj bi se vladalo (tehnike revizije, standardizirano zbiranje podatkov, kazalniki uspešnosti), da bi pripeljali obenem do demokratizacije, razvoja in mednarodne varnosti, kot sestavnih delov celovitega in globalnega projekta povladnenja.

6 SKLEP

Naslov pričujočega magistrskega dela *Foucaultov koncept vladnosti in premestitve suverenosti nacionalne države v pogojih globalizacije* bi lahko označili kot ambiciozen. Zajema namreč tri izjemno obsežna ter obenem nadvse živahna in produktivna področja teoretskega preučevanja v okvirih sodobne politologije in mednarodnih odnosov, pa tudi širših filozofskih, socioloških, kulturoloških, ekonomskih in drugih humanističnih razmislekov – politično misel Michela Foucaulta, koncept suverenosti nacionalne države in globalizacijo. Z analitičnega vidika smo poskušali te elemente strniti ter do njih bržčas pristopati bolj specifično, v funkciji pojasnjevanja naše izhodiščne teze, po kateri je mogoče Foucaultov koncept vladnosti uporabiti kot analitično orodje za iskanje premikov suverenosti v sodobnem globaliziranem okolju.

S tem namenom smo najprej sledili splošnejši vlogi celotnega Foucaultovega korpusa del v okvirih discipline mednarodnih odnosov, ki je vsaj od začetka 80. let dvajsetega stoletja odigral nezanemarljivo vlogo. Šlo je – in v določenih okoliščinah še vedno gre – za vlogo intelektualnega in filozofskega navdiha za kritike epistemologije in ontologije (neo)realizma v mednarodnih odnosih ter etično-političnih posledic, ki jih imajo na njem utemeljene reprezentacije, in sicer slikanje mednarodnega kot "anarhičnega" okolja ter ponaravljanje časa in prostora državne suverenosti. Podobno kot v politični teoriji se je Foucaulta bralo kot enega od najbolj izpostavljenih teoretikov francoskega poststrukturalizma in kritika zahodne filozofije, neredko skupaj z drugimi predstavniki te misli, kot denimo Derridajem, Jean-Françoisom Lyotardom in nenazadnje Nietzschejem. Te interpretacije in posvojitve so bile bržčas nujne in prodorne, a niso dajale slutiti, da bi bilo mogoče (vz)postaviti svojstven pristop raziskovanja, ki bi se posvečal različnim umetnostim, konfiguracijam in izkušnjam vladanja. Onkraj opiranja na niz ključnih Foucaultovih vpogledov v konstitutivno moč diskurza pri oblikovanju svetov in imperativa zasledovanja bolj historično umeščenih okvirov svetovne politike, so se za raziskovalca, ki je iskal konceptualna in metodološka orodja za preučevanje mednarodnih objektov in praks, pokazale kot uporabne, a samo to. Z zaobhajanjem ozke razprave, vezane zgolj na mednarodne odnose in uporabo Foucaulta kot izhodišča za pisanje genealogij nekaterih univerzalij, pa je več teoretikov z zelo izvirnimi študijami fenomenov, kot sta suverenost (Bartelson 1995) in ozemlje (Hirst 2005), ter praks, kot na primer diplomacija (Der Derian 1987), mednarodni razvoj (Escobar 1995), vojna proti drogam in varnostna politika, napovedalo in tlakovalo pot razširitvi rabe vladnosti kot koncepta v mednarodnih odnosih.

Za takšno vlogo Foucaultovega dela v tem kontekstu je moč reči, da se kaže v nekoliko drugačni luči, da gre za novo "konceptualno osebnost" (Deleuze in Guattari 2000, 4) na raziskovalni sceni. Pri tej liniji ne gre toliko za to, kako interpretiramo Foucaultova pisanja, pomene posameznih izrazov in podobno, temveč gre za razliko, ki se opira na Foucaultovo razmerje do metod, s katerimi se izvaja raziskovanje, skratka za drugačen *etos* družboslovnega raziskovanja. "Foucaultov učinek" – če uporabimo oziroma parafraziramo naslov prelomnega zbornika o konceptu vladnosti (Burchell in drugi 1991) – tako tudi v mednarodne odnose prinese odmik od zasledovanja velikih teorij in usmeritev v (skromnejšo) vlogo teoretiziranja. Namesto prizadevanj za razvoj vseobsegajočih teorij (družba tveganja, globalna družba itd.), ki bi slikale epsko sliko moderne in se ponujale kot splošne koordinate, v katerih se potem išče *specifično*, "Foucaultov učinek" to razmerje spreobrne v smer skromnejše oziroma bolj omejene vloge teoretiziranja³³. Zaveže se temeljitemu empiričnemu preučevanju številnih (majhnih) linij, naključij, prelomov, pogajanj in mutacij, iz katerih se rojevajo posebne značilnosti sodobnosti. Do analiz, ki bi potegnile splošnejše zaključke, pride vedno le na podlagi združevanja teh parcialnih preučevanj. Širša slika je mogoča, a svojo podobo vedno dobi šele, ko se vanjo v številnih majhnih srečanjih združijo točke, platno, barve in svetloba,

V nasprotju z vtisom, ki ga daje umeščanje Foucaulta med postmoderniste v okvirih teorij mednarodnih odnosov in ki naj bi zato dajal prednost "diskurzom" pred "materialnostjo", se v pristopih, ki črpajo iz koncepta vladnosti, kaže kot empiricist ali natančneje zgodovinar minljivih in empiričnih singularnosti. Okviri analize se tako premaknejo stran od sistemov in njihove logike ter v smeri drugačne ravni preučevanja, ravni zgodovinsko specifičnih strategij, tehnologij, programov in tehnik. Tako se izpostavi, da se teksti, prakse, politike, subjektivnosti, ne združijo vedno v koherentno celoto, niti da njihove raznolikosti in protislovja sledijo logičnemu razvitju dialektičnega procesa, temveč da gre za nekaj bolj neurejenega in naključnega. S perspektive vladnosti se svet kaže kot takšen, da

³³ Tu bi želeli opozoriti, kako v svojih delih Negri in Hardt (2003; 2005; 2009) izhajata iz podobnih *foucaultovskih* izhodišč, a se nato v celoti osredotočita na temo biopolitike in se pri svojem poskusu (špekulativne) opredelitve pogojev sodobnega človeškega življenja približata oblikovanju velike teorije. Zanju biopolitika ni več način razlikovanja med različnimi problematizacijami, ki bi lahko obstajale sočasno, kot tudi ni eden od številnih načinov vednosti in delovanja političnih kolektivitet. Namesto tega z izrazi, kakršen je denimo »biopolitična produkcija«, poskušata označiti splošno dinamiko, za katero se zdi, da je transformativna za vse človeške odnose in je v podlagi nove vrste komunikacijsko povezanega planetarnega reda, ki ga poimenujeta *Imperij*. Za Negrija in Hardta biopolitika zaznamuje transformacijo epohalnih razsežnosti: „Ko oblast postane popolnoma biopolitična, oblastni stroj vključuje celotno družbeno telo in ga razvija v svoji virtualnosti. [...] Oblast se tako izraža kot kontrola, ki se razprostira skozi globine zavesti in teles populacije – in obenem prek celote družbenih odnosov“ (Negri in Hardt 2003, 33).

zajema številne projekte racionalizacije in prakse upravljanja, te se nato soočajo z realnostjo in delujejo nanjo, a jo vedno znova oblikujejo zgolj deloma in nepopolno, saj realnost neizbežno frustrira, se ogiba in ovira njihove namene. Etika raziskovanja, ki jo tukaj uporabimo, tako postane prizadevanje po kartografiranju teh poskusov racionalizacije, raziskovanje razlik, uspehov in neuspehov, razpok in mutacij ter meja in možnosti, ki jih prinašajo politike, vse to pa s čim več empiričnimi povezavami.

Lahko bi rekli, da z vladnostnim pristopom v disciplino mednarodnih odnosov vstopi drugačen Foucault, kot je bila intelektualna osebnost, ki je služila kot zaveznik v poststrukturalistični kritiki realizma v teoriji mednarodnih odnosov. Drugačen zato, ker poziva k analizi svetovne politike v izrazju njenih singularnosti, aparatov, strategij in tehnologij. Drugačen tudi, ker nas denimo poziva, naj analize postkolonialne politike ne začnemo s še eno filozofijo Drugega, temveč z vprašanji: kakšen je bil niz programov, ki si je nadel ime "tehnična pomoč"; kakšno vlogo je odigral pri tem, ko so se prebivalstva in države pretvorili v objekte znanja (kot da so "v razvoju") ter so slednje pristale v mrežah zelo *posrednega* upravljanja. Drugačen tudi zato, ker analize neoliberalnega mednarodnega reda ne začneja z ugotovitvami o neizbežnosti *logike* globalnega kapitalizma, temveč na primer z naslednjim vprašanjem: kateri so programi, strokovnjaki in znanja, ki se danes povezujejo z "bojem proti korupciji", in kakšno vlogo imajo pri konstituciji določenih populacij in njihovih držav kot objektov, katerim se upravlja v sodobnih okvirih "globalnega upravljanja". Različen tudi zato, ker se je iz teh izhodišč mogoče spoprijeti z vprašanjem sodobne politične fascinacije z mejami in varnostjo, in sicer ne z namenom oblikovanja teorije meja v mednarodnih odnosih, ampak s specifičnimi vprašanji o načinih, na katere so sodobni dogodki – od izuma biometričnih potnih listov do nastopa novih oblik humanitarne pomoči, namenjene beguncem in tistim, ki prečkajo meje – preoblikovali pojmovanje dandanašnjih meja in pričakovanj, čemu naj bi te služile.

V pričujočem delu se s teh izhodišč spoprimemo z analizo razprav o demokratizaciji in dobrem upravljanju v okviru Združenih narodov v obdobju okrog preloma tisočletja. Takrat se kot dominanten okvir uveljavijo doktrine dobrega upravljanja, ki postane koncept, na podlagi katerega se organizira široka vrsta dejavnosti Združenih narodov na področjih demokracije, razvoja, miru in varnosti. Doktrine dobrega upravljanja so diskurzivna formacija, ki v tem obdobju postane temelj povladnenja mednarodnega režima. Kot takšne vplivajo na oblikovanje, usmerjanje in izvajanje politik držav po treh linijah – z osredotočanjem na institucionalne reforme, ki je utemeljeno na prepričanju, da so ravno te motor, ki poganja

družbene spremembe; s spodbujanjem mehanizmov vladanja, ki so usmerjeni v širjenje predvidljivih, učinkovitih in regulativnih uprav znotraj držav; in s širjenjem (na mednarodni ravni in na ravni držav) mehanizmov regulacije in instrumentov nadzorovanja, ki naj bi služili krepitvi učinkovitosti.

Kot diskurzivna praksa te doktrine napeljujejo k specifičnim problematizacijam in rešitvam. V vlogi politične racionalnosti za programe mednarodnih organizacij privedejo do političnih učinkov ter so obenem tako internacionalistične kot etatistične. Internacionalistične zato, ker spodbujajo uvajanje standardiziranih sistemov kontrole, mehanizmov spremljanja in vladanja na razdaljo s strani mednarodnih organizacij. Etatistične pa zato, ker ohranjajo podobo vlad kot tistih, ki nadzorujejo večino vsega, kar se na njihovih ozemljih dogaja. V takšnem kontekstu je mogoče razvoj opredeliti kot pretežno notranjo zadevo držav, ki je ne gre povezovati z mednarodno gospodarsko ureditvijo, koncentracijo kapitala ali distribucijo bogastva, temveč predvsem kot posledico neustreznega delovanja institucij držav. Poleg tega doktrine dobrega upravljanja do skrajnosti uveljavijo liberalno razumevanje demokracije. Generalni sekretariat Združenih narodov in UNDP poudarjata pomen sodelovanja civilne družbe za dobro upravljanje. A sodelovanje v tem kontekstu ne pomeni procesa oblikovanja institucij in utemeljevanja njihove legitimnosti, temveč gre za rezultat tehničnih posredovanj, usmerjenih v optimiziranje delovanja državnih institucij in spodbujanje kapilarne institucionalizacije družbenih procesov. Če je klasični liberalizem demokracijo istovetil z določenim nizom institucionalnih rešitev, ki so bile predvsem usmerjene v zagotavljanje pluralizma in poštenih postopkov pri izbiri vlade, ter se participacija in uveljavljanje političnih pravic pri tem razumeta kot neizbežna rezultata tovrstnih institucionalnih ureditev, se z dobrim upravljanjem institucionalizacija razširi na večje število rab. Pri tem so učinkovite institucije ključne za uresničevanje skupnega dobrega in od njih se pričakuje, da bodo prinesle mir, politične svoboščine in materialne pravice. V takšnem okviru se demokratizacija uveljavlja od zgoraj navzdol in participacija je rezultat univerzalno veljavnih in standardiziranih tehnik vladanja in institucionalne ureditve.

V izrazju doktrin dobrega upravljanja se države in mednarodni prostor kažejo kot prostori vladnosti. Kot pričajo razprave v Združenih narodih, se te doktrine zavzemajo za institucionalne ureditve, ki spodbujajo reorganizacijo vrste lokalnih praks, v oblike, s katerimi bo mogoče upravljati. Spodbujajo zbiranje kapilarnih in standardiziranih podatkov ter kodifikacijo raznovrstnih pravil in predpisov, usmerjenih v zbiranje znanja o življenju populacij ter upravljanje določenih vidikov tega življenja, pa tudi v krepitev instrumentov in

tehnik, s katerimi razpolagajo mednarodne organizacije, da lahko ocenjujejo, nagrajujejo ali kaznujejo ravnanja vlad kar zadeva področja, ki so se poprej štela, kot da so v domeni suverene pristojnosti držav.

Inženiring institucij, spodbujanje produktivnosti in izboljšanje življenja populacij (skupno dobro), razvijanje numeričnih znanj in standardiziranih reprezentacij ter širjenje predpisov in instrumentov za spremljanje in ocenjevanje uspešnosti tako znotraj držav kot na mednarodni ravni – vse to so modalnosti delovanja, ki ga zapoveduje diskurz dobrega upravljanja in ki ga izvajajo mednarodne organizacije v politikah, ki jih podpirajo. S poskusom, da bi iz mednarodnega prizorišče napravili prostor, ki ga je mogoče računati, poskušajo mednarodne organizacije ocenjevati delovanje vsake vlade z vidika meril, ki se postavljajo mednarodno, ter tako primerjati njihovo uspešnost z drugimi, odločati o nagrajevanju/kaznovanju (denimo z vključevanjem v mednarodne strukture ali izključevanjem iz njih, dodeljevanjem mednarodnih sredstev) na podlagi *merljivih* in *objektivnih* kriterijev. Tako se mednarodno okolje – kot se je poprej civilna družba z *znanostjo policije* – konstituira kot polje znanja in političnega posredovanja. Od elementov v tem okolju pa se pričakuje, da bodo delovali kot *dobre vlade* oziroma *demokracije*.

Demokracije morajo podpirati blaginjo svojih populacij in maksimizirati njihovo zdravje in bogastvo. Njihovo delovanje pa s tega vidika preverjajo mednarodne organizacije, ki po potrebi v zvezi s tem sprejemajo popravne ukrepe. V odnosu do držav se vzpostavijo mednarodno preverjanje in reformna prizadevanja, katerih namen je v zadnji instanci ta, da delujejo kot *vlade* in ne kot nenadzorovani *suvereni* (v Foucaultovem pomenu) ter da postanejo vidni in predvidljivi akterji v normalizirani mednarodni areni. Tukaj vladnost nastopi kot prežemajoča in univerzalno veljavna tehnika vladanja, formacija vednosti/oblasti, ki odpira številne prostore vidnosti na nacionalni in mednarodni ravni.

Ko vladnost – v našem primeru skozi doktrine dobrega upravljanja – spodbuja konstrukcijo modernih držav in si prizadeva zaščititi populacije pred nesposobnostjo oziroma nezmožnostjo držav s širjenjem mednarodnih funkcij reguliranja in nadzora, trči ob suverenost. Za slednjo smo ugotovili, da kot koncept predstavlja avtonomijo političnega kot prostora odločanja v zadnji instanci ter da je v hegemonskem položaju v odnosu do ostalih sfer družbenega in gospodarskega življenja in pooseblja dominacijo nad usodo neke nacije/naroda, v kolikor je suverenost vezana na teritorialno državo ali narod.

S poskusom opisa povladnenja mednarodnega režima oziroma s sledenjem vladnosti v polje mednarodnega pa smo lahko ugotovili, da se tako racionalna legitimnost kot birokratska institucionalizacija, ki štejeta med utemeljitvena načela moderne države in predstavljata podlago njene politične avtoritete, postopoma pomikata v domeno mednarodnega režima. Ravno v zvezi s slednjim smo namreč ugotovili, da navsezadnje skrbi za inženiring institucij, spodbujanje produktivnosti in izboljšanje življenja populacij, za oblikovanje pravil in predpisov, usmerjenih v zbiranje znanja o življenju populacij, pa tudi za krepitev instrumentov in tehnik, širjenje predpisov in instrumentov za spremljanje in ocenjevanje uspešnosti tako znotraj držav kot na mednarodni ravni – skratka za *upravljanje delovanja*.

In če se skrb za dobrobit in blaginjo populacij prek tovrstnega *upravljanja delovanja* prenese z državnih institucij na mednarodne organizme, ki se istočasno izrekajo tudi o (ne)legitimnosti vsakokratnih državnih oblasti, je navsezadnje pod vprašaj postavljena tudi vrhovnost politične avtoritete države, ki je v srži njene suverenosti. Postavljeno nekoliko prozaično bi nemara lahko rekli, da se je moderna država rodila in nato uveljavila s tem, ko je posvojila in začela nadzorovati – v Foucaultovih izrazih – *mentaliteto* oziroma *racionalnost*, ki omogočata sistematično razmišljanje in vednost, nujno za različne prakse vladanja. In če je mogoče razcvet zgodnjemoderne države in njen odmik od poprejšnjega despotizma *ancien regimea* beležiti v funkciji sprememb v praksah vladanja, lahko enako ugotavljamo v povezavi s (post)moderno državo, ki se vedno bolj sooča z izmuzljivostjo neteritorialnih procesov in pretočnostjo populacij. Naposled gre za to, da je poprejšnja prevladujoča teorija suverene demokratične države predpostavljala idejo „narodne skupnosti usode“ – skupnosti, ki se sama upravlja in oblikuje svojo prihodnost. Zaradi vzorcev mednarodne povezanosti in njenega značaja ter izzivov, s katerimi se mora soočiti (post)moderna država, se ta ideja v temelju izpodbija. Nacionalne skupnosti nič več ne *programirajo* dejanj, odločitev in politik njihovih vlad, slednje pa nikakor več ne določajo, kaj je prav ali primerno za njihove državljane.

S tem seveda ne pišemo nekrologa niti nacionalni državi niti konceptu suverenosti, ki jo zaznamuje, a bržčas pritrjujemo tezi, ki smo jo postavili v izhodišče naloge. Namreč, vladnost je v sodobnem kontekstu mogoče zaslediti tudi v mednarodnem okolju, kjer bi lahko rekli, da je pristala v domeni mednarodnih organizacij. In v vedno številčnejših primerih te narekujejo obliko in značaj praks in tehnik vladanja, s tem pa so državam – postopoma in nenasilno – iztrgale delček politične avtoritete in polja delovanja, s katerima so razmeroma nedavno še razpolagale. Če je za Foucaulta *upravljanje delovanja* predstavljalo prelom z

vidika izvajanja oblasti države, lahko po analogiji danes ugotovimo, da delovanje držav narekujejo drugi subjekti in torej upravljajo z njihovim delovanjem.

7 LITERATURA

- Agamben, Giorgio. 2004. *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- Amin, Ash in Nigel Thrift, ur. 2001. *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Andoljšek, Žiga. 2003. Celovito obvladovanje kakovosti v javnem sektorju. *Uprava* 1 (2): 128–139.
- Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arrighi, Giovanni. 2010. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. London: Verso.
- Ashley, Richard K. 1984. The Poverty of Neorealism. *International Organization* 38 (2): 225–286.
- Ashley, Richard K. in Rob B. J. Walker. 1990. Introduction: Speaking the Language of Exile: Dissidence in International Studies. *International Studies Quarterly* 34 (3): 259–268.
- Baldacchino, Godfrey. 2012. Governmentality is All the Rage: The Strategy Games of Small Jurisdictions. *The Round Table* 101 (3): 235–251.
- Barthes, Roland. 2015. *Mitologije*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Bartelson, Jens. 1995. *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Benko, Vladimir. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bisley, Nick. 2007. *Rethinking Globalization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Boutros-Ghali, Boutros. 1996. An Agenda for Democratization. New York: United Nations. Dostopno prek:
http://www.un.org/fr/events/democracyday/pdf/An_agenda_for_democratization.pdf
(23. november 2015).
- Brass, Paul R. 2000. Foucault Steals Political Science. *Annual Review of Political Science* 3: 305–330.
- Brglez, Milan. 1996. O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 33 (1): 18–35.

- Brown, Chris. 1992. *International Relations Theory: New Normative Approaches*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- 2002. *Sovereignty, Rights and Justice: International Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Bull, Hedley. 1977. *The Anarchical Society*. New York: Columbia University Press.
- Burchell, Graham. 1991. Peculiar Interests: Civil Society and Governing "The System of Natural Liberty". V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 119–150. London: Harvester Wheatsheaf.
- 1996. Liberal government and techniques of the self. V *Foucault and Political Reason*, ur. Andrew Barry, Thomas Osborne in Nikolas Rose, 19–36. London: Verso
- Camilleri, Joseph A. in Jim Falk. 1992. *End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*. Aldershot: Edward Elgar Pub.
- Casson, Mark, ur. 1992. *International Business and Global Integration. Empirical Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Castells, Manuel. 1996. *The information age: economy, society and culture. Vol. 1, The rise of the network society*. Malden: Blackwell.
- Cox, Robert W. 1993. Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe. V *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, ur. Stephen Gill, 259–289. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- 2004. *Nomos and the politics of world order*. V *Global governmentality. Governing international spaces*, ur. Wendy Larner in William Walters, 40–58. London, New York: Routledge.
- Der Derian, James. 1987. *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Deleuze, Gilles in Felix Guattari. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques. 1994. *Spectres of Marx. The State of the Debt, the Work of Mourning & the New International*. New York, London: Routledge.
- 2008. *Seminaire: La bete et le souverain. Volume I (2001–2002)*. Pariz: Editions Galilee.
- Dicken, Peter. 2003. *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. London: Sage Publications.
- Dijk, van A. Teun. 1993. Editor's Foreword to Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society* 4 (2): 131–132.
- Dillon, Michael. 2010. *Gouvernement, economie et biopolitique*. Dostopno prek: <http://conflits.revues.org/17955> (23. november 2015).
- Dolar, Mladen. 2010. *Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina*. Ljubljana: Krtina.

- Donzelot, Jacques. 1991a. The Mobilization of Society. V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 169–180. London: Harvester Wheatsheaf.
- 1991b. Pleasure in Work. V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 251–280. London: Harvester Wheatsheaf.
- Dreyfus, Hubert Lederer in Paul Rabinow. 1982. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: The Harvester Press.
- Eco, Umberto. 2003. *Baudolino*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Escobar, 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- Featherstone, Mike in Scott Lash. 1995. Globalization, Modernity and the Spatialization of Social Theory: An Introduction. V *Global Modernities*, ur. Mike Featherstone, Scott Lash in Roland Robertson, 1–24. London: Sage Publications.
- Ferrari Bravo, Luciano. 2001. *Dal fordismo alla globalizzazione. Cristalli di tempo politico*. Rim: Manifestolibri.
- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. Gordon, Colin ur. New York: Pantheon Books.
- 1991a. *Vednost–oblast–subjekt*. Ljubljana: Krt.
- 1991b. Questions of Method. V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 73–86. London: Harvester Wheatsheaf.
- 1994. *Ethics. Subjectivity and Truth*. Rabinow, Paul ur. New York: The New Press.
- 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba *cf.
- 2000. *Zgodovina seksualnosti I – Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC.
- 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- 2004a. *Sécurité, territoire, population: Cours au Collège de France (1977–1978)*. Pariz: Gallimard, Seuil.
- 2004b. *Naissance de la biopolitique: Cours au college de France (1978–1979)*. Pariz: Gallimard, Seuil.
- 2004c. *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- 2007. *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*. Ljubljana: Založb ZRC, ZRC SAZU.
- 2008. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
- 2009a. *Rojstvo klinike*. Ljubljana: Študentska založba.
- 2009b. *Le gouvernement de soi et des autres: Tome 2, Le courage de la vérité : Cours au Collège de France (1983–1984)*. Pariz: Gallimard, Seuil.

- 2010. *Besede in reči: arheologija humanističnih znanosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Friedman, Thomas L. 2007. *The World Is Flat 3.0: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York: Picador.
- Garland, David. 2014. What is a “history of the present”? On Foucault's genealogies and their critical preconditions. *Punishment & Society* 16 (4): 365–384.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- 2002. *Runaway world: how globalization is reshaping our lives*. London: Profile.
- Gilpin, Robert. 1987. *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gordon, Colin. 1991. Governmental Rationality: An Introduction. V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 1–51. London: Harvester Wheatsheaf.
- Goodin, Robert E. in Philip Pettit, ur. 1997. *Contemporary Political Philosophy. An Anthology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Graham, Gordon. 1997. *Ethics and International Relations*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Grande, Edgar in Louis W Pauly. 2005. Reconstituting Political Authority: Sovereignty, Effectiveness, and Legitimacy in a Transnational Order. V *Complex Sovereignty: Reconstituting Political Authority in the Twenty-First Century*, ur. Edgar Grande in Louis W. Pauly, 3–21. Toronto: University of Toronto Press.
- Gunnell, John J. 1998. *The Orders of Discourse. Philosophy, Social Science, and Politics*. Boulder, New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- Habermas, Jürgen. 1987. *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Rodney Bruce in Thomas J. Biersteker, 2002. *The Emergence of Private Authority in Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harvey, David. 1989. *The condition of post-modernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, Oxford: Blackwell Publishers.
- Hay, Colin in Ben Rosamond. 2002. Globalisation, European Integration and the Discursive Construction of Economic Imperatives. *Journal of European Public Policy* 9 (4): 147–167.
- Hirst, Paul. 2005. *Space and Power: Politics, War and Architecture*. Cambridge: Polity.
- Hirst, Paul, Grahame Thompson in Simon Bromley. 2009. *Globalization in Question. Third edition*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David, David Goldblatt, Anthony McGrew in Jonathan Perraton. 1999. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Held, David in Anthony McGrew. 2007. *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge: Polity Press.
- Holton, Robert J. 2005. *Making globalization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Hoogvelt, Ankie. 1997. *Globalization and the postcolonial world: the new political economy of development*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Hutchings, Kimberly. 1999. *International Political Theory. Rethinking Ethics in a Global Era*. London: Sage Publications.
- Jackson, Robert. 2007. *Sovereignty: The Evolution of an Idea*. Cambridge: Polity Press.
- Jones, Andrew. 2010. *Globalization: Key Thinkers*. Cambridge: Polity Press.
- Jardim, Fabiana. 2013. A brief genealogy of governmentality studies: the Foucault effect and its developments. An interview with Colin Gordon. *Educ. Pesqui* 39 (4): 1067-1087.
- Jarvis, Darryl S. L. 2000. *International Relations and the Challenge of Postmodernism: Defending the Discipline*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Kant, Immanuel. 1937. *Dve razpravi: Razmišljanja o čustvu lepega in vzvišenega. K večnemu miru*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kantorowicz, Ernst H. 1997. *Kraljevi dve telesi. Študija o srednjeveški politični teologiji*. Ljubljana: Krtina.
- Keohane, Rober O., ur. 1986. *Neo-realism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- Kiersey, Nicholas in Doug Stokes. 2004. *Foucault and International Relations. New Critical Engagements*. London, New York: Routledge.
- Kralj, Ana. 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Kratochwill, Friedrich. 1989. *Rules, Norms and Decisions. On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurnik, Andrej. 2005. *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Kuhn, Thomas S. 1998. *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Larner, Wendy in William Walters, ur. 2004. *Global Governmentality: Governing International Spaces*. London: Routledge.
- Lawson, Victoria A. 2002. Global Governmentality and Graduated Sovereignty: National Belonging among Poor Migrants in Ecuador. *Scottish Geographical Journal* 118 (3): 235–255.
- Lemke, Thomas. 2002. Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism* 14 (3): 49–64.
- 2007. An indigestible meal? Foucault, governmentality and state theory. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory* 8 (2): 43–64.

- Lukšič, Igor in Andrej Kurnik. 2000. *Hegemonija in oblast, Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Machiavelli, Niccolo. 2003. *Politika in morala*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Marchand, Marianne H. in Anne Runyan, ur. 2000. *Gender and Global Restructuring. Sightings, Sites and Resistances*. London: Routledge.
- McGrew, Anthony G. in Paul G. Lewis. 1992. *Global Politics: Globalization and the Nation-State*. Cambridge: Polity Press.
- McLuhan, Marshall. 1962. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
- Močnik, Rastko. 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: Založba *cf.
- Negri, Antonio in Michael Hardt. 2003. *Imperij*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.
- 2005. *Multituda*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.
- 2009. *Skupno*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.
- Ohmae, Kenichi. 1993. The Rise of the Region State. *Foreign Affairs* 72 (2): 78–87.
- Onfray, Michel. 2015. *Cosmos: Une ontologie matérialiste*. Pariz: Flammarion.
- Pasquino, Pasquale. 1991. Theatrum Politicum: The Genealogy of Capital – Police and the State of Prosperity. V *The Foucault effect: studies in governmentality*, ur. Graham Burchell, Colin Gordon in Peter Miller, 105–118. London: Harvester Wheatsheaf.
- Perry, Richard Warren in Bill Maurer. 2003. Globalization and Governmentality: An Introduction. V *Globalization under Construction: Governmentality, Law, and Identity*, ur. Richard Warren Perry in Bill Maurer, ix–xix. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Pikalo, Jernej. 2003. *Nacionalna država v dobi globalizacije: ali je možna kozmopolitska demokracija?* Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Poulantzas, Nicos. 1977. *L'État, le Pouvoir, le Socialisme*. Pariz: PUF.
- Program Združenih narodov za razvoj – United Nations Development Programme (UNDP). 1997. *Governance for Sustainable Growth and Equity*. Poročilo z mednarodne konference. New York: United Nations.
- Quagliani, Diego. 2004. *La sovranità*. Rim: Editori Laterza.
- Rhodes, Roderick A.W. 1996. The New Governance: Governing without Government. *Political Studies* 44 (4): 652–667.
- Rizman, Rudi, ur. 1992. *Sodobni liberalizem*. Ljubljana: Krt.
- Robertson, Roland. 1995. Glocalization: Time–Space and Homogeneity–Heterogeneity. V *Global Modernities*, ur. Mike Featherstone, Scott M. Lash in Roland Robertson, 25–44. London: Sage Publications.

- Rose, Nikolas. 1996. The death of the social? Refiguring the territory of government. *Economy and Society* 25 (3): 327–356.
- Rose, Nikolas, Pat O'Malley in Mariana Valverde. 2006. Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science* 2 (1): 83–104.
- Rosenau, James N. 1990. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press.
- 1996. The Dynamics of Globalization: Towards an Operational Formulation. *Security Dialogue* 27 (3): 247–262.
- Rosenau, James in Ernst-Otto Czempiel. 1992. *Governance Without Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenberg, Justin. 1994. *The Empire of Civil Society. A Critique of the Realist Theory of International Relations*. London: Verso.
- 2000. *The Follies of Globalisation Theory*. London: Verso.
- Roy, Arundhati. 2015. *Grozljivka, imenovana kapitalizem*. Ljubljana: Založba *cf.
- Ruggie, John G. 1986. Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis. V *Neorealism and Its Critics*, ur. Robert O. Keohane, 131–157. New York: Columbia University Press.
- Salskov-Iversen, Dorte, Hans Krause Hansen in Sven Bislev. 2000. Governmentality, Globalization, and Local Practice: Transformations of a Hegemonic Discourse. *Alternatives: Global, Local, Political* 25 (2): 183–223.
- Sassen, Saskia. 2002. The State and Globalization. V *The Emergence of Private Authority in Global Governance*, ur. Rodney Bruce Hall in Thomas J. Biersteker, 91–112. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scholte, Jan Aart. 2005. *Globalization. A Critical Introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Schmitt, Carl. 2006. *The nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press Publishing.
- Seale, Clive, ur. 1998. *Researching Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Sending, Ole Jacob in Iver B. Neumann. 2006. Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power. *International Studies Quarterly* 50 (3): 651–672.
- Shiva, Vandana. 2000. *Stolen Harvest. The Hijacking of the Global Food Supply*. Cambridge: South End Press.
- Walker, Rob B. J. 1993. *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel. 2006. Uvod v analizo svetovnih-sistemov. Ljubljana: Založba *cf.
- Walters, William. 2012. *Governmentality: critical encounters*. New York: Routledge.

- Walzer, Michael. 1986. The Politics of Michel Foucault. V *Foucault: A Critical Reader*, ur. David Cousens Hoy, 51–68. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.
- Weber, Max. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkley: University of California Press.
- Wight, Martin. 1991. *International Theory: The Three Traditions*. Gabriele Wight in Brian Porter ur. Leicester in London: Leicester University Press.
- Williams, Howard. 1996. *International Relations and the Limits of Political Theory*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Wolf, Martin. 2004. *Why Globalization Works*. New Haven: Yale University Press.
- Zacher, Mark W. 1992. The Decaying Pillars of the Westphalian Temple: Implications for International Order and Governance. V *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, ur. James N. Rosenau in Ernst-Otto Czempiel, 58–101. Cambridge: Cambridge University Press.
- Združeni narodi. Generalna skupščina. 1997a. Poročilo generalnega sekretarja: *Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies*. (A/52/513) Predloženo: 21. oktobra 1997. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F52%2F513&Submit=Search&Lang=E (23. november 2015).
- 1997b. Poročilo generalnega sekretarja: *Renewing the United Nations: A Programme for Reform*. (A/51/950) Predloženo: 14. julija 1997. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F51%2F950&Lang=E (23. november 2015).
- 1998. Poročilo generalnega sekretarja: *Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies*. (A/53/554) Predloženo: 29. oktobra 1998. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F53%2F554&Lang=E (23. november 2015).
- 2000. *United Nations Millennium Declaration*. (A/RES/55/2) Sprejeta: 18. Septembra 2000. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2Fres%2F55%2F2&Lang=E (23. november 2015).
- 2001a. Poročilo generalnega sekretarja: *Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies*. (A/56/499) Predloženo: 23. oktobra 2001. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F56%2F499&Lang=E (23. november 2015).

--- 2001b. Fourth International Conference of New or Restored Democracies. Peace, security, democracy and development. Cotonou Declaration. Pismo generalnemu sekretarju (A/55/889), poslano: 22. Marca 2001. Dostopno prek:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F55%2F889&Lang=E
(23. november 2015).

--- 2001c. Poročilo generalnega sekretarja: *Road map towards the implementation of the United Nations Millennium Declaration*. (A/56/326) Predloženo: 6. Septembra 2001. Dostopno prek:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F56%2F326&Lang=E
(23. november 2015).

Združeni narodi. Generalna skupščina in Ekonomski in socialni svet. 2002. Poročilo generalnega sekretarja: *The role of public administration in the implementation of the United Nations Millennium Declaration*. (A/57/262–E/2002/82) Predloženo: 16. avgusta 2002. Dostopno prek:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A%2F57%2F262&Lang=E
(23. november 2015).

Zolo, Danilo. 2007. *Globalisation: An Overview*. Colchester: ECPR Press.